STATS
VETENSKAPLIG
TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Tore Modeen, Den internationella garantien för Ålands nationalitetsskydd
Jan-Erik Lane, Två slag av mål-medel-kontexter

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Det amerikanska presidentvalet. Av *Mats Bergquist*
De japanska valen. Av *Björn Beckman*
Replik till Helander-Ståhlberg. Av *Jörgen Westerståhl*

LITTERATURGRANSKNINGAR

Dag Anckar, Partiopinioner och utrikespolitik. Anm. av Jan Wibble och Claes Wiklund
Dan Brändström, Nomineringsförfarandet vid riksdagsval. Anm. av Harry Forsell
Gunnel Gustafsson, Strukturomvandling och politisk socialisation. Anm. av Ingemar Lindblad. Genmäle av Gunnel Gustafsson. Slutreplik av Ingemar Lindblad
Ottar Hellevik, Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. Anm. av Bo Bjurulf
Tage Larsson, Väckelsen och Sundsvallsstrejken. Anm. av Bo Andersson

LITTERATURNOTISER

2 1973

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Docent Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare
Docent Lennart Lundquist, Lund

Tidskriftens ombud vid de statsvetenskapliga institutionerna
Pär-Erik Back, Umeå Leif Lewin, Uppsala Lennart Månsson, Göteborg
Gunnar Wallin, Stockholm

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens råd för samhällsforskning

Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1973 är 54,10 kr inkl. moms. Pris för enstaka häfte
17,65 inkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5,
tel. (046) 12 41 00 ankn. 616

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan förbjudes

Lund i januari 1973

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

Tore Modeen, Den internationella garantien för Ålands nationalitetsskydd 89
Jan-Erik Lane, Två slag av mål-medel-kontexter 97

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Det amerikanska presidentvalet. Av *Mats Bergquist* 113
De japanska valen. Av *Björn Beckman* 124
Replik till Helander-Ståhlberg. Av *Jörgen Westerståhl* 127

LITTERATURGRANSKNINGAR

Dag Anckar, Partiopinioner och utrikespolitik. Anm. av Jan Wibble och Claes Wiklund 129
Dan Brändström, Nomineringsförfarandet vid riksdagsval. Anm. av Harry Forsell 135
Gunnel Gustafsson, Strukturomvandling och politisk socialisation. Anm. av Ingemar Lindblad. Genmäle av Gunnel Gustafsson. Slutreplik av Ingemar Lindblad 138
Ottar Hellevik, Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. Anm. av Bo Bjurulf 145
Tage Larsson, Väckelsen och Sundsvallsstrejken. Anm. av Bo Andersson .. 146

LITTERATURNOTISER 149

Den internationella garantien för Ålands nationalitetsskydd och Sverige

AV TORE MODEEN

1. Den historiska och politiska bakgrunden till Ålandskonflikten

Efter det andra världskriget har principen om folkens självbestämningsrätt, syftande främst till koloniers frigörelse, utgjort en central tes i Förenta nationernas idéprogram, som även blivit omsatt i praktiken i mycket stor utsträckning. Efter det första världskriget var det däremot nationalitetsskyddet i Europa, som stod i blickfånget för det allmänna intresset. Då Europas karta ritades upp i Versailles 1919, försökte man åstadkomma att befolkningsgrupper tillhörande samma nationalitet sammanfördes till en stat. Som exempel kan nämnas Polen, Tjeckoslovakien och Serbokroatien, senare Jugoslavien. Men också i de fall, då det av olika skäl ej var möjligt att hänföra en nationalitet till en egen stat, försökte man kompensera detta genom att medge en sådan nationell minoritet ett av Nationernas Förbund garanterat folkrättsligt skydd.

Denna nationalitetsvänliga politik var icke konsekvent. Sålunda erhöll Italien rent tyskspråkiga områden i Sydtyrolen av strategiska skäl, utan att några garantier för invånarnas nationalitetsskydd skapades. Å andra sidan gavs en möjlighet också för stater som stått utanför kriget att annektera områden med en minoritetsbefolkning. Som exempel kan nämnas Danmark som erhöll Nordslesvig efter en där företagen folkomröstning av Tyska riket, ehuru Danmark ej tagit del i kriget.

Liknande tendenser gjorde sig gällande i förhållandet mellan Sverige och den nya staten Finland. På Ålandsöarna hade vid denna tid uppstått starka separatistiska strömningar. Man såg Finlands framtid såsom osäker, och man var även rädd för att öarnas rent svenska karaktär skulle hotas i ett självständigt Finland, där den finska dominansen kunde förväntas att bli mycket stark. Sverige var även intresserat av att överta Ålandsöarna, på grund av dessas vid den tiden stora strategiska betydelse i Östersjön. Under det finländska frihetskriget 1918 ockuperades t.o.m Ålandsöarna för en kort tid av svenska trupper, vilken ockupation dock snart övertogs av tyskarna.

Vid fredsförhandlingarna i Paris (Versailles) gjordes både från svenskt och åländskt håll ansträngningar för att åstadkomma att Ålandsöarna efter en folkomröstning, om vars utgång man ej behövde tvivla, finge övertas av Sveriges på liknande sätt som Danmark fick Nordslesvig av Tyskland.

De segrande entente-makternas Conseil Suprême hade otvivelaktigt, om det så önskat, kunnat på detta sätt frånta Finland Ålandsöarna. En initierad observatör, finländaren Ossian Donner, har sålunda kallat Conseil Suprême "den mäktigaste institution som vår jord sannolikt någonsin sett ... Den hade auktoritet att dekretera vad den för gott funne, att ändra gränser och efter behag förändra existerande förhållanden"[1].

Den finländska diplomatien åstadkom dock, att frågan om Ålandsöarnas statstillhörighet ej behandlades av fredskonferensen utan hänsköts till Nationernas Förbund. Detta innebar att de reella riskerna för att Finland skulle förlora dessa öar i hög grad minskades.

Finland erkändes som en självständig stat av stormakterna och intogs i Nationernas Förbund den 16.12.1920 utan att Finland i förskott avkrävdes några minoritetsskyddsgarantier. Det enda förbehåll som gjordes var, att Ålandsöarnas statstillhörighet tillsvidare lämnades öppen. Vid denna tidpunkt hade konflikten mel-

[1] Ossian *Donner:* Min tid. Helsingfors 1949, s. 184f.

lan Sverige och Finland nämligen blivit föremål för behandling i folkförbundsrådet.

2. Nationernas Förbunds lösning av Ålandskonflikten

Ålandsfrågan upptogs för första gången till behandling i folkförbundsrådet 11.7.1920, då Finland ännu inte var medlem i Nationernas Förbund. En framställning i saken hade gjorts av Storbritannien, som stödde sig på art. 11 Nationernas Förbunds pakt. Detta stadgande gav varje medlem rätt att vänskapligen fästa rådets uppmärksamhet på varje omständighet berörande de internationella förbindelserna, som hotade att störa freden eller det goda samförståndet mellan folken, varpå freden beror.

Finland, som kallades till rådet, erhöll av detta en utfästelse att Finland skulle behandlas såsom en med Sverige jämbördig part, trots att Finland stod utanför NF och dess folkrättsliga ställning ännu var i någon mån osäker. Då behandlingen av ärendet begynte, motsatte sig Finland att Ålandsöarnas statstillhörighet upptogs till behandling i rådet, enär dessa öar tillhörde Finlands territorium och förhållandet mellan Finland och ålänningarna sålunda vore att betrakta som en inre finländsk angelägenhet.

Frågan huruvida Ålandskonflikten var ett ärende av internationell karaktär eller ej hänsköts av rådet till en särskilt utsedd juristkommission. Blott internationella tvister kunde nämligen, enligt art. 15(8) Nationernas Förbunds pakt prövas av folkförbundsrådet. Juristkommissionen besvarade denna fråga jakande. Folkförbundsrådet ansågs följaktligen vara kompetent att uttala sig om Ålandsöarnas statstilhörighet. Juristkommissionen motiverade sin åsikt med att Finand ännu ej kunde betraktas som en definitivt färdig statsbildning. Å andra sidan ansåg sig juristkommissionen uttryckligen böra fastslå, att folkrätten icke ger folkgrupper inom stabila statsbildningar någon rätt att kräva separation från den stat de tillhör, lika litet som någon annan stat kan göra dylika anspråk.[2]

Folkförbundsrådet omfattade juristkommissionens ståndpunkt. Då rådet sålunda ansåg sig vara kompetent att behandla den sakliga sidan av problemet, tillsattes ett nytt organ, den s. k. rapportörkommissionen för att närmare utreda frågan om Ålandsöarnas statstillhörighet.

Rapportörkommissionen avgav 16.4.1921 sin rapport. Denna utmynnade i slutsatsen att Finlands suveränitet över Ålandsöarna var ostridig. Finland borde dock tillerkänna ålänningarna förstärkta garantier för bevarandet av öarnas nationella karaktär. Dessa garantiers iakttagande borde underställas internationell kontroll. Redan tidigare hade Finland medgivit ålänningarna en vittgående självstyrelse (L 6.5. 1920).[3]

Rapportörkommissionen bör ses som ett politiskt och icke juridiskt expertorgan. Detta förklarar den motsägelse yttrandet innehåller, då där å ena sidan fastställes Finlands suveränitet över Ålandsöarna såsom ostridig, å andra sidan föreslås att Finland skall avstå från en del av sin suveränitet över öarna. Sistnämnda förslag, som motiverades av att man därigenom kunde åstadkomma en avspänning i de politiska relationerna mellan Sverige och Finland och i förhållandet ålänningar—"fastlänningar", stred nämligen mot bestämmelsen i Nationernas Förbunds pakt, att folkförbundsrådet ej var behörigt att uttala sig om frågor som föll inom en suverän stats inre maktsfär.

Efter rapportörkommissionens för Finland trots allt gynnsamma yttrande motsatte sig Finland ej mera att folkförbundsrådet tog ställning till Ålandskonflikten utan förklarade sig tvärtom berett att underkasta sig rådets beslut. Sverige intog samma position, ehuru med en reservation för möjligen inträffande nya yttre förhållanden i fråga om Ålandsöarna.

Vid folkförbundsrådets möte 24.6.1921 godkändes en resolution, som fastställde Finlands suveränitet över Ålandsöarna. Mot detta beslut protesterade Sverige, som likväl lovade lojalt foga sig därefter. Mötet avslutades med förhoppningen att de närmare garantierna för ålänningarnas nationalitetsskydd skulle utformas genom överenskommelse mellan de två tvistande parterna: Sverige och Finland. Finlands och Sveriges representanter samtyckte till förslaget om inbördes förhandlingar med bistånd av en rådsmedlem.

Då rådet sammanträdde ånyo den 27.6.1921 yttrade Belgiens representant som fungerat såsom ordförande vid de svensk-finländska för-

[2] La question des Iles d'Aland. Rapport de la Commission de juristes. Journal Official. Supplément spécial No 3 (1920), s. 14.

[3] La question des Iles d'Aland. Rapport présenté au Conseil de la Société des Nations par la Commission des rapporteurs le 16 avril 1921. Société des Nations. Document du Conseil B 7.

handlingarna om garantibestämmelsernas utformning, att sådana förhandlingar ägt rum och resulterat i en text, som förelades rådet.

Denna text innehåller alltså den överenskommelse som träffats mellan parterna. Överenskommelsen ("accord") avslutas med följande ord (översättning):

"Folkens förbunds råd skall vaka över tillämpningen av de avsedda garantierna. Finland skall jämte egna påminnelser giva förbundsrådet del av alla klagomål och anmärkningar, som framställas av Ålands landsting i fråga om tillämpningen av ovannämnda garantier, och förbundsrådet må, i händelse frågan vore av rättslig natur, inhämta utlåtande av den ständiga mellanfolkliga domstolen."

Folkförbundsrådet biföll enhälligt överenskommelsen och beslöt att foga den till sitt beslut av 24.6.1921.[4]

Man bör anse att folkförbundsrådet, då det behandlade Ålandsfrågan, utgick från juristkommissionens åsikt att Ålandsöarnas statstillhörighet icke var ostridig. Då rådet sedan avgjorde tvisten till Finlands fördel, ansåg rådet sig kunna ställa vissa villkor i samband med sitt beslut — villkor som Finland ålades att uppfylla mot att dess suveränitet över Ålandsöarna erkändes. Folkförbundsrådets åtgärd för Ålandskonfliktens lösning innebar en inskränkning av Finlands suveränitet men i syfte att därmed säkra att Finland respekterade ålänningarnas nationalitet. Med denna åtgärd liksom genom beslutet att binda Finland vid en konvention om Ålandsöarnas demilitarisering strävade man att åstadkomma friktionsfriare förhållanden mellan Finland och Sverige.[5]

3. Ålandsöverenskommelsens innehåll och form

Ålandsöverenskommelsen av den 27 juni 1921 registrerades icke såsom folkrättslig traktat hos NF:s sekretariat och finns följaktligen ej upptagen i "Recueil des Traités". Ej heller underställdes den som sådan Finlands riksdag för godkännande. I stället antog Finland 11.8.1922 en lag innehållande särskilda stadganden rörande landskapet Åland (den s. k. garantilagen), som innehöll de i överenskommelsen nämnda garantierna för bevarandet av Ålandsöarnas nationella karaktär.

I 6 § garantilagen stadgas sålunda:

"I händelse av Ålands landsting anföras klagomål eller anmärkningar i anledning av tillämpningen av stadgandena i denna lag, överlämnar republikens regering desamma, med bilägande av egna anmärkningar, till Folkens förbunds råd, på det att förbundsrådet må kunna övervaka tillämpningen av sagda stadgande och, om saken till sin natur är av rättslig beskaffenhet, införskaffa utlåtande av permanenta internationella domstolen."

Denna paragraf i garantilagen överensstämmer med art. 7 överenskommelsen mellan Finland och Sverige, som stadfästes av folkförbundsrådet 27.6.1921.

Ålandsöverenskommelsen är i tre avseenden exceptionell. För det första i fråga om sättet för dess tillkomst, och formen för överenskommelsen, för det andra i fråga om partsförhållandena, vilka är oklara, och för det tredje är garantierna för överenskommelsens iakttagande till sin innebörd problematiska.

Ålandsöverenskommelsens form — den ingår blott i folkförbundsrådets tryckta protokoll och är icke, enligt detta protokoll, undertecknad av parterna, kan dock icke anses utgöra något hinder för dess giltighet såsom folkrättslig traktat, med hänsyn till den formfrihet som karakteriserar dylika rättshandlingar. Ej heller påverkas dess giltighet därav att den ej registrerats hos NF:s sekretariat, enär dess offentliggörande i Journal Officiel måste anses ha tillförsäkrat den nödig publicitet.

Finlands representant vid förhandlingarna i folkförbundsrådet hade, enligt hans eget vittnesbörd, av regeringen erhållit fria händer att ingå överenskommelsen. Ålandsöverenskommelsen slöts icke under "réserve de ratification", varför den måste anses omedelbart ha trätt i kraft för Finlands vidkommande med beaktande av att Finlands representant givits "plein pouvoir". I överenskommelsen förutsättes uttryckligen, att Finland skall vidta vissa lagstiftningsåtgärder i syfte att förstärka garantierna för Ålandsöarnas nationalitetsskydd. Då riksdagens medverkan sålunda krävdes för överenskommelsens ikraftträdande, hade man väntat sig att riksdagens förhandssamtycke hade inhämtats av Finlands regering, innan överenskommelsen träffades. Detta skedde likväl icke och Finlands riksdag ställdes därför inför ett fullbordat faktum.[6]

I verkligheten uppstod emellertid inga egent-

[4] Société des Nations. Journal Officiel. IIe année, No 7. Septembre 1921, s. 691—702.

[5] Se James *Barros:* The Aland Islands Question: Its Settlement by the League of Nations. New Haven 1968.

[6] Carl *Enckell:* Politiska minnen II. Helsingfors 1956, s. 96. Se även Rafael *Erich:* Kompetensfördelning, kompetensprövning och kompetenskontroll enligt Finlands författningsrätt. JFT 1924 s. 103—105; S. R. *Björksten:* Finland och det folkrättsliga minoritetsskyddet. JFT 1931, s. 217.

liga svårigheter för regeringen att genomdriva Ålandsöverenskommelsens godkännande. Såsom redan påpekats skedde en avvikelse från den normala proceduren vid antagande av traktater som enligt RF 33 § måste godkännas av riksdagen, såtillvida att riksdagen icke förelades Ålandsöverenskommelsen som sådan för godkännande utan blott en proposition med förslag till särskilda lagar rörande landskapet Åland (1921: 42). Denna proposition innehöll såsom bilaga såväl folkförbundsrådets beslut 24.6.1921 som Ålandsöverenskommelsen 27.6. 1921. Propositionen hade beretts av lagberedningen (1921: 7). I riksdagsdebatten höjdes flera röster mot propositionen, som likväl antogs med betydande majoritet. I ingressen till riksdagens svar kritiseras dock utförligt det faktum att för avgörande av tvister mellan riket och landskapet Åland skapats en "främmande instans, vilken vid handläggning av tvistefrågan icke kan antagas bliva bunden enbart av rättsnormer".[7]

Till frågan om parterna i Ålandsöverenskommelsen och garantierna för dess iakttagande skall vi återkomma senare.

4. Finland och Åland. Antagandet av 1951 års självstyrelselag

Nationernas Förbund upplöstes formellt 18.4. 1946 efter att dess verksamhet redan under flera år legat nere. I och med NF:s bortfall inträder en ny situation för Ålandsöverenskommelsens vidkommande.

Under den tid, då NF verkade hände det icke en enda gång att Ålands landsting utnyttjade sin rätt att till folkförbundsrådet rikta klagomål på grund av bristande iakttagande av överenskommelsen. Ej heller tog rådet några egna initiativ i denna fråga. Sistnämnda omständighet kan likväl ej tillmätas någon större betydelse, då den byggde på NF:s allmänna hållning till minoritetstraktaterna och -deklarationerna, som gick ut på att rådet endast i fall av klagomål skred till åtgärder för lösande av minoritetstvister.

Relationerna mellan Finland, Åland och Sverige utvecklade sig i tillfredsställande riktning. Ålands nationalitetsskydd fungerade i stort sett väl under 1920- och 1930-talen. Medan en stor del av det internationella minoritetsskyddet i Europa kom att sakna praktisk betydelse, ter sig Ålandsöverenskommelsen som ett exempel på en folkrättslig traktat utgörande resultatet av en kompromisslösning av en mellanstatlig tvist, som förmår bilda en god grund för en kommande fredlig utveckling mellan parterna.

Självstyrelselagstiftningen företedde tekniska bristfälligheter vartill kom att vissa punkter materiellt icke tillfredsställde ålänningarna. Fr.o.m. 1938 arbetade därför olika kommittéer med en revision av denna lagstiftning. Efter kriget gjordes en framstöt från åländskt håll för att åstadkomma att lagrevisionen snabbt förverkligades. I detta sammanhang uttrycktes även ett önskemål om en återförening med Sverige, vilket önskemål från svensk sida likväl omedelbart avvisades. Finlands regering uttalade i detta sammanhang, att i den mån framställningen avsåg Ålands förhållande till utländsk makt och ändring av landskapets internationellt fastslagna ställning faller framställningen utom ramen för Ålands landsting behörighetsområde (27.9.1945).[8]

Redan följande år avgavs till riksdagen en proposition om ny självstyrelselag för Åland på basen av ett kommittébetänkande av 12.4. 1946. I lagförslaget intogs både bestämmelser från självstyrelselagen 1920 och garantilagen 1922, men därjämte föreslogs lagstiftningen rörande Ålands autonomi kompletterad på flera väsentliga punkter. Stadgandet i 6 § garantilagen om internationell garanti utelämnades dock. I stället intogs en bestämmelse, enligt vilken regeringen förband sig att "så snart möjlighet därtill föreligger, söka utverka internationell garanti för tillämpningen" av lagen, såvitt angick de ursprungligen i garantilagen ingående bestämmelserna om nationalitetsskydd. Propositionen (1946: 100) som gavs 6.11.1946 hann icke behandlas av 1946 års riksdag. Utskottsberedningen drog ut på tiden, så att då riksdagen upplöstes 1948, förföll propositionen.

Orsaken härtill var att Sovjetunionen motsatte sig innehållet i 46 §. Detta stadgande ansågs innebära en inskränkning av Sovjets kontrollmakt över Finland. Grundlagsutskottet, som hann behandla propositionen, föreslog också att "lagförslagets 46 §, som innehåller ett i form av ett lagstadgande avfattat uttalande om utverkande av internationell garanti, skulle uteslutas."[9]

En ny kommitté tillsattes för att bereda en

[7] Riksdagen 1921. Handlingar II.
[8] Se Matts *Dreijer:* Ålands självstyrelse 25 år. Mariehamn 1947, s. 149ff.
[9] Riksdagen 1946. Handlingar III.
Riksdagen 1947. Handlingar III: II, III; IV: I.

reformerad självstyrelselag för Åland. Dess arbete resulterade i proposition 1948: 38, som saknade motsvarighet till 46 § prop. 1946: 100. Å andra sidan stadgades i propositionen att genom den nya lagen skulle upphävas blott de i garantilagen 1922 ingående bestämmelserna vilka ersatts med motsvarande stadganden i den nya lagen. Följaktligen skulle 6 § garantilagen fortfarande gälla.[10] Riksdagen ändrade dock, på grund av det motstånd denna åtgärd väckte från Sovjetunionens sida, lagtexten sålunda att hela garantilagen upphävdes. Efter många omgångar godkändes lagen slutgiltigt av riksdagen 12.10.1951, fortfarande med den yttersta vänsterns opposition, trots ovannämnda tillmötesgående. Den 1.12.1951 godkändes lagen av Ålands landsting och den stadfästes av republikens president 28.12.1951.

Förutom Sovjetunionen gjorde också Sverige framställningar till Finlands regering om innehållet i Ålands självstyrelselag. Härvid hänvisade Sverige till Ålandsöverenskommelsen 1921 och anförde, att vid en revision av denna överenskommelse Sverige självklart hade intressen att bevaka. I skrivelser till Finlands utrikesminister framhöll Sveriges minister i Helsingfors att "oavsett det läge, i vilket Nationernas Förbund ... befinner sig, de uttryckliga förpliktelser att trygga och garantera Ålandsbefolkningens svenska språk, kultur och lokala traditioner, som Finland den 27.6.1921 i Genève iklätt sig även gentemot Sverige, alltjämt bestå" (24.10.1945, 30.12.1946, 19.10.1950).

Finlands utrikesminister besvarade denna note sålunda, att ehuru 6 § garantilagen formellt upphävdes, så anser den finländska regeringen det vara klart att landets folkrättsliga förpliktelser icke berörs av en lagstiftningsåtgärd sådan som den ifrågasatta (26.10.1950).

Anmärkningsvärt är att vissa finländska jurister företräder en sådan ståndpunkt, att självstyrelselagen 1951, genom att den upphävde 1922 års garantilag med bestämmelsen om NF:s garanti av lagens iakttagande, därmed också påverkade Finlands internationella förpliktelser i stöd av Ålandsöverenskommelsen. Andra jurister åter nöjer sig med att referera Finlands utrikesministers svar till Sveriges regering, utan att närmare kommentera detta svar.[11]

Att genom en inomstatlig (lagstiftnings)åtgärd en folkrättslig förpliktelse ej kan frånträdas, bör sålunda betraktas som en självklarhet. En annan sak är sedan om andra, yttre omständigheter kan anses ha lett till att Ålandsöverenskommelsen upphört att gälla. Detta problem skall vi i fortsättningen behandla.

5. FN-utredningen 1950

Det framstod från första början av FN:s verksamhet såsom uppenbart, att FN icke hyste något större intresse för att fortsätta den minoritetsskyddade verksamhet, som NF på sin tid bedrivit. Man såg det dock som en angelägen uppgift att utreda huruvida de gamla minoritetstraktaterna och -deklarationerna fortfarande var gällande. På initiativ av FN:s ekonomiska och sociala råd gjordes en undersökning därom av FN:s generalsekreterare, vilken utgavs i stencilerad form 7.4.1950.[12]

Man ville få situationen klarlagd, så att FN-organen visste vad slags minoritetsskydd som var gällande efter kriget, trots NF:s bortfall. Man tänkte sig möjligen också att i den mån behövligt minoritetsskydd därigenom bortfallit, FN kunde inskrida för att åstadkomma nytt skydd.

Bland de minoritetstraktater som undersöktes finns Ålandsöverenskommelsen. Man betraktar den som en överenskommelse mellan Finland och Sverige fastställd genom folkförbundsrådets resolution av den 27 juni 1921. Då den gällde mellan en krigförande och en neutral stat, ansågs kriget ej ha påverkat dess giltighet. Ej heller berördes denna överenskommelse i Finlands fredstraktat 1947.

Av Ålandsöverenskommelsens bilaterala karaktär anses också följa, att NF:s bortfall ej påverkar giltigheten av överenskommelsen. NF betraktas som en garant av överenskommelsen och traktaten som sådan gäller ehuru garantien bortfallit.

Yttre förändrade förhållanden kan ej heller åberopas som grund för Ålandsöverenskommelsens upphörande. Gränsjusteringarna och befolkningsförflyttningarna i Finland under

[10] Riksdagen 1948. Handlingar I—III.

[11] Tauno *Suontausta:* Ålands rättsliga ställning. StvT 1951, s. 241ff; Voitto *Saario:* Act No 670, concerning the Autonomy of the Aland Islands of 28 December 1951. Yearbook on Human Rights for 1951. New York 1953, s. 89—91; Erik *Castrén:* Suomen kansainvälinen oikeus. Borgå 1959, s. 156f.

[12] U. N. Publication E/CN. 4/367 (1950). Study of the Legal Validity of the Undertakings Concerning Minorities. Memorandum by the Secretary-General.

och efter kriget inverkade nämligen ej på Ålandsöarna, vilka kvarstod inom Finland. De hade också bevarat sin svenska karaktär. FN-utredningen, som i fråga om flertalet övriga minoritetsskyddstraktater kom till slutsatsen att de i stöd av rebus sic stantibus-regeln upphört att gälla, fastslår som sin ståndpunkt att Finlands förpliktelser gentemot Sverige i stöd av Ålandsöverenskommelsen 1921 fortfarande gäller.

De folkrättsliga författare som kommenterat FN-utredningen har ej ifrågasatt dess slutsatser beträffande Ålandsöverenskommelsens fortsatta giltighet.[13]

6. Sydvästafrika-målet i internationella domstolen

Kan man då av internationella domstolens olika uttalanden om giltigheten av Sydafrikas mandat över Sydvästafrika dra några slutsatser för Ålandsöverenskommelsens vidkommande?

Trots NF:s bortfall ansåg internationella domstolen att mandatet för Sydvästafrika var gällande. Sydafrikas förpliktelse att främja sydvästafrikanernas materiella och moraliska välstånd var i kraft, ehuru NF:s kontrollsystem upphört. FN:s generalförsamling ansågs kunna utöva de kontrollbefogenheter som tidigare tillkommit NF. Sydafrikas rätt att ändra mandatförpliktelsens innehåll ansågs kräva samtycke av FN:s generalförsamling.[14]

FN-utredningens slutsats 1950 att Ålandsöverenskommelsen fortfarande var gällande, trots att NF:s kontrollsystem upphört, står därför ej i konflikt med internationella domstolens yttrande i fråga om Sydvästafrika-mandatet.

Medan FN visat aktivt intresse att kontrollera Sydvästafrika-mandatets iakttagande och, då Sydafrika motsatt sig detta, upphävt dess mandat, har, såsom tidigare framhållits, någon motsvarande aktivitet ej från FN:s sida ägt rum i fråga om minoritetstraktaterna från tiden efter det första världskriget och således ej heller beträffande Ålandsöverenskommelsen.

Betraktas Finlands förpliktelser i fråga om skyddet av Ålandsöarnas nationalitet såsom endast riktade till Nationernas Förbund — vilket ej sällan sker i litteraturen — kan de jämställas med Albaniens, Iraks m.fl. staters på deklarationer till NF byggande minoritetsskyddsförpliktelser. Härvid kunde fastslås, att dessa förpliktelser i och med NF:s bortfall ej automatiskt upphörde, då inga förändrade yttre förhållanden kunde anses ha förorsakat förpliktelsernas ogiltighet.

För förpliktelsernas fortsatta giltighet var det dock nödvändigt, och FN-utredningen 1950 understryker särskilt detta faktum, att FN uttryckligen övertog NF:s roll såsom mottagare av förpliktelserna och som kontrollant av deras iakttagande. I så fall kunde man, med hänvisning till Sydvästafrika-mandatets bedömning i internationella domstolen, hävda att minoritetsskyddsförpliktelserna ej saknade adressat, vilket var en förutsättning för deras giltighet. Då FN likväl icke övertagit NF:s ställning såsom adressat för minoritetsdeklarationerna lika litet som garant av Ålandsöverenskommelsen och det är uppenbart, att FN ej heller har för avsikt att mera göra detta sedan över tjugo år förflutit sedan FN-utredningen publicerades, kan dessa på ensidiga deklarationer grundade minoritetsskyddsförpliktelserna betraktas såsom ogiltiga.

Vill man frånkänna Sverige partsställning i Ålandsöverenskommelsen och i stället se den blott såsom en utfästelse riktad från Finlands sida gentemot NF, kunde man följaktligen, såsom ovan anförts, anse att Finlands folkrättsliga förpliktelser i fråga om bevarandet av Ålandsöarnas nationella karaktär upphört att gälla, då NF blivit upplöst och FN ej övertagit NF:s roll såsom garant av förpliktelserna. Denna slutsats står icke i strid med de överväganden som ligger bakom internationella domstolens yttrande i fråga om Sydvästafrika-mandatets giltighet, med hänsyn till FN:s olika förhållningssätt, då man jämför Sydvästafrika-frågan med minoritetstraktaterna och -deklarationerna.

7. Partsförhållandena i Ålands-överenskommelsen

Såsom framgått blir det beroende av hur partsfrågan i Ålandsöverenskommelsen uppfattas, om denna överenskommelse fortfarande skall

[13] Se bl. a. Karl *Doehring:* Das Gutachten des Generalsekretärs der Vereinten Nationen über die Fortgeltung der nach dem ersten Weltkrieg eingegangenen Minderheitenschutzverpflichtungen. Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht under Völkerrecht 1953—54, s. 521—540; Nathan *Feinberg:* The Legal validity of the undertaking concerning minorities and the *clausula rebus sic stantibus.* Studies in Law. Scripta Hierosolymitana, Vol. V, s. 95—131. Jerusalem 1958.

[14] International Court of Justice. I. C. J. Rep. 1950, s. 128ff.

anses gälla. Osäkerhet har från allra första början rått därom, gentemot vem eller vilka Finland iklädde sig sina förpliktelser i fråga om bevarandet av Ålandsöarnas nationella karaktär. Att de gällde gentemot Nationernas Förbund är visserligen ostridigt. Men gällde de därjämte gentemot Sverige? Kunde möjligen Åland såsom autonomt landskap betraktas som ett subjekt, gentemot vilket Finland kunde ikläda sig folkrättsliga förpliktelser?

Sverige nämns över huvud icke i Ålandsöverenskommelsen. Ålands landsting ges klagorätt till folkförbundsrådet genom förmedling av Finlands regering, varjämte där stadgas allmänt att rådet skall vaka över tillämpningen av de i överenskommelsen avsedda garantierna.

Av folkförbundsrådets protokoll liksom av yttranden av Finlands delegat vid Ålandsunderhandlingarna Carl Enckell och övriga personer som undersökt proceduren vid dessa förhandlingar framgår tydligt hur Ålandsöverenskommelsen tillkom. Första skedet utgjordes av folkförbundsrådets beslut 24.6.1921, varigenom Finland tillerkändes suveränitet över Ålandsöarna. Överenskommelsens innehåll var resultatet av svensk-finländska förhandlingar under ordförandeskap av en av folkförbundsrådet utsedd person. Överenskommelsen stadfästes av folkförbundsrådet 27.6.1921. Sverige avsågs icke och fick ej heller enligt överenskommelsen rätt att övervaka tillämpningen av nationalitetsskyddsbestämmelserna.[15]

Det är dock icke riktigt att beteckna Ålandsöverenskommelsen som ett tredjemansavtal till förmån för Sverige, då Sverige självt deltog i underhandlingarna och dessutom ej direkt profiterade av överenskommelsen. I stället kunde man betrakta det som ett tredjemansavtal till förmån för landskapet Åland, vars representanter visserligen var närvarande både i folkförbundsrådet och vid underhandlingarna mellan Finland och Sverige men som icke gavs partsställning vid dessa underhandlingar. Detta var fullt naturligt, enär landskapet Åland såsom en finländsk korporation saknade traktatsslutande kapacitet. Genom landskapets autonomi och dess i överenskommelsen givna rätt att klaga till folkförbundsrådet över tillämpningen av Ålandsöverenskommelsen, erhöll Åland sedermera ställningen av folkrättsligt subjekt med begränsad kapacitet, en ställning som Åland fick först genom överenskommelsen.

Man bör skilja mellan tre slags parter i minoritetstraktaterna efter det första världskriget: å ena sidan de parter som skapade överenskommelsen och utformade dess innehåll, å andra sidan den eller de parter som har förpliktelser eller rättigheter i stöd av överenskommelsen och för det tredje de som gavs rätt att påtala dess bristande iakttagande.

Sverige var ostridigt part vid uppgörandet av Ålandsöverenskommelsen, men dess ställning i stöd av överenskommelsen blev icke närmare definierad. Sverige kan anses inta ställningen av en "passiv part" — en situation som ej var unik i fråga om minoritetstraktaterna. Det gällde sålunda som en allmän regel i dessa traktater, att endast medlemmarna i folkförbundsrådet hade formell rätt att bringa brott mot traktaterna till rådets kännedom, medan de övriga parterna i traktaterna, som kunde vara moderländer, frånkändes denna rätt. Parterna i Ålandsöverenskommelsen räknade tydligen med att ålänningarna själva nog skulle utnyttja de i överenskommelsen givna möjligheterna till klagan hos folkförbundsrådet. Därför vore det obehövligt att dessutom ge Sverige klagorätt, då Sveriges ingripande i denna fråga i fortsättningen kunde gestalta sig som ett hinder för återställandet av de goda relationerna mellan svenskar och finländare.

Ehuru Sverige sålunda icke gavs en uttrycklig rätt att i folkförbundsrådet påtala eventuella brott mot Ålandsöverenskommelsen, innebar detta likväl icke att Sverige ej haft rätt att även i fortsättningen bevaka sina intressen i Ålandsöverenskommelsen. Dels kunde Sverige göra detta såsom medlem i NF, om dylikt brott kunde anses påverka de internationella relationerna i ogynnsam riktning (art 11(2) NF:s pakt). Dels kunde Sverige utnyttja den petitionsrätt, som stater intresserade av minoritetsskyddstraktaternas efterföljd hade givits i NF:s praxis. Dels kunde Sverige genom direkta kontakter med Finlands regering göra sina synpunkter gällande.

Folkförbundsrådet medverkade visserligen aktivt vid tillkomsten av Ålandsöverenskommelsen. Denna aktivitet berodde emellertid på rådets ställning av skiljoinstans i tvisten mellan Finland och Sverige om suveräniteten över Ålandsöarna. NF bör därför icke betraktas som traktatspart i egentlig mening, vilket även visas av folkförbundsrådets i överenskommelsen givna roll att tjänstgöra såsom övervakare

[15] Se *Enckell*, ibid., s. 94 f.

av överenskommelsens iakttagande. I sistnämnda avseende kan man iaktta likheter med de minoritetsskyddsdeklarationer, som avgavs till NF av Albanien, Irak och de baltiska staterna.

En väsentlig olikhet är dock, att sistnämnda staters minoritetsskyddsförpliktelser, vilka till innehållet motsvarade de som gällde beträffande Polen, Tjeckoslovakien, Ungern, Österrike, Rumänien, Bulgarien m.fl. och sålunda var betydligt mindre radikala än de som föreskrevs i Ålandsöverenskommelsen, avgavs i samband med dessa staters intagande såsom medlemmar i NF och att deras innehåll därför bestämdes av NF i enlighet med de för Österuropa gällande gängse minoritetsskyddsnormerna.

Ålandsöverenskommelsen, som gällde endast en viss bestämd del av Finlands svenska befolkning, nämligen Ålandsöarnas invånare, utformades däremot enligt helt avvikande mönster på basen av underhandlingar mellan Finland och Sverige med folkförbundsrådet såsom medlare.

8. Slutsats

Det riktiga bör därför vara att i likhet med FN-utredningen 1950 se Ålandsöverenskommelsen såsom en bilateral traktat mellan Finland och Sverige. Finland förpliktar sig gentemot Sverige att iaktta de i överenskommelsen stadgade nationalitetsskyddsbestämmelserna i fråga om Ålandsöarna, medan Sverige å sin sida respekterar Finlands suveränitet över Ålandsöarna, då Finland iakttar sina åtaganden.

I likhet med FN-utredningen bör man även anse Ålandsöverenskommelsen fortfarande vara giltig mellan Finland och Sverige. Detta innebär i praktiken, att Sverige vore berättigat att dels direkt gentemot Finland dels inför internationellt forum ingripa, om det anser att Finland bryter mot sina förpliktelser enligt Ålandsöverenskommelsen. Efter NF:s upplösning har ålänningarna ej mera själva någon direkt rätt att kräva att överenskommelsens iakttagande kontrolleras av ett internationellt organ. Landskapet Åland har sålunda förlorat sin begränsade folkrättsliga rättssubjektivitet. Men Sverige bör anses äga i stöd av allmän folkrätt, oberoende av att Ålandsöverenskommelsen ej innehåller något stadgande därom, kräva att Finland också i fortsättningen iakttar de förpliktelser som i tiden utgjorde en förutsättning för att Ålandsöverenskommelsen kunde slutas.

Genom direkta hänvändelser till Finlands regering kan Sverige sålunda påtala eventuella brott mot Ålandsöverenskommelsen eller, såsom Sverige gjorde under beredningen av 1951 års självstyrelselag, påminna Finland om dess skyldighet att i den inomstatliga lagstiftningen rörande Åland iaktta Ålandsöverenskommelsens bestämmelser. Sverige kunde även underställa tvistefråga grundande sig på Ålandsöverenskommelsen, internationella domstolen eller annat internationellt förlikningsorgan för handläggning.

Sverige kunde slutligen tänkas underställa en politisk tvistefråga Förenta Nationernas generalförsamling eller om fredshot föreligger (vilket blott är en teoretisk möjlighet), FN:s säkerhetsråd. Härvid ägde Finland ej motsätta sig en FN-behandling av ärendet med hänvisning till art. 2(7) FN:s stadga, på grund av att Finlands ikattagande av Ålandsöverenskommelsen icke är en inre finländsk angelägenhet utan en fråga av internationellt intresse, då Finland åligger en folkrättslig förpliktelse att tillämpa Ålandsöverenskommelsen. En FN-behandling av ärendet kunde tänkas leda till en resolution av generalförsamlingen som Finland kunde anses böra vara moraliskt skyldigt att beakta.

Man får likväl hoppas, att Finland även i fortsättningen liksom hittills skall iaktta Ålandsöverenskommelsens bestämmelser och att Sverige sålunda icke skall finna anledning att gentemot Finland eller inför internationellt forum påtala brott mot Ålandsöverenskommelsen. Detta innebär även att ålänningarna fortsättningsvis skall kunna leva i en miljö, som till språk och kultur är svensk, vilket bör ligga icke blott i deras eget intresse utan jämväl i Finlands och Sveriges. För Finland innebär detta en förstärkning av rikets officiella tvåspråkighet genom att en del av riket bibehålls enspråkigt svensk.[16] För Sverige innebär det att även utanför rikets gränser existerar en livskraftig svensk provins, vars existens berikar den gemensamma svenska kulturen. Och ålänningarna har förmånen att åtnjuta en utpräglad autonomi, som ger dem en så självständig ställning ett litet samhälle med ca 20.000 invånare över huvud kan hoppas uppnå.

[16] Se även Tore *Modeen:* Den finlandssvenska befolkningens folkrättsliga, statsförfattningsrättsliga och förvaltningsrättsliga ställning. Årsskrift utgiven av Åbo Akademi 53. Åbo 1970, s. 51—62.

Två slag av medel-mål-kontexter: Om medel-mål-terminologins användning hos Weber, Parsons och Simon

AV JAN-ERIK LANE

Inledning

I de olika socialvetenskaperna och i historisk vetenskap förekommer termerna "mål", "medel" och "medel-mål-samband" för att systematiskt beskriva, analysera och förklara vissa fenomen. Ibland används inte explicit denna terminologi, men ofta kan man sanningsenligt översätta satser, i vilka termer som "avsikt", "motiv" och "skäl" förekommer, till satser konstruerade med medel-mål-terminologin. Denna kan vidare ingå i en mängd av primitiva termer, med hjälp av vilka andra termer definieras, som t. ex. "handling" och "rationalitet". Nedan skall jag försöka skilja mellan de olika slag av kontexter, i vilka medel-mål-satser används. Genom att i satsschemat

(S) x är ett medel för målet y

signifikansområdet för variablerna "x" och "y" anges, introduceras *olika typer av* medel-mål-satser, och därefter kan de mot dessa svarande olika kontexterna preciseras. Det är inte här fråga om en fullständig redovisning av värdeområdet för variablerna. Syftet är att visa hur fundamentalt skilda medel-mål-satser uppkommer genom distinktioner mellan *olika slag av* möjliga värden för x och y och att nyckeltermerna har olika betydelse beroende på vilket slag av medel-mål-sats det är fråga om. I vetenskapliga sammanhang där en medel-mål-terminologi används, glider man ofta mellan de olika kontexterna, vilket medför att olika typer av medel-mål-satser sammanblandas. Detta förhållande skall uppvisas med exempel från metodologiska arbeten av Max Weber, Talcott Parsons och Herbert Simon.

A. De olika slagen av mål, medel och medel-mål-samband

I de olika inledningsvis nämnda vetenskaperna appliceras medel-mål-terminologin vanligen på olika slags beteendefenomen — endast denna användning skall här diskuteras. Nu finns för termer som "handlande", "handling", "intention", "beteende" och "motiv" inga allmänt accepterade precisa definitioner. Diskussionen om vilka begrepp som är lämpliga — central är avgränsningen av begreppet 'handling'[1] — innefattar kunskapsteoretiska överväganden och åsikter om den sociala verklighetens natur. Med hänsyn till specialvetenskapernas begreppsbildning kan följande definitioner vara lämpliga:

(1) "Akt" $=_{\text{def.}}$ "inre eller yttre beteende"

(2) "Handling" $=_{\text{def.}}$ "intentional akt"

(3) "Handlande" $=_{\text{def.}}$ "komplex av handlingar"

Dessa definitioner har stöd i språkbruket, men de är inte allmänt accepterade.[2] Ett problem vid avgränsningen av begreppet 'handling' gäller distinktionen mellan 'beteende' ('akt') och 'handling'. Med "intentionalt beteende" ("intentional akt") menas vanligen ett beteende, som är medvetet riktat — orienterat — mot ett visst tillstånd. Att formulera denna distinktion exakt är ett centralt metodologiskt problem. Den filosofiska debatten kring hur intentionalt beteende skiljer sig från blott beteende[3] och om det föreligger ett kausalt samband mellan intention och beteende i en handling är oklar — t.ex. vilka olika enheter i medvetandet "intention" refererar till. Denna oklarhet är i stor utsträckning ett resultat av att man ej skiljer mellan två problemställningar:

(P1) Vilken är orsaken till ett beteende?
och
(P2) Vilken är orsaken till en handling?[4]

Att (P1) ej skiljs från (P2) kan bero på en sammanblandning av det som kallas "inten-

tion" bakom ett beteende och det som kallas "intention" bakom en handling. Man kan identifiera en handling som en kombination av en intention och ett beteende — låt termen *"avsikt"* stå för användningen av "intention" i samband med beteende — och sedan undersöka relationen mellan avsikt och beteende. Vidare kan, då en orsak till en handling (avsikt+beteende) efterfrågas, en intention nämnas — låt termen *"motiv"* stå för användningen av "intention" i samband med handling — och relationen mellan motiv och handling efterfrågas. Termen "intention" omfattar här både avsikter och motiv.

Det kan vara svårt att i varje fall avgöra om termen "beteende" eller termen "handling" skall appliceras. Även beträffande distinktionen mellan 'avsikt' och 'motiv' gäller att det i varje fall kan vara svårt att entydigt bestämma under vilket begrepp en företeelse faller. De enheter som här urskiljts, beteende, handling, avsikt och motiv analyseras ofta med en medel-mål-terminologi.

En genomgång av specialvetenskapernas begreppsbildning vad gäller handlingar ger vid handen att medel-mål-terminologin appliceras på två skilda fenomen:
Utifrån diagrammet kan satsschemat (S) förvandlas till satsfunktioner av två skilda slag.
Den första typen av medel-mål-sats
(MM1) x är ett medel$_I$ för målet$_I$ y
konstaterar ett psykologiskt sakläge. Variablerna x och y står här för intentionala objekt,[5] dvs. objekt såsom dessa föreställes och upplevs av aktören. (MM1) kan för klarhetens skull översättas till
(MM1') En aktör A har ett medel$_I$x för målet$_I$y.
Signifikansområdet i (MM1) för x är beteenden såsom intentionala objekt och för y beteenden eller tillstånd såsom intentionala objekt. "A" refererar inte blott till enskilda aktörer utan även till organiserade kollektiv, t.ex. en regering. Att y kallas "mål" betyder att A *vill* förverkliga y och att x kallas "medel" betyder att A *vill* med x förverkliga y. Om detta skall lyckas är beroende av om det faktiskt — oberoende av vad A vill och tror — förhåller sig så att mot målet$_I$y svarar ett mål$_F$y och mot medlet$_I$x svarar ett medel$_F$x och att medlet$_F$x är kausalt relaterat till målet$_F$y, dvs. mot ett medel-mål-samband$_I$z svarar ett medel-mål-samband$_F$z. Om dessa villkor är uppfyllda — så är ju ej alltid fallet — föreligger en rationell medel-mål-handling.[6]

Termen "mål$_I$" refererar till ett beteende eller ett tillstånd vilket som helst såsom aktören föreställer sig det och vilket han vill förverkliga — en målsättning. "Medel$_I$" refererar till ett beteende vilket som helst såsom aktören föreställer sig det och vilket han vill utföra för att y skall inträffa — en "medelsättning".

Diagram I. En handlings dimensioner.

Intentional nivå / Beteende-nivå (faktisk nivå)	Medel$_I$	Mål$_I$	Medel-mål-samband$_I$
Medel$_F$	Förverkligat medel		
Mål$_F$		Förverkligat mål	
Medel-mål-samband$_F$			Rationell medel-mål-handling

"Medel-mål-sambandI" betecknar ett hos A enhetligt viljeobjekt, det tänkta och viljeupplevda sambandet mellan medelIX och målIY. Ofta framhålles att distinktionen mellan medel och mål är relativ i meningen att ett mål i sin tur kan vara ett medel för ett annat mål osv. Om dylika företeelser används termen "medel-mål-kedja" eller "medel-mål-hierarki". Den i diagrammet ovan gjorda distinktionen är relevant i detta sammanhang, och analogt måste begreppet 'medel-mål-kedjaI' skiljas från begreppet 'medel-mål-kedjaF'. I följande sats

(MMK) "A common way of approaching the analysis of the objectives of an organization lies in the use of means-end-hierarchies"[7]

är det fråga om 'medel-mål-kedjaI'.

De nu redovisade medel-mål-begreppen urskiljer en s.k. inre aspekt hos en aktör A.[8] Satser av typ (MM1) förekommer i flera socialvetenskapliga teorier — i vissa ingår de i en eller annan form bland de antaganden från vilka det teoretiska systemet byggs upp.[9] Vidare är de vanliga i historiska undersökningar av aktörers handlingar.[10] I bägge fallen används medel-mål-terminologin på två sätt. Dels identifieras handlingar, dvs. det visas att till ett beteende är knutet ett målIY eller ett medelIX och således att beteendet är intentionalt, är avsiktligt. Dels beskrivs den psykologiska bakgrunden till en handling, dvs. motivet för handlingen, med 'medel-mål-kedjaI'. Detta innebär, att avsikten i en handling inplaceras i ett vidare intentionalt sammanhang, som inte är definitionsmässigt knutet till handlingen i fråga och med hjälp av vilket handlingen kan förklaras. En analys av en aktörs viljande — avsikt och motiv — med dessa medel-mål-begrepp kallas ofta *"teleologisk analys"*. Här skall användningen av medel-mål-satser av typ (MM1) kallas *"medel-mål-kontext I"*.

Den andra typen av medel-mål-sats

(MM2) x är ett medelF för ett målF y

är också den vanlig. "MålF" refererar här till faktiska tillstånd/beteenden, "medelF" refererar till faktiska beteenden och x och y är ej intentionala objekt i en aktörs medvetande. "Medel-mål-sambandF" betecknar det faktiska kausala sambandet mellan x och y.

Satser av typ (MM2) förekommer i två skilda varianter. Dels används (MM2) om utförda medelbeteenden och givna måltillstånd/beteenden samt om relationen mellan dessa. (MM2) kan då formuleras till

(MM2') En aktör A använder medletFx och åstadkommer måletFy och denna sats är en s.k. partikulär sats. Dels används (MM2) som en generell sats och kan då omformuleras till

(MM2") X är ett medelF för ett målFY

där värdeområdet för X är faktiska beteenden av ett visst slag och för Y faktiska tillstånd/beteenden av ett visst slag — ej intentionala objekt men ej heller enbart utförda beteenden eller givna tillstånd. Denna sats är en s.k. generell sats.[11] (MM2") kan kallas policy-vetenskapernas paradigm-sats och nedan skall endast denna variant av (MM2) diskuteras och "(MM2)" skall användas om (MM2"). Att x här kallas "medel" betyder att en aktör *kan* genom att utföra x även få ett tillstånd/beteende y att inträffa, som då kallas "mål". Policy-vetenskapernas användning av denna typ av medel-mål-sats skall kallas *"medel-mål-kontext II"*.

B. Olika slag av medel-mål-kontexter hos Weber, Parsons och Simon

i. Weber.[12]

"Jede denkende Besinnung auf die letzten Elemente sinnvollen menschlichen Handelns ist zunächst gebunden an die Kategorien 'Zweck' und 'Mittel'. Wir wollen etwas in concreto entweder 'um seines eigenen Wertes willen' oder als Mittel im Dienste des in letzter Linie Gewollten. Der wissenschaftlichen Betrachtung zugänglich ist nun zunächst unbedingt die Frage der Geeignetheit der Mittel bei gegebenem Zwecke."[13]

På ett pregnant sätt framgår av citatet att Weber var intresserad av två skilda aspekter på medel-mål-problematiken.

I. *Medel-mål-kontext I*

a. Om termen ' "Sinn" '

"Zweck" och "Mittel" är för Weber nyckeltermer dels vid avgränsningen av socialvetenskapens studieobjekt, klassen av sociala handlingar ("soziales Handeln"), dels i taxonomin över "soziologische Grundbegriffe".[14] Taxonomins struktur är inte uppbyggd efter mönstret primitiva-definierade termer, men 'social handling' kan ses som grundbegrepp och termer för de fyra ideal-typerna för social handling introduceras med hjälp av distinktioner på medel-mål-nivåI:

(TH) (1) "den ändamålsrationella", (2). "den värderationella",
(3) "den affektiva" och (4). "den traditionella".

"Handling" definierar Weber på följande sätt:

DF1. "x är en handling" =def. "x är '...ein menschliches Verhalten (einerlei ob äusseres oder innerliches Tun, Unterlassen oder Dulden)... wenn und insofern als der oder die Handelnden mit ihm einen subjektiven *Sinn* verbinden'".[15]

Och social är en handling i den utsträckning som den genom aktörens "Sinn" är orienterad mot andra aktörer. Begreppet 'handling' enligt (DF1) innehåller två komponenter:

(a) 'beteende', samt

(b) 'medvetet riktat' eller 'orienterat'.

Begreppet i (b) urskiljer en storhet i en dimension som Weber kallar ' "Sinn" '. Och definitionsenligt består en handling av en enhet av ett beteende och ett "Sinn", dvs. vad som ovan kallats "handling" eller "intentionalt beteende". Termen "Handeln" är — som Weber framhåller — vag då gränsen mellan "sinnhaftes" och "sinnfremdes" beteende är flytande.

Till grund för utarbetandet av socialvetenskapliga grundbegrepp som 'social relation', 'legitim ordning', 'organisation', 'auktoritet' och 'stat' ligger distinktioner på "Sinn"-nivå, i förening med att dessa begrepp förutsätter aggregering eller invarianser av sociala handlingar. De fyra begreppen ovan i (TH) för sociala handlingar är ordnade efter grad av orientering i handlingen. I 'traditionell handling' är komponenten 'Sinn' minimal, medan i 'ändamålsrationell handling' 'Sinn'-komponenten (b) är maximal och innehåller 'mål$_I$', 'medel$_I$' och medel-mål-samband$_I$'. Vad betyder då ' "Sinn" '?

" 'Sinn' ist hier entweder a) der tatsächlich α. in einem historisch gegebenen Fall von einem Handelnden oder β. durchschnittlich und annähernd in einer gegebenen Masse von Fällen von den Handelnden oder b) in einem begrifflich konstruierten *reinen* Typus von dem oder den als Typus *gedachten* Handelnden subjektiv *gemeinte* Sinn."[16]

Denna definition (en cirkeldefinition) utgår från en distinktion mellan "objektivt" och "subjektivt" ' "Sinn" '. Weber diskuterar inte begreppet 'objektivt Sinn', men det kan inte vara fråga om något annat än ett s.k. semantiskt begrepp, dvs. ett begrepp med vars hjälp språkliga enheters mening och referens beskrivs. Termen ' "Sinn" ' betyder i denna kontext mening resp. tanke och preciseras om ord resp. sats — Weber anknyter med termen "objektivt Sinn" till en i dåtida tysk filosofi vanlig semantisk indelning: språklig enhet — mening — föremål.[17] Och liksom Frege[18] hävdar Weber att detta slags "Sinn" är en icke-psykologisk storhet.

Termen "subjektivt Sinn" betyder hos Weber 'intention', och Weber skiljer mellan

(i) ett "Sinn", och

(ii) ett "Sinnzusammenhang", som består av ett komplex av olika "Sinn".

I samband med analysen av handlingar står ' "Sinn" ' för den orientering (b) ett beteende har och "avsikt" är här lämplig definitionsterm. I kraft av (DF1) gäller generellt att i en handling föreligger ett "Sinn". ' "Sinnzusammenhang" ' står för en enhet av olika "Sinn" och kan här definieras med "motiv". "Sinnzusammenhang" förekommer inte definitionsmässigt i en handling, utan kan vara en orsak till en handling.

Weber vill dock under inga omständigheter acceptera att detta slags "Sinn" — subjektivt "Sinn" och "Sinnzusammenhang" — skulle vara en psykologisk storhet — i varje fall inte i fråga om en rationell medel-mål-handling. Psykologiska enheter är relevanta blott vid en irrationell handling:

"Die rationale Ueberlegung eines Menschen; ob ein bestimmtes Handeln bestimmt gegebenen Interessen nach den zu erwartenden Folgen förderlich sei oder nicht, und der entsprechend dem Resultat gefasste Entschluss werden uns nicht um ein Haar verständlicher durch 'psychologische' Erwägungen."[19]

Som argument för denna ståndpunkt hävdar Weber, att misstaget i den psykologiska teorin ligger i föreställningen om att allt verkligt antingen är av fysisk natur eller psykisk. Det finns emellertid andra slags storheter, och som exempel nämns "der Sinn eines Rechenexempels". Här föreligger ett non sequitur i Webers argumentering, då meningen hos t.ex. satsen

"3+4=7" enligt Weber är exempel på objektivt "Sinn". Sambandet mellan medel$_{FX}$ och mål$_{FY}$ i en sann sats av typ (MM2) är förvisso icke ett intentionalt samband, men vid en rationell medel-mål-handling är det "Sinnzusammenhang" (motivet) som nämns i citatet den adekvata föreställningen om detta samband, dvs. det är fråga om medel$_{IX}$ och mål$_{IY}$ och medel-mål-samband$_{IZ}$ och dessa enheter är psykologiska föremål. Om det i detta sammanhang är fråga om en existerande handling eller en blott konstruerad sådan är irrelevant.

En oklarhet förekommer i Webers distinktion mellan vad som ovan bestämts som enheterna i I och enheterna i F (diagram I). I en not säger han sig vara förvånad över att Wundt accepterat "diesen populären Irrtum", att den teleologiska beskrivningen av ett förlopp är att förstå som identisk med omvändningen av den kausala beskrivningen av samma förlopp. Det är inte så att "... 'Zweck und Kausalität aus verschiedenen Betrachtungsweisen *eines und desselben* ... Vorgangs' (entspringen) "hävdar Weber med citat från Wundt utan" ... jeder von beiden (schildern) *einen anderen Teil* eines Vorgangs ...". Weber skiljer här mellan:

"1. 'Vorstellung' einer erwünschten Veränderung (v) ...
2. Vorstellung einer Bewegung (m) ...
3. Bewegung m,
und
4. eine Veränderung v in der Aussenwelt, durch m herbeigeführt".

Den teleologiska satsen om en relation mellan (v) och (m), dvs. en medel-mål-sats av typ (MM1), är inte semantiskt relaterad till den kausala satsen om en relation mellan m och v, dvs. en sats av typ (MM2) ovan,

"weil ja doch vor allem natürlich ganz und gar nicht als selbstverständlich vorausgesetzt werden darf, dass die durch die Bewegung (m) als Ursache *hervorgebrachte* Veränderung (v') mit der durch die Be-Bewegung (m) als Mittel *'bezweckten'* Veränderung (v) notwendig *identisch* sei".[20]

Weber förnekar att (v) och (v') "notwendig *identisch* sei", men han säger inte att de under alla omständigheter är skilda realiteter som kan uppvisa större eller mindre likheter. Och hur är förhållandet mellan (m) som orsak till (v') och den genom (m) "als Mittel *'bezweckten'* Veränderung (v)"? Den faktiska orsaken (m), dvs. medel$_{FX}$, bör analogt skiljas från medel$_{IX}$ (m) och den förra betecknas som (m') i analogi (v') och (v).[21]

Begreppet 'Sinn' används inte bara för att bestämma begreppet 'handling', utan förekommer även i Webers teori om vad en adekvat förklaring av en social handling innebär. I denna teori intar medel-mål-terminologin en central ställning, vilken nedan skall kommenteras.

b. Om termen "kausale Deutung"

Weber sammanfattar sin teori om vad en förklaring av en handling innebär på följande sätt:

"Eine *richtige* kausale *Deutung* eines konkreten Handelns bedeutet: dass der äussere Ablauf und das Motiv *zutreffend* und zugleich in ihrem Zusammenhang sinnhaft *verständlich* erkannt sind. Eine richtige kausale Deutung *typischen* Handelns (verständlicher Handlungstypus) bedeutet; dass der als typisch behauptete Hergang sowohl (in irgendeinem Grade) sinnadäquat erscheint wie (in irgendeinem Grade) als kausal adäquat festgestellt werden kann."[22]

Relationerna mellan nyckeltermerna i denna teori kan åskådliggöras på detta vis:

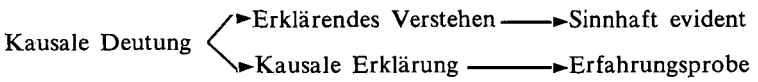

En riktig förklaring eller kausal tolkning av en handling — existerande eller idealtypisk — innehåller två kunskapsmoment, dels att tolka handlingens avsikt i termer av ett motiv ("Sinndeutung"), dels att inordna beteendet i handlingen under en av erfarenheten given invarians eller frekvens. Och de mot dessa två olika kunskapsmoment svarande satserna stöds resp. falsifieras med olika metoder, är adekvata relativt två olika evidenser.

(i) "Kausale Erklärung". En kausalsats konstaterar en relativ frekvens, nämligen att "... auf einen bestimmten beobachteten (inneren oder äusseren) Vorgang ein bestimmter anderer Vorgang folgt (oder: mit ihm gemeinsam auftritt)".[23] Den stöds resp. falsifieras med hjälp av syntetiska satser. Och ett samband är "kausal adäquat" i proportion till värdet på den relativa frekvensen (0—1).

Vidare menar Weber — detta är mycket

viktigt — att "eine *richtige* kausale Aussage" över relationen motiv — handling föreligger endast om beteendeförloppet svarar mot eller kan relateras till det i motivet önskade och tänkta förloppet. I det förra fallet föreligger en rationell handling (se nedan), vilken blott förekommer som ideal-typ. I det senare fallet gäller det blott en större eller mindre överensstämmelse.

(ii) "Erklärendes Verstehen". Medan betydelsen hos termen "kausal 'erklären' " är relativt klar och okontroversiell — Weber definierar den som "unter Regeln bringen" — är situationen den motsatta när det gäller termen ' "Verstehen" '. Weber ger följande definition av termen:

DF2. 'x är ett "Verstehen" '$=_{def.}$ 'x är tolkning av ett "Sinn" eller ett "Sinnzusammenhang" — existerande eller ideal-typiskt'[24]

I kraft av (DF2) gäller att klassen av "sinnhaftes" företeelser är identisk med klassen av "verstehbares" företeelser. Weber skiljer mellan olika slag av "Verstehen". Till grund för indelningen ligger två distinktioner, dels (i) mellan två slag av evidens för ett "Verstehen", dels (ii) mellan två slag av objekt för ett "Verstehen".[25] Dessa två distinktioner kan kombineras och åskådliggöras i ett diagram.

Ett nödvändigt villkor vid förklaringen av en handling är att denna kan visas vara "kausal adäquat" ("in irgendeinem Grade"). Ett annat villkor — likaså nödvändigt — är att handlingen kan visas ha "Sinnadäquanz" ("in irgendeinem Grade"). Och en handling är "sinnhaft adäquat" i den utsträckning som dess "Sinn" ingår i ett ordnat "Sinnzusammenhang". Att bestämma en handlings grad av "Sinnadäquanz" är en uppgift för "Verstehen". Vad innebär nu närmare bestämt ett "Verstehen"?

c. Om termen ' "Verstehen" '

För att enklare kunna diskutera Webers teori skall termen ' "Verstehen" ' utbytas mot termen ' "Verstehen"-sats' och (DF2) måste då ersättas med

DF2'. 'x är en "Verstehen"-sats'$=_{def.}$ 'x är en tolkningssats av ett "Sinn" eller ett "Sinnzusammenhang" — existerande eller ideal-typiskt'.

(i) Evidens. En "Verstehen"-sats konstaterar inte, att ett "Sinn"/"Sinnzusammenhang" föreligger — det är ej en empirisk sats, dvs. den kan ej falsifieras med empirisk evidens (Erfahrungsprobe). "Verstehen"-satsen utsäger inte att ett subjektivt "Sinn"/"Sinnzusammen-

Diagram II

Objekt för "Verstehen" / Typ av evidens för "Verstehen"	Ett "Sinn"	Ett "Sinnzusammenhang"
rationell	rationell avsiktsförståelse	rationell motivförståelse
"einfühlend"	irrationell avsiktsförståelse	irrationell motivförståelse

hang" *föreligger* utan givet att det föreligger ett sådant "Sinn"/"Sinnzusammenhang" vilket som helst så uttalar den sig om vad detta "Sinn"/"Sinnzusammenhang" är, av vad det består, vilken struktur det har osv. Det är en sak att konstatera, att en aktör med uttrycket "2+2=4" förbinder en viss bestämd tanke — om detta påstår en "Verstehen"-sats ingenting; en annan åter är att klargöra vari denna tanke består — om detta uttalar sig en "Verstehen"-sats.

"Rational evident ist auf dem Gebiet des Handelns vor allem das in seinem gemeinten Sinnzusammenhang restlos und durchsichtig *intellektuell* Verstandene. Einfühlend evident ist am Handeln das in seinem erlebten *Gefühlszusammenhang* voll Nacherlebte."[26]

Rationellt (dvs. logiskt eller matematiskt) evident är en "Verstehen"-sats som beskriver förhållandet mellan slutsats och premisser när en aktör drar en slutsats på ett riktigt sätt, eller en sats som klargör vari en målsättning hos en aktör består, dvs. om målsättningen formuleras i satser, vad dessa då implicerar. Den i Webers metodologi centrala typen av "Verstehen"-sats är den som uttalar sig om en rationell medel-mål-handling.

"Jede Deutung eines derart rational orientierten Zweckhandelns besitzt — für das Verständnis der angewendeten *Mittel* — das Höchstmass von Evidenz."[27]

Det är här fråga om en sats i vilken formuleras följande av en aktör gjorda praktiska slutledning:

(PS)

(1). Tillståndet y bör föreligga

(2). y föreligger om och endast om beteendet x_1 eller beteendet x_2 utföres

(3). x_1 är bättre än x_2

(4). x_1 bör utföras.

Att en dylik sats är rationellt evident innebär således, att i slutledningen sats (4) följer logiskt ur satserna (1) & (2) & (3), eller att (1) & (2) & (3) gör (4) logiskt sannolik.[28] Och en handling är i Webers ideal-typ rationell om och endast om

(a) beteendet är orienterat mot $\text{medel}_{\text{I}}\text{x}$ och $\text{mål}_{\text{I}}\text{y}$ och medel-mål-samband$_{\text{I}}$z, dvs. vad som kallades "ändamålsrationell" handling i (TH) ovan,

(b) handlingen bestämmes av ett "Sinnzusammenhang" (motiv) i vilket föreligger en slutledning av typ (PS), och

(c) det faktiska beteendeförloppet sker i överensstämmelse med det i motivet önskade och tänkta, dvs. $\text{medel}_{\text{F}}\text{x}$ och $\text{mål}_{\text{F}}\text{y}$ och medel-mål-samband$_{\text{F}}$z föreligger.[29]

Detta begrepp 'rationell handling' är inte identiskt med innebörden hos termen "ändamålsrationell handling" i (TH) ovan, vilken innehåller endast den intentionala aspekten, 'orientering mot $\text{medel}_{\text{I}}\text{x}$ och $\text{mål}_{\text{I}}\text{y}$'. Nedan avses med "rationell handling" enbart det begrepp ovan som uppfyller de strängare villkoren (a) — (c).

"Einfühlend evident" är den "Verstehen"-sats, som tolkar irrationella, dvs. för förverkligandet av ett $\text{mål}_{\text{I}}\text{y}$ icke ändamålsenliga, avsikter och motiv (t.ex. felaktiga föreställningar eller känslotillstånd som vrede, stolthet osv). Weber framhåller att detta slags evidens är emotionell och situationsbunden — "einfühlende Phantasie".[30]

Begreppet 'rationell handling' används av Weber inte för att beskriva existerande handlingar, utan som hjälpmedel vid förklaringen av dessa:

"Für die *typen*bildende wissenschaftliche Betrachtung werden nun alle irrationalen, affektuell bedingten, Sinnzusammenhänge des Sichverhaltens, die das Handeln beeinflussen, am übersehbarsten als 'Ablenkungen' von einem konstruierten rein zweckrationalen Verlauf desselben erforscht und dargestellt."[31]

Då enligt Weber en rationell handling bestämmes av ett i motivet befintligt rationellt "Sinnzusammenhang", och varje enhet i beteendeförloppet och motivet kan specificeras exakt ((a) — (c)), kan existerande handlingar förklaras med antaganden om avvikelser i motivet från ett rationellt "Sinnzusammenhang".

(ii) Weber skiljer mellan två olika slags objekt över vilka en "Verstehen"-sats kan uttala sig. Dels kan en sådan sats uttala sig om en handlings "Sinn" — *"aktuelles* Verstehen"[32] t.ex. en beskrivning av den tanke en aktör har när han uttalar uttrycket "2+2=4" eller den känsla av vrede som aktören manifesterar i ett beteende. Dels kan en "Verstehen"-sats utreda ett "Sinnzusammenhang", dvs. ett meningssammanhang mellan olika "Sinn" — *"erklärendes* Verstehen"[33] — t.ex. det logiska sammanhang av olika "Sinn" i vilket uttalandet av uttrycket "2+2=4" ingår i en aktörs medvetande, t.ex. vid en lång räkneoperation eller det affektiva sammanhang i vilket ett "Sinn" ingår, t.ex. hur vrede kan vara meningsfullt relaterad till förlorad ära. I det förra fallet är det fråga om "rationales Motivationsverstehen" och i det

senare ett "Verstehen" som är "irrational motivationsmässig".

Efter denna utvikning kan nu konstateras att en "erklärendes Verstehen"-sats icke påstår, att ett motiv existerar, utan utsäger något om antingen det logiska sambandet mellan tankar i ett motiv eller, genom emotionell inlevelse, det affektiva sambandet mellan känslor i ett motiv. Ett nödvändigt villkor för förklaringen av en handling är att dess "Sinn" (avsikt) kan intolkas i ett "Sinnzusammenhang":

" 'Erklären' bedeutet also für eine mit dem Sinn des Handelns befasste Wissenschaft soviel wie: Erfassung des Sinn*zusammenhangs*, in den, seinem subjektiv gemeinten Sinn nach, ein aktuell verständliches Handeln hineingehört."[34]

Innan de andra nödvändiga villkoren diskuteras, skall här kort den vanliga diskussionen av begreppet 'Verstehen' kommenteras.

"Verstehen" som ett kunskapsbegrepp användes framför allt kring sekelskiftet av tyska filosofer och vetenskapsteoretiker samt senare även av amerikanska sociologer. Diskussionen av begreppet 'Verstehen' i moderna metodböcker utgår sällan från dessa författare, utan i stället refereras en artikel av Abel, "The Operation called *Verstehen*" (1948).[35] Denna uppfattas allmänt som en avgörande kritik mot de resonemang som i "Verstehen" ser ett kunskapsbegrepp. Abel inräknar Weber i den klass av "Verstehen"-teoretiker som han vill kritisera och kritiken i uppsatsen gäller enligt Abel kärnan i allt "Verstehen"-tänkande.

"... the operation of *Verstehen* involves three steps: (1) internalizing the stimulus, (2) internalizing the response, and (3) applying behavior maxims."[36]

Denna beskrivning av begreppet är vad gäller Webers resonemang felaktig. En "Verstehen"-sats utsäger icke vilket motiv som är resultatet av ett yttre stimulus eller som orsakar ett yttre respons; ej heller utsäger den några "behavior maxims", dvs. "... generalizations which ... link two feeling-states together in a uniform sequence and imply a functional dependence between them".[37] Som klargjorts hävdar Weber ej, att en "Verstehen"-sats uttalar sig om dylika empiriska samband, ty för en sådan sats är evidensen rationell eller "einfühlend nacherlebend" och ej erfarenhetsmässig. Det "Sinnzusammenhang" en "Verstehen"-sats beskriver är ej ett funktionellt samband mellan enheter utan just ett logiskt eller affektivt samband i medvetandet. Då Abel hävdar, att de satser som blir resultatet av operationerna (1) — (3) ej är rationellt evidenta utan blott hypoteser som är mer eller mindre sannolika relativt en med objektiva metoder fastställd evidensmängd, upprepar han just vad Weber framhåller:

"Aber eine sinnhaft noch so evidente Deutung kann als solche und um dieses Evidenzcharacters willen noch nicht beanspruchen: auch die kausal *gültige* Deutung zu sein. Sie ist stets an sich nur eine besonders evidente kausale *Hypothese*."[38]

Och vidare:

"Kontrolle der verständlichen Sinndeutung durch den Erfolg: den Ausschlag im tatsächlichen Verlauf, ist also, wie bei jeder Hypothese, unentbehrlich."[39]

Vidare hävdar Abel att "... the operation of *Verstehen* is based upon the application of personal experience to observed behavior".[40]

Också detta är vad gäller Weber felaktigt:

"Dagegen ist die Fähigkeit, aus Eignem ein gleichartiges Handeln zu produzieren, nicht Voraussetzung der Verstehbarkeit: 'man braucht nicht Cäsar zu sein, um Cäsar zu verstehen'."[41]

För Weber är "Verstehen" inte en operation, en metod — vare sig verifierings- eller heuristisk metod — utan ett visst slag av kunskap, vilken är giltig eller inte relativt en viss evidens. Att den vanliga kritiken av begreppet 'Verstehen' inte är adekvat — i alla fall inte i fråga om termens betydelse hos Weber — utesluter inte att Webers resonemang på dessa punkter är oklart och felaktigt.

För att kunna analysera och förklara ett socialt skeende hävdar Weber att detta skall analyseras i termer av de enskilda aktörernas handlingar (metodologisk individualism).[42] Dessa i sin tur förklaras med hjälp av motivet för handlingen, och om dylika motiv säger Weber:

"Alles dies sind verständliche *Sinnzusammenhänge*, deren Verstehen wir als ein *Erklären* des tatsächlichen Ablaufs des Handelns ansehen'.[43]

En "Verstehen"-sats kan enligt Weber vara antingen rationellt eller emotionellt evident. Rationellt evident är den "Verstehen"-sats som uttalar sig om det subjektiva "Sinnzusammenhang" som föreligger i en rationell medel-målhandling. Vad Weber avser är att den sats i vilken formuleras den slutledning som aktören gör — ovan redovisad som en praktisk slutledning (PS) — är logiskt evident. Här föreligger en sammanblandning av objektivt "Sinn" och subjektivt "Sinn". Om (PS) är konklusiv är den logiskt evident, dvs. premisserna implicerar logiskt slutsatsen, men denna relation mellan premisser och slutsats är ett objektivt "Sinnzusammenhang". När Weber talar om

"Erfassung des Sinn*zusammenhangs*, in den, seinem substantiv gemeinten Sinn nach, ein aktuell verständliches Handeln hineingehört."[44]

avses aktörens *tänkande* om (PS), den psykologiska slutledningsprocessen, och en sats om denna kan omöjligen vara logiskt sann. Vad en adekvat "Verstehen"-sats kan uttala sig om är alltså det objektiva "Sinnzusammenhang" som föreligger i en aktörs subjektiva "Sinnzusammenhang".[45] Det är denna sammanblandning som ligger bakom Webers tanke att psykologiska storheter är relevanta endast vid en irrationell handling (se ovan). Vad som skiljer ett rationellt medel-mål-tänkande från ett irrationellt är emellertid inte, att det försiggår så att säga i två olika verkligheter utan att det är fråga om två skilda psykologiska sekvenser. I det rationella tänker aktören i enlighet med en korrekt slutledning, medan i det irrationella så ej är fallet. Webers begrepp 'einfühlend Verstehen-sats' skall här inte närmare kommenteras. Då evidensen för denna sats är emotionell, är det fråga om en nonkognitiv sats. Denna uppfyller självfallet inte nutida krav på att en sats skall kallas "vetenskaplig".

d. Om begreppet 'förklaring' hos Weber

Om en sats som enligt Weber ger en adekvat förklaring av en rationell handling sönderdelas i sina olika delsatser, kan en sådan sats sägas vara en konjunktion av följande fyra satser:

1. Sats som konstaterar att till en bestämd handling är knutet ett "Sinnzusammenhang" eller motiv i vilket handlingens "Sinn" ingår. Denna sats, som är en empirisk hypotes och testas med vanliga empiriska metoder, skall vara empiriskt sann eller sannolik relativt en empirisk evidens.
2. Sats som formulerar den logiska strukturen i detta motiv. Denna sats är en logisk sats och skall vara logiskt sann eller logiskt sannolik.
3. Sats som utsäger att motivet är orsaken till beteendet. Denna sats, som är en kausal hypotes och testas med motsvarande empiriska metoder, skall vara empiriskt sann eller sannolik relativt en empirisk evidens.
4. Sats som konstaterar att det i motivet önskade beteendeförloppet överensstämmer med det faktiska. Denna sats, som är en empirisk hypotes och testas med vanliga empiriska metoder, skall vara empiriskt sann.

Som exempel på en sådan förklaringssats nämner Weber Greshams lag. Denna lag — "...eine rational evidente Deutung... rein zweckrationalen Handelns"[46]

(GL) Dåliga pengar driver alltid ut goda

kan då analyseras i följande 4 delsatser:

(1) Sats som konstaterar att till varje handling som bildar ett penningcirkulationsfenomen — en myntsort A används oftare än en myntsort B med samma nominella värde men olika produktionskostnader — är knutet ett motiv hos aktörerna.
(2) Sats som analyserar motivet i följande slutledning:
    1. B är mera värdefull än A
    2. Mitt innehav av B kan ökas om och endast om A används vid transaktioner
    3. A bör användas vid transaktioner
(3) Sats som utsäger att motivet orsakar beteendet.
(4) Sats som konstaterar att det faktiska beteendeförloppet för A och B svarar mot det i motivet önskade och tänkta förloppet.

Weber förklarar här en empirisk regelbundenhet genom att åberopa de enskilda aktörernas motiv, i vilket en medel-mål-nivå$_1$ ingår och där det beteende, som enligt slutledningen i motivet bör utföras är identiskt med det som faktiskt inträffar. Att A tenderar att slå ut B vid transaktioner är detsamma som att varje aktör i sitt beteende använder A vid transaktioner och således ökar sitt innehav av B, vilket överensstämmer med det i motivet önskade och tänkta förloppet.

I den samtida diskussionen om historiska förklaringar kan den från Hempel-Popper-teorin ("the covering-law-theory")[47] utgående skolan sägas ha inriktat sig på sanningsvillkoren för satser av typ 1 och 3 ovan. Den mot denna teori polemiska skolan ("rational explanation") — utgående från Dray[48] — kan däremot sägas ha fattat 'historisk förklaring' som enbart en fråga om satser av typ 2 och 4 ovan. För Hempel-Popper-traditionen betyder "förklaring" av en social handling "Kausale Erklärung", medan för Dray-traditionen "förklaring" innebär "Erklärendes Verstehen". Utifrån Webers teori om 'förklaring' är det således lätt att se att motsättningen mellan dessa skolor inte avser den adekvata analysen av begreppen 'Kausale Erklärung' (KE) och 'Erklärendes Verstehen' (EV) utan gäller huruvida antingen (KE) eller (EV) är den rimliga innebörden hos termen "förklaring" då denna används om historiska handlingar.

von Wright ser i Webers begrepp 'Kausale Deutung' ett försök till kombination av två oförenliga vetenskapsteoretiska ståndpunkter, vilka han kallar "positivism" och "hermeneutics".[49] Här är inte platsen att diskutera vare sig vad von Wright menar med dessa termer eller om von Wrights definienstermer till dessa två termer har samma betydelse för Weber som för von Wright. Men det kan framhållas, att om von Wright avser att Webers begrepp (KE) och (EV) är logiskt oförenliga, så är detta felaktigt. Som ovan framhållits är (KE)-satser och (EV)-satser två olika slags satser, de är satser om olika slag av objekt och giltiga relativt olika slag av evidens. Vidare är von Wrights indelningsgrund vid bestämningen av Webers metodologiska position enligt Webers vetenskapsteori felaktig. von Wright utgår från att

"... one ought to separate, as being utterly distinct, causation in nature and causation, if we are to use that name, in the realm of individual or collective human action"[50]

och han menar att en "positivist" förnekar detta medan en "hermeneutiker" hävdar detta. Weber säger däremot:

"... dass die Prinzipien der empirischen Kausalbetrachtung an der Grenze der 'verständlichen' Motivation haltmachen sollten, dafür gibt es keinerlei ersichtlichen Grund. Die Zurechnung 'verständlicher' Vorgänge erfolgt nach *logisch* ganz denselben Grundsätzen wie die Zurechnung von Naturereignissen."[51]

Webers analys av begreppet 'Kausale Erklärung' överensstämmer med den s.k. "covering-law-theory" — se Webers analys i "Objektive Möglichkeit und Adäquate Verursachung in der Historischen Kausalbetrachtung".[52] Varken Hempel eller Popper kan göra anspråk på att först ha hävdat att sann eller sannolik "'nomologisches' Wissen"[53] är ett nödvändigt villkor för en adekvat historisk förklaring. Vidare skiljer Weber den teleologiska analysen av en intention från den kausala analysen av relationen intention — beteende. För en förklaring, som kombinerar teleologisk analys med kausal analys, kan termen *"teleologisk förklaring"* användas.

e. Om medel-mål-kontext I

Emellertid får Webers taxonomi och förklaringsbegrepp som logisk konsekvens att en typ av medel-mål-sats blir av avgörande betydelse: (MM1) x är ett medel$_I$ för målet$_I$y.

Vilken relation föreligger här mellan det som betecknas med "medel" och det som betecknas med "mål"? Det kan inte vara fråga om ett kausalt samband, då medel$_I$x och mål$_I$y bildar en enhetlig medel-mål-intention, vars orsaker och verkan kan efterfrågas: Ett medel$_I$x är alltid ett medel$_I$x för ett mål$_I$y. Relationen mellan medel$_I$x — mål$_I$y är en relation i en aktörs intention och satsen (MM1) konstaterar, att en aktör *vill* utföra ett beteende för att förverkliga ett tillstånd/beteende, som han värderar positivt. Ej heller utsäger satsen något om betingelserna för valet av mål$_I$y och medel$_I$x. Relationen mellan medel$_I$x och mål$_I$y har följande egenskaper:

(a) Mesoreflexiv. Inget hindrar att för en aktör A x är både medel och mål.

(b) Mesosymmetrisk. Inget hindrar att för A x är medel för y som mål samtidigt som y är medel för x som mål.

(c) Mesotransitiv. Inget hindrar att för A x är medel för y som mål och y är medel för v som mål utan att x är medel för v som mål.

II. *Medel-mål-kontext II*

Socialvetenskaperna undersöker inte bara en handlings intention (avsikt och motiv) med hjälp av medel-mål-termerna, utan även "... der Geeignetheit der Mittel bei gegebenem Zwecke". Det kan då inte vara fråga om en analys med medel-mål-satser av typ (MM1), utan med en sats av typen (MM2) x är ett medel$_F$ för ett mål$_F$y.

Webers intresse för (MM2) gällde sådana satsers kunskapsteoretiska status. Medan "eine empirische Wissenschaft vermag niemanden zu lehren, was er *soll* ..."[54] så gäller att

"Nur wo bei einem absolut eindeutig gegebenen Zweck nach dem dafür geeigneten Mittel gefragt wird, handelt es sich um eine wirklich empirisch entscheidbare Frage."[55]

Tanken är här att empirisk vetenskap ej kan fastställa att ett visst sakläge är ett mål i sig[56] — oavsett om det för en aktör är ett mål$_I$ — men kan ange de medel som realiserar målet. Empirisk vetenskap kan

"... gar *nichts* andres aussagen ... als: dass für den gegebenen technischen Zweck y die Massregel x das allein oder das neben x_1, x_2 geeignete Mittel sei ..."[57]

Det är viktigt att se, att enligt Weber "mål" refererar dels till mål$_I$, dels till "tekniska mål", dvs. mål$_F$, och "medel" refererar till medel$_I$ resp. medel$_F$. Och satser av typen (MM2) upp-

fattar Weber som ekvivalenta med orsak-verkan-satser:

"Der Satz: x ist das einzige Mittel für y, ist in der Tat die blosse Umkehrung des Satzes: auf x folgt y."[58]

Här föreligger en typisk sammanblandning av två skilda medel-mål-kontexter.

(i) (MM2) utsäger inget om en relation medel$_{I}$x-mål$_{I}$y, ej heller något om en relation medel$_{F}$x-mål$_{I}$y — den utsäger över huvud taget inget om enheterna i I, då den ej är en sats i en teleologisk analys. Denna typ av sats (MM2) påstår något om en kausal relation mellan två skilda faktiska företeelser, ett beteende och ett tillstånd/beteende. Då Weber övergår från att beskriva en aktörs "Sinn"/"Sinnzusammenhang" med medel-mål-terminologin till att efterfråga "... der Geeignetheit der Mittel bei gegebenem Zwecke" glider han mellan två skilda medel-mål-kontexter utan att observera, att termerna står för helt skilda storheter. Endast om det är fråga om medel$_{F}$x och mål$_{F}$y kan en sats "x är ett medel för ett mål y" översättas till en konditional villkorssats "om x, så y".

(ii) Medan (MM2) utsäger ett kausalt förhållande mellan x och y så är det felaktigt att hävda:

"Dass bei allen diesen Untersuchungen Umkehrungen von Aussagen über 'Ursache und Wirkung' in solche über 'Mittel und Zweck' jedesmal dann möglich sind, wenn der *Erfolg*, um den es sich handelt, hinlänglich eindeutig angegeben werden kann, bedarf kaum der erneuten Feststellung."[59]

Mängden av satser (MM2) utgör emellertid en äkta delmängd av mängden av kausalsatser, nämligen den delmängd där ett/flera kausalled är en aktörs beteende. Vilken är relationen mellan medel$_{F}$x och mål$_{F}$y i (MM2)? Om man låter "orsak till" betyda "tillräckligt villkor för" har medel-mål-samband$_{F}$ följande egenskaper:

(a') Reflexiv
(b') Mesosymmetrisk
(c') Transitiv.

Det framgår nu klart, att medel-mål-terminologin är dubbeltydig och att den används för att beskriva skilda realiteter. I den klassiska varianten av teleologiska förklaringar, där verkan säges gå före orsaken och målet vara orsak till sig självt, föreligger just en sammanblandning av enheterna i I och F i diagram I. Först tänkes målet$_{I}$y gå före medlet$_{F}$x och målet$_{F}$y tänkes komma efter medlet$_{F}$x. Sedan identifieras målet$_{I}$y med målet$_{F}$y.[60]

Weber har ej klart preciserat förhållandet mellan satser i kontext I och satser i kontext II. Det gäller speciellt i resonemangen om den rationella medel-mål-handlingen.

"Wo immer wir menschliches Handeln als durch klar bewusste und gewollte 'Zwecke' bei klarer Erkenntnis der 'Mittel' bedingt 'verstehen', da erreicht dieses Verständnis unzweifelhaft ein spezifisch hohes Mass von 'Evidenz'."[61]

Logiskt evident är den praktiska slutledning (PS) vari aktören härleder vilket beteende som bör utföras givet ett mål$_{I}$y och kunskap om det faktiska sambandet medel$_{F}$x-mål$_{F}$y. Weber fortsätter:

"Fragen wir nun aber, worauf dies beruhe, so zeigt sich als Grund alsbald der Umstand, dass die Beziehung der 'Mittel' zum 'Zweck' eine rationale, der *generalisierenden Kausalbetrachtung* im Sinn der 'Gesetzlichkeit' in spezifischem Masse zugängliche ist."[62]

Weber har nu i sin motivering för evidensen hos den föregående satsen hamnat i en helt annan problemställning, nämligen under vilka omständigheter (MM2) är empiriskt sann, och det har inget med (PS):s evidens att göra. Satser av typ (MM2) t.ex. "decentralisering av inflytandet stärker demokratin" formuleras ofta i kontext I:s terminologi, vilket kan ge upphov till oklarheter, då policy-vetenskapernas satser är generella påståenden om kausala samband mellan faktiska objekt och ej intentionala. Det har ofta gjorts gällande att analysen av medel-mål-satser skulle innebära specifika kunskapsteoretiska svårigheter. Då mål$_{I}$y och medel$_{I}$x ju är av en aktör värderade storheter skulle även satser om dessa värderingar eller satser om medel$_{F}$x och mål$_{F}$y vara i någon mening subjektiva. Skiljer man klart mellan de olika kontexterna finns dock inget specifikt objektivitetsproblem här.

ii. Parsons

Weber avgränsar socialvetenskapens studieobjekt — en avgränsning som han inte vill påtvinga någon[63] — med dels ett ontologiskt kriterium, dels ett kunskapsteoretiskt. Det ontologiska kriteriet utpekar en klass av sociala handlingar. Avgränsar det kunskapsteoretiska samma klass av fenomen? Kriteriets innebörd är att

"(Verstehen) ... ist gerade das dem soziologischen Erkennen Spezifische".[64]

"Verstehen" kan förekomma endast om "Sinn"-fenomen — för Weber gäller det subjektiva "Sinn"/"Sinnzusammenhang". Kriteriet avgränsar således en klass av "Sinn"-fenomen. Vad ingår i denna klass?

"Sinnfremd bleiben dagegen alle — belebten, unbelebten, aussermenschlichen, menschlichen — Vorgänge oder Zuständlichkeiten ohne *gemeinten* Sinngehalt, soweit sie *nicht* in die Beziehung vom 'Mittel' und 'Zweck' zum Handeln treten . . ."[65]

Företeelser som påverkar handlingen men utan att aktören är medveten om detta i sitt medel$_{IX}$ eller mål$_{IY}$ måste visserligen accepteras som data men

"Für die Soziologie (im hier gebrauchten Wortsinn, ebenso wie für die Geschichte) ist aber gerade der *Sinn*zusammenhang des Handelns Objekt der Erfassung."[66]

De två kriterierna kommer att avgränsa olika fenomen, om de tillämpas strikt — med konsekvenser för det sociala verklighetsbegrepp Weber har. Det kunskapsteoretiska utpekar de företeelser som har "Sinn" men inte de faktiska regelbundenheter i det sociala handlandet, som inte är resultatet av "Sinn"/"Sinnzusammenhang" hos de enskilda aktörerna. Medan det ontologiska kriteriet accepterar sådana regelbundenheter, medtar det andra endast de regelbundenheter som kan motivbestämmas: "soziologische Regeln".

Liknande problem tog Parsons ställning till i arbetet "The Structure of Social Action" (1937), som innehåller ett systematiskt försök att utarbeta en exakt medel-mål-terminologi som grundval för en generell teori. Utgångspunkten för Parsons' generella teori om medel-mål-handlandet är att det är ". . . impossible even to talk about action in terms that do not involve a means-end relationship . . ."[67]. Vad är en handling?

"By a theory of action is here meant any theory the empirical reference of which is to a concrete system, which may be considered to be composed of the units here referred to as 'unit acts'."[68]

Grundtanken är här att den sociala verkligheten kan ses som en hierarki av nivåer av handlingssystem, vilka system består av atomära handlingar, "unit acts", i olika komplexa kombinationer. På varje nivå föreligger genom ordningen, relationerna, av de s.k. "units acts" emergenta egenskaper. "Aktör" och "grupp" refererar just till sådana system av "unit acts" och "politik" refererar till en emergent dimension på gruppnivå. Parsons uppfattar sina begrepp ej blott som fruktbara hjälpmedel att beskriva data utom som refererande till ontologiska realiteter ("analytical realism").[69] Med den teori om handling som Parsons menar vara den sanna (Webers "voluntaristic theory of action") kan även — menar Parsons — en distinktion göras mellan 'social verklighet' och 'fysikalisk verklighet'.

Parsons utvecklar en formell metod för analysen av handlingssystem.[70] Denna metods riktighet och fruktbarhet är beroende av hur "unit acts" (handling) analyseras.

"In a unit act there are identifiable as minimum characteristics the following:
(1) an end,
(2) a situation, analyzable in turn into
(a) means and
(b) conditions, and
(3) at least one selective standard in terms of which the end is related to the situation."[71]

Det föreligger en viss oklarhet vid definitionen av dessa termer.

"An end . . . must be defined as the *difference* between the anticipated future state of affairs and that which it could have been predicted would ensue from the initial situation *without the agency of the actor having intervened.*"[72]

Här blandas de två slagen av mål samman, mål$_{I}$ och mål$_{F}$. Om någon skillnad ej föreligger mellan en anticipation och skeendets utveckling då the agency of the actor tänkes borttagen, kan då ett mål$_{IY}$ sägas föreligga? Och kan definitionen sägas omfatta utomvärldsliga mål$_{IY}$? Kan man inte konstatera närvaron av ett mål$_{IY}$ utan att först känna till mål$_{FY}$?

Med "means" avser Parsons inte medel$_{IX}$ utan ett instrument, de element i situationen ". . . over which he (the actor) has . . . control".[73] 'Medel$_{I}$' saknas i Parsons' grundbegrepp 'the unit act', vilket inte hindrar honom från att tala om "menas-end chains" som ". . . connecting a given concrete act with one ultimate end through a single sequence of acts leading up to it".[74] Det är ett vanligt förbiseende i användningen av medel-mål-terminologin, att ej distinktionen mellan själva medelbeteendet och det instrument (verktyg) som medelbeteendet appliceras på observeras. I diagram I ovan ingår i både medel$_{IX}$ och medel$_{FX}$ såväl ett beteende som dess instrument.

I anslutning till Weber menar Parsons, att "the frame of reference of the schema is subjective in a particular sense". Medan för Weber ett kriterium på om ett fenomen har "Sinn" var dess relation till en aktörs medel$_{IX}$ och mål$_{IY}$ ger Parsons termen "subjektiv" ett vidare innehåll, nämligen alla fenomen, ting, händelser osv. ". . . *as they appear from the point of view of the actor* whose action is being analysed and considered"[75] Medan enligt Weber analysen av en handling måste ta

hänsyn till icke "Sinn"-bestämda data, säger Parsons att "... these categories (of the unit act)[76] have meaning only in terms which include the subjective point of view, i.e. that of the actor".[77] Den "situation", som en handling äger rum i, är hos Parsons således ej en fysisk situation utan aktörens *föreställning* om denna. Konsekvent hävdas också, att "... an act is always a process in time" men "... not primarily, but only secondarily located in space".[78] Men vart tar handlingens för aktören yttre aspekt vägen? Om i den sociala verklighetens fundamentala enheter, "the unit acts", bara ingår element "... 'existing' only in the mind of the actor"[79] blir då inte denna verklighet blott en psykologisk eller social-psykologisk realitet? Det skeende som kallas "målens förverkligande" och beteendet i en handling finns ej medtagna i analysen av "unit acts".

Vidare menar Parsons, att även andra storheter än handlingsteorins är relevanta vid beskrivningen av handlingar, nämligen arv och fysisk omgivning. Dessa är då konstanter vid *beskrivningen* av handlingar, ej de variabler som handlingsteorin *analyserar* en handling med. Men när Parsons likställer arv och fysisk omgivning med handlingens "situation" — "spatial relations constitute only conditions, and in so far as they are controllable, means of action"[80] — föreligger en motsägelse. De kommer ju då att tillhöra "... phenomena ... *as they appear from the point of view of the actor* ..."[81] Det är svårt att inte i Parsons' teori om det medel$_I$-mål$_I$-orienterade beteendet se en tendens att enbart behandla handlingens intentionala sida.

I nästa stora arbete "Values", Motives and Systems of Action" (1951) överger Parsons begreppsparet 'means-end' for 'actor-situation', men hävdar att teorin om aktörens orientering mot situationen endast är en vidareutveckling av analysen av en handling med medel-mål-schemat.[82]

iii. Simon

I sitt arbete "Administrative Behavior" (1945) diskuterar Simon medel-mål-terminologins användbarhet i vetenskapliga sammanhang. Utgångspunkten för Simons resonemang är "... the distinction between a practical science of administration ... and a sociology of administration .."[83] Den senare formulerar satser av typen

(AB1) En aktör A (flera aktörer) beter sig så och så.

Den förras satser är av typen

(AB2) Om en aktör A beter sig så och så, så inträffar det och det.[84] Denna distinktion liksätter Simon med distinktionen mellan en beskrivning av "how administrators decide" och en beskrivning av "how *good* administrators decide". Dessa distinktioner sammanfaller emellertid inte. Satsen (AB2) kan översättas till

(MM2) x är ett medel$_F$ för ett mål$_{Fy}$

och den beskriver inte hur rationella, hur man än definierar "rationalitet", aktörer beter sig utan uttalar sig om en generell relation mellan faktiska företeelser. Däremot kan distinktionen mellan (AB1) och (AB2) relateras till distinktionen mellan de två slagen av medel-mål-kontexter. Satser av typen (MM1) används ofta i "sociology of administration" för att förklara satser av typ (AB1). Det finns heller ingen anledning att kalla satser av typen (AB2) en "praktisk" vetenskap eller att kalla medel-mål-kontext II för "the study of what administrators 'ought' ".[85] (AB2) är liksom (MM2) en kognitiv sats och bör skiljas från praktiska medel-mål-satser av typen

(MMP) Om en aktör A har målet$_{Iy}$, så bör medlet$_{Fx}$ användas,

då detta är en konditional värdesats — och som sådan varken sann eller falsk. Mellan (MMP) och (MM2) finns inget logiskt samband.

Simon diskuterar i ett kapitel "Rationality in Administrative Behavior"[86] om medel-mål-terminologin är fruktbar vid analysen av "how *good* administrators decide" och där förekommer speciellt ett begrepp 'means-end chains' som här skall behandlas.

"Ends themselves, however, are often merely instrumental to more final objectives. We are thus led to the conception of a series, or hierarchy, of ends."[87]

Simon avser här mål$_I$ och en sats av typen

(MMK$_I$) En aktör A har medlet$_{Ix}$ för målet$_{Iy}$, vilket är ett medel$_I$ för målet$_{Iv}$ osv.

I sådana intentionala sammanhang är distinktionen mellan medel och mål relativ. Simon betonar, att "... the means-end hierarchy is seldom an integrated, completely connected chain"[88], och drar därav slutsatsen, att en medel-mål-analys av typ (MM1) är behäftad med vissa "limitations". Att en medel-mål-kedja$_I$ är integrerad och konsistent innebär att mot de intentionala enheterna och relationerna

svarar faktiska enheter och samband. Simon specificerar tre begränsningar hos en analys av typ (MM1):

(i) målen_I är ofta inte entydigt formulerade och
(ii) medlen_I är vanligtvis inte "valuationally neutral" och
(iii) medel-mål-terminologin_I förbiser delvis beslutsfattandets tidsdimension.[89]

Och Simon hävdar därför att

"Both organizations and individuals, then, fail to attain a complete integration of their behavior through consideration of these means-end relationships".[90]

Här sammanblandas den vetenskapliga *analysen* av en medel-mål-intention med aktörens intention. Att A:s intention inte är konsistent medför inte att beskrivningen av denna är behäftad med begränsningar och att satser av typ (MM1) är inadekvata.

Vidare menar Simon, att begränsningen hos medel-mål-schemat beror på att det ofta inte föreligger en korrespondens mellan föreställda medel-mål-beteenden och faktiska sådana. Men är det inte just detta sakläge som en användning av de två slagen av medel-mål-satser kan konstatera? Vad egentligen "means-end chain" refererar till framgår inte. I sammanfattningen sägs att

"a means-end chain was defined as a series of causally related elements ranging from behaviors to the values consequent on them".[91]

Även om tanken på ett kausalt samband mellan "behavior" och "value" är oklar, skymtar här emellertid en helt annan användning av "medel-mål-kedja". "Means-end chain" betyder då medel-mål-kedja_F och det är fråga om kontext II med satser av typen

(MMK$_F$) x är ett medel_F för ett mål_Fy, vilket är ett medel_F för ett mål_Fv osv.

(MM2) utsäger något om kausala kedjor mellan faktiska beteenden och tillstånd/beteende vilka kallas "mål" resp. "medel". Som ovan nämnts "kläds" policy-vetenskapernas satser i en medel-mål-terminologi, men det är inte fråga om intentionala objekt. Det är här (MM2) över huvud taget ej alls fråga om teleologisk analys. Dylika medel-mål-kedjor_F har en annan intern struktur än medel-mål-kedjor_I. Endast om dessa sammanblandas kan man som Simon hävda att medel-mål-analys av intentioner är inadekvat.[92] Begreppet 'medel-mål-kedja_I' är relevant vid analysen av en organisations målsättningar och förklaringen av en organisations beteende, medan begreppet 'medel-mål-kedja_F' i policy-studier används för att klargöra vilka faktiska beteenden som är tillräckliga villkor för andra faktiska beteenden/tillstånd — oberoende av vad en aktör/aktörer önskar förverkliga och tror om betingelserna för det som skall förverkligas.

Fotnoter:

1 Symbolen "—" används i uppsatsen för att tala om ord, medan symbolen '—' används för att tala om begrepp. Undantag utgör dock behandlingen av vissa termer hos Weber.

2 Så används termen "handling" i samma betydelse som "akt" eller "beteende" och analogt introduceras då en distinktion mellan begreppen 'avsiktlig handling' och 'oavsiktlig handling'.

3 Jfr Wittgensteins formulering av problemet: "And the problem arises: what is left over if I subtract the fact that my arm goes up from the fact that I raise my arm?" (Philosophical Investigations, sec. 621). Citatet är hämtat från Schaffer, Philosophy of Mind (1968), s. 80. Denna bok innehåller en översikt och bibliografi över diskussionen om problemet.

4 Se t. ex. Schaffer op. cit., kapitlet "Actions" s. 77—110. Schaffer glider genomgående mellan att diskutera om det finns "... a special kind of state or event, ... goals ... which causes ... the movement" (s. 94) och att redogöra för problem vid "... explanation of action in terms of the intended goals ..." (s. 93). Definieras "action" som "intentional movement" (s. 80) får inte frågan om "the cause of the movement" (s. 85) identifieras med frågan om "a *causal explanation* of the action" (s. 96). Samma sak föreligger hos Taylor, The Explanation of Behaviour (1964). "Action" betyder "directed behaviour" (s. 29) och Taylor behandlar än relationen "intention—behaviour" än "the explanation of action". Så även von Wright, Explanation and Understanding (1971), kapitlet "Intentionality and Teleological Explanation" s. 83—131. von Wright utgår från (P1): "Can the intention or will be a *humean cause* of behaviour ..." (s. 93), och kallar intentionen p och beteendet a. I sin lösning av (P1) glider dock von Wright över till (P2), eftersom han hävdar att beteendet skall vara "... intentional *under the description* 'doing a'" (s. 108). (Med "humean cause" menar von Wright detsamma som "orsak enligt David Humes kausalbegrepp").

5 Om intentionala objekt se Taylor op. cit., s. 59—62.

6 Jfr Levy, The Structure of Society (1952): "*Logical (or rational) action* is that action in which the objective and subjective ends of action are identical." (s. 242). Om Levy med "identical" menar att varje egenskap som mål_I y har, har även mål y och tvärtom, är denna definition av "rational action" inadekvat. Se nedan om Weber. Om 'identitet' se Copi, Symbolic Logic (1968, 1954), s. 158—169.

7 Lundquist, Means and Goals of Political Decentralization (1972), s. 32. Då Lundquist skriver att "The goals can be arranged in means-end-hierarchies ...", (s. 50), gäller det medel—mål-kedjor_I.

[8] För Phalén, Zur Bestimmung des Begriffs des Psychischen (1914), kan dessa termer blott meningsfullt förekomma i psykologiska sammanhang; "Eine Erkenntnis von etwas als Mittel für einen Zweck kann, da Mittel und Zweck Bedeutung nur durch das Wollen haben, nur eine Erkenntnis eines Wollens, durch etwas, B, etwas anderes, A, zu verwirklichen, bedeuten." (s. 342).

[9] T. ex. Downs' teori i "An Economic Theory of Democracy" (1957). Se även Webers taxonomi över sociologiska grundbegrepp, vilken omtalas nedan. Jfr Merton, Social Theory and Social Structure (1967, 1949), som använder begreppen 'mål$_i$' och 'medel$_i$' för att analysera ett samhälles kulturella struktur och 'mål$_F$' och 'medel$_F$' för analysen av den sociala strukturen och termen "anomie" för spänningen mellan kulturell och social struktur. (kap. IV—V).

[10] Se t. ex. Andersson, I., Erik XIV (1951, 1935): "Men det är alldeles tydligt, att Eriks planer voro i hög grad sangviniska. De hade storhet, sammanhang och konsekvens, men avvägningen av förhållandet mellan mål och medel var otillfredsställande." (s. 91).

[11] Om distinktionen mellan 'partikulär sats'—'generell sats' se Popper, The Logic of Scientific Discovery (1965, 1934), s. 59—70.

[12] Följande större arbeten om Weber kan här nämnas: von Schelting, Max Webers Wissenschaftslehre (1934). Parsons, The Structure of Social Action II (1937). Bendix, Max Weber (1959). Loos, Zur Wert- und Rechtslehre Max Webers (1970). Bruun, Science, Values and Politics in Max Weber's Methodology (1972).

[13] Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis (1904) i Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre (GAW) (1968, 1922), s. 149.

[14] Soziologische Grundbegriffe (1921), i GAW, s. 541—581. Hela uppsatsen finns ej i GAW utan i Wirtschaft und Gesellschaft (WuG) (1964 Studienausgabe), s. 3—41. Se även Ueber einige Kategorien der Verstehenden Soziologie (1913) i GAW, s. 427—474. Se även nedan om Parsons. — De fyra typerna av handling (TH) introduceras i GAW, s. 565—567.

[15] GAW, s. 542. Nedan används ' "Sinn" ' när det är fråga om ordet, 'Sinn' när det gäller begreppet och "Sinn" när det gäller föremålet. Samma beteckning används om andra begrepp hos Weber, såvitt inte annat anges med t. ex. "term".

[16] GAW, s. 542.

[17] Se Wedberg, Filosofins Historia. Från Bolzano till Wittgenstein (1966), s. 31—35. Om semantiska begrepp se von Wright, Logik, filosofi och språk (1964), s. 164—180.

[18] Se Freges artikel "Ueber Sinn und Bedeutung" från 1892, översatt till "On Sense and Nominatum" i Readings in Philosophical Analysis (1949) s. 85—102. Se även Wedberg, op. cit., s. 125—135.

[19] GAW, s. 559.

[20] Roscher und Knies und die logischen Probleme der historischen Nationalökonomie (1903—06) i GAW s. 128. Obs. att Weber här i samma stycke skiftar terminologi: m blir (m), v blir (v') och distinktionen mellan (m) och m bortfaller.

[21] En sammanblandning av enheterna i I med enheterna i F föreligger också hos von Wright, op cit.: "When the outer aspect of an action consists of several causally related phases, it is normally correct to single out *one* of them as the *object* of the agent's intention. It is the thing which the agent *intends to do*. This is the result of his action." (s. 89). Om mål$_i$y = mål$_F$y eller medel$_i$x = medel$_F$x skulle en och samma företeelse (tillstånd/beteende) vara både icke-förverkligad och förverkligad. Jfr Phaléns kritik av Wundt i op cit., s. 341 ff.

[22] GAW, s. 551.

[23] GAW, s. 550.

[24] GAW, s. 547—548.

[25] GAW, s. 546—551. Se även GAW, s. 183.

[26] GAW, s. 543.

[27] GAW, s. 543.

[28] Om denna slutledning är bindande eller inte kan inte här diskuteras, ej heller begreppet 'logisk sannolikhet'.

[29] GAW, s. 544—545. Jfr definitionen av "ändamålsrationell handling", s. 565—567.

[30] GAW, s. 544.

[31] GAW, s. 544.

[32] GAW, s. 546.

[33] GAW, s. 547.

[34] GAW, s. 547.

[35] Artikeln trycktes första gången 1948, omtryckt i Readings in the Philosophy of Science (1953), s. 677—687. Abels resonemang återges i Nagel, The Structure of Science (1961), s. 480—5. Kaplan, The Conduct of Inquiry (1963), s. 142 och Isaak, Scope and Methods of Political Science (1969), s. 152. Meehan, i Contemporary Political Thought (1967), s. 73—77, diskuterar 'Verstehen' utifrån Abels problemställning, men Meehans kritik är mera nyanserad och komplex. — Se även Hempel, Aspects of Scientific Explanation (1968), s. 239 f. och s. 257 f.

[36] Abel, s. 682.

[37] ibid., s. 683.

[38] GAW, s. 548. Weber ger en rad argument för varför det förhåller sig på detta sätt.

[39] GAW, s. 549.

[40] Abel, s. 684.

[41] GAW, s. 543.

[42] GAW, s. 553—562. Om begreppet 'metodologisk individualism' se Nagel, The Structure of Science (1961), s. 535—546.

[43] GAW, s. 547.

[44] GAW, s. 547.

[45] Om denna distinktion se White, Foundations of Historical Knowledge, (1965), s. 182 ff.

[46] GAW, s. 549.

[47] Se White, op. cit., som beskriver teorins genesis samt preciserar denna genom den mycket viktiga distinktionen mellan begreppen 'explanatory statements' och 'explanatory arguments'.

[48] Se Dray, Laws and Explanation in History (1957), spec. kap. V, "The Rationale of Actions" och uppsatsen "The Historical Explanation of Actions Reconsidered" i Philosophy and History (1963).

[49] von Wright, op. cit., s. 7: "... in Max Weber a positivist coloring is combined with emphasis on teleology ... and empathic understanding ...". von Wright anser att denna kombination är en kombination av två motsatta "traditions".
[50] ibid., s. 160–161.
[51] GAW, s. 134–135. På s. 5 i op. cit. kallar von Wright Weber enbart "hermeneutiker".
[52] Uppsatsen är en del av "Kritische Studien auf dem Gebiet der Kulturwissenschaftlichen Logik" (1906) i GAW s. 215–290.
[53] GAW, s. 276. Vid diskussionen av kausala satser i historia skiljer Weber mellan psykologiska och logiska frågor; att sådana satser ej explicit innehåller nomologiska satser har inget med frågan om sanningsvillkoren för sådana satser att göra — se s. 277–278.
[54] Die 'Objektivität' Sozialwissenschaftlicher und Sozialpolitischer Erkenntnis (1904) i GAW, s. 151.
[55] Der Sinn der 'Wertfreiheit' der Soziologischen und Ökonomischen Wissenschaften (1917) i GAW, s. 517.
[56] Termen "mål" används här non-kognitivt. Vilken/vilka innebörd/er termen kan ha i icke-deskriptiva kontexter kan här ej bli föremål för behandling. Här gäller det blott den deskriptiva användningen av termen.
[57] GAW, s. 529. I citatet har för klarhetens skull x utbytts mot y och tvärtom.
[58] GAW, s. 517.
[59] GAW, s. 539.
[60] Taylor (op. cit.) menar att denna beskrivning är missvisande, men säger själv dels att mål y är ett intentionalt objekt (s. 27 och s. 59), dels att det ej gäller att mål y ≠ mål y alltid (s. 29 och 62). Taylor har emellertid rätt i att moderna teleologiska förklaringar inte med nödvändighet har samma struktur som den klassiska, finalistiska. Om finalism se Nagel, The Structure of Science, kap. 12. Densamme, Teleological Explanation and Teleological Systems i Readings in the Philosophy of Science (1953), s. 537–8.
[61] GAW, s. 127.
[62] GAW, s. 127.
[63] GAW, s. 552.
[64] GAW, s. 555. Min inskjutning.
[65] GAW, s. 545.
[66] GAW, s. 552.
[67] The Structure of Social Action, (1968, 1937), s. 733.
[68] ibid., s. 77.
[69] ibid., s. 730.
[70] ibid., s. 78.
[71] ibid., s. 77.
[72] ibid., s. 49.
[73] ibid., s. 44. Min inskjutning.
[74] ibid., s. 741.
[75] ibid., s. 46.
[76] Tillägget i parentesen är mitt.
[77] ibid., s. 77.
[78] ibid., s. 45.
[79] ibid., s. 733.
[80] ibid., s. 45.
[81] Uppsatsen ingår i samlingsverket "Towards a General Theory of Action", och medförfattare är Shils.
[82] Parsons, The Social System (1966, 1951), s. 8–9 not 4.
[83] Administrative Behavior, (1967, 1945), s. 62 och 248 ff.
[84] ibid., s. 253.
[85] ibid., s. 253 och s. 62.
[86] ibid., s. 61–78.
[87] ibid., s. 62.
[88] ibid., s. 64.
[89] ibid., s. 64–66.
[90] ibid., s. 64.
[91] ibid., s. 77.
[92] Samma oklarhet gäller i fråga om vad "means-end analysis" betyder hos Johnsen i Studies in Multi-objective Decision Models (1968), s. 255–261. Dels kan en sådan analys användas för att klargöra en medel–mål-kedja hos en organisation (s. 257 "Jones's Approach"), dels kan den klargöra de faktiska betingelserna för olika tillstånd, dvs. medel–mål-kedja — oberoende av vilken intention en organisation har (s. 259–261).

Översikter och meddelanden

Det amerikanska presidentvalet: jordskred för Nixon

I. *Bakgrund*

Att spå i amerikansk politik har visat sig vanskligt. I och för sig är detta knappast något att förvåna sig över för den som är anhängare till den allmänna riktning inom statsvetenskapen som anser, att politiken inte kan analyseras enbart i termer av rationella kalkyler och alltså vill betona de psykologiska elementens betydelse. Men det kan likafullt vara av intresse att erinra om de ganska märkbara och tvära förändringar, som ägt rum i amerikansk politik under de senaste tio åren — allt inom systemets ram givetvis; själva systemet har som betonats förut på denna plats visat sig vara utomordentligt stabilt.

President Kennedy, som 1960 valdes med en mycket knapp majoritet över Richard Nixon, bröt redan 1962 den gamla "regeln" att inte förlora kraftigt i mellanvalen; förlusterna var obetydliga och demokraterna behöll sin kontroll över kongressens båda hus. Presidentvalet 1964 bröt likaledes mot vad man åren innan kunnat vänta: mordet på John Kennedy kullkastade alla spådomar, och valet kom att stå emellan Lyndon Johnson och den starkt konservative Barry Goldwater. Vem skulle kunnat förutse att republikanerna 1964 skulle avvika från mönstret att välja en kandidat närmare mitten; enligt då ännu — och kanske fortfarande — gällande doktrin är ju detta ett av det stabila tvåpartisystemets karakteristika att man väljer två kandidater nära mitten för att partierna på detta sätt skall maximera sina röstetal. Men det gjorde nu inte republikanerna, och valet innebar ett jordskred för Johnson och en mycket kraftig seger för det demokratiska partiet på övriga nivåer.

Men den 1964 lanserade teorin att det republikanska partiet skulle gå mot sotdöden avlivades redan 1966 vid mellanvalen, då de gjorde en närmast spektakulär comeback under Richard Nixons ledning, en comeback som ju 1968 resulterade i att denne med knapp majoritet valdes till president. Men 1966 hade man allmänt antagit att Johnson skulle ställa upp till omval; om inte skulle Robert Kennedy bli demokraternas man. Men Johnson slogs ut politiskt av Vietnamkriget, och Kennedy fick dela sin brors öde. Valkampanjen och mordet på Kennedy ansågs av många 1968 så ha demoraliserat det demokratiska partiet, att man inte ville ge det någon större chans 1970. Men partiet kom igen vid mellanvalen detta år, och man kunde hysa hopp för deras del inför 1972 års presidentval, som då inte alls ansågs säkert för Nixon — det fanns de som ansåg att Nixon skulle bli seklets andre sittande president som skulle komma att besegras i val (vid sidan av Herbert Hoover 1932) eller att han rent av skulle dra sig tillbaka frivilligt efter en period. Men i dagarna har alltså Nixon vunnit en av de största segrarna i amerikansk historia och kommit alla spådomar från bara något år eller så tillbaka på skam. Visserligen var det klart redan 1970, att huruvida Nixon skulle komma att bli omvald skulle i mycket bero på hans handhavande av kriget i Vietnam, men likafullt kunde ingen tro, att han till den grad skulle vara mäktig att neutralisera detta ämne som skett.

De vägar som amerikansk politik tagit under den sista tioårsperioden ger således anledning till försiktighet, när det gäller försök att förutsäga en möjlig utveckling. I alla händelser är det nödvändigt att för att förbättra prognosmetodiken söka analysera de väsentliga elementen i de vartannat år återkommande amerikanska valen — de har stor betydelse för världen som helhet, men man tenderar kanske ofta halka förbi dessa viktiga händelser. Inte så att de inte ägnas åtskillig publicitet världen över, men genom sina utrikespolitiska återverkningar är den amerikanska inrikespolitiken av alldeles särskilt vikt. Här skall således göras ett försök att belysa vissa drag i årets presidentval. (För tidigare översikter se StvT 1967: 2/3 s. 210—225, 1969: 1 s. 118—130 och 1971: 1 s. 21—34).

II. *Valkampanjen: förspelet*

Valkampanjen började tidigt. Redan vid årsskiftet 1970/71 förklarade sig Georg McGovern — som senare skulle bli demokraternas man — vara kandidat. Han ansåg sig tydligen — inte utan rätt — ha ett långt upplopp och behövde visst handikapp. Presidentvalet 1968 och mellanvalet 1970 pekade ju annars snarast på att 1972 års presidentval skulle bli en strid mellan Nixon och Edmund Muskie, den 1968 uppmärksammade demokratiske vicepresidentkandidaten. Man började tidigt lägga upp en kampanj för honom också, och ett kontor för hans kandidatur sattes upp i Washington. Han ansågs utan vidare ha de bästa chanserna inför 1972. McGovern betraktades närmast som en "outsider", som aldrig skulle ha någon reell chans. Det skulle inte hjälpa hur många ungdomar han till slut rekryterade; partiets ledning på olika nivåer skulle inte godta honom och tillåta att han blev dess kandidat.

Men för det demokratiska partiet skulle 1972 års presidentval innebära en fullkomlig uppsjö av kandidater, något som snarast skulle komma att bli till skada för detta. Ty McGovern och Muskie fick snart i början av detta år finna att de hade sällskap av Hubert Humphrey, "den glade krigaren", mannen som alltså nu ville göra ett tredje försök att bli president, George Wallace, den reaktionäre Alabamaguvernören som 1968 ställde upp som tredjepartikandidat för sitt eget parti, amerikanska självständighetspartiet, Henry Jackson, senator från staten Washington, New Yorks borgmästare John Lindsay, nybliven demokrat, där färgade kongressledamoten Shirley Chisholm samt slutligen Los Angeles' borgmästare Sam Yorty. Det fanns flera med oklara presidentiella aspirationer som den mäktige kongressmannen Wilbur Mills och kanske Edward Kennedy. Ytterligare några kandidater förekom bara en kort tid, senatorerna Fred Harris, Oklahoma, Birch Bayh, Indiana och Vance Hartke, också Indiana. Denna rikedom på kandidater blev sålunda inte en uppvisning av mångfald och styrka utan snarast ett bevis på att partiet inte hade någon verklig ledare (utom möjligen Edward Kennedy som emellertid envist vidhöll, att han inte var eller skulle bli kandidat).

På den republikanska sidan var det tidigt klart, att presidenten skulle ställa upp till omval. Intresset här koncentrerade sig till om han skulle avsätta sin vicepresident Spiro Agnew eller inte. Det antogs länge, att Agnew kanske trots allt skulle komma att ersättas, och det namn som då främst nämndes var finansminister John Connallys — trots att han var demokrat, varit marinminister i John Kennedys administration och demokratisk guvernör i Texas. Men presidenten ansågs ha så stort förtroende för Connally, att han skulle bortse från dennes partitillhörighet. I själva verket kunde det vara en tillgång för Nixon att ha denne demokrat — en sådan "bipartisan ticket" skulle definitivt slå ut demokraternas alla chanser att ens hota Nixons valseger. Emellertid kom Nixon att välja modellen "ändra inte på vinnande lag".

De frågor som skulle komma att dominera såväl förspelet som själva valkampanjen var liksom varit fallet under de senaste valen: Vietnam och ekonomin. Men förspelet i valkampanjen är ändock i första hand en fråga om primärvalen och en kamp mellan personer inför konventen i juli. I alldeles särskilt hög grad var detta fallet i år. Muskie gick in i detta skede av valkampanjen som säker ledare. Under loppet av 1971 hade han hela tiden haft mycket förmånliga siffror i opinionsundersökningarna, och när året 1972 inleddes, hade han en klar ledning. Man antog sålunda allmänt, att han skulle bli partiets kandidat. Men Muskies kandidatur gick ett liknande öde till mötes som det som vederfors George Romneys inför 1968 års presidentval. Också Romney hade en stark position när 1968 bröt in, men hans kandidatur kom efter hand av sig och han försvann sakta men säkert från den politiska huvudscenen; han har tillbringat de senaste fyra åren som Nixons stads- och bostadsminister. Liksom i fallet Romney körde Muskie fast redan innan det första primärvalet i New Hampshire, som ju traditionellt är av stor betydelse: 1968 innebar det början till slutet för Lyndon Johnson; det var där Eugene McCarthy slog igenom och så när besegrade presidenten.

Man skulle kunna trott att Muskie, som förvisso i motsats till Romney är en ganska betydande politiker med moralisk integritet, skulle haft en lätt match i New Hampshire, grannstat till hans eget Maine. Naturligtvis vann Muskie, men hans seger blev alldeles för liten för att hålla uppe ett momentum i hans kampanj. Han fick 48 procent mot McGoverns 37, vilket ju inte alls motsvarade de förväntningar hans anhängare haft från början — de hade legat närmare 60 procent. Vad berodde nu detta på? Muskies valtal var förvisso inte platta, men de "tog" inte, han föreföll kanske litet för sökande och diskuterande för amerikansk publik. Men 1968 hade han ju gjort stor lycka just med ett sådant uppträdande, kan man invända. Det är utan tvivel riktigt, men då drogs i alla fall huvudlasset av kampanjhästen Humphrey, som aldrig behöver vara rädd för att inte gå hem hos väljarna genom en annorlunda stil; i själva verket är han ju en personifikation av den sant amerikanske politikern. När Muskie själv så att säga skulle stå för hela bredden av nödvändiga attribut, gick det inte lika bra. Till saken hör ju också, att han kom i konflikt med statens största tidning, som drev en

skoningslös kampanj mot Muskie och hans hustru, och han blev så uppbragt över detta att han vid ett tillfälle på ett valmöte började snyfta. Muskies snyftningar över tidningens skriverier om hans hustru blev ett av dessa små bisarra utslag i den amerikanska inrikespolitiken, som antagligen spelat en stor roll. Man kan t. ex. jämföra den med Romneys förklaring 1968, att han förut inte insett sanningen i Vietnamfrågan därför att han blivit "brainwashed", vilket uttalande också självfallet kom att medföra problem för Romney. Tålde inte Muskie litet kritik, även om den var orättvis, var han nog tveksam som kandidat. Och så spred sig mumlet till dess också finansiärerna började dra sig undan. Det skulle dock dröja, innan Muskie definitivt drog sig ur primärvalen och ännu längre innan han förklarade sig skola stödja McGovern. Länge tycks han ha påverkats av rådgivare som spekulerade i ett dödläge mellan dem som visade sig bli huvudkandidaterna, McGovern och Humphrey.

I primärvalet i Florida i mitten av mars blev det en lätt seger för George Wallace med 42 procent. Humphrey fick 18, Henry Jackson 13, Muskie först på fjärde plats med 9, Lindsay på femte med 8 samt McGovern sist med 6 procent. I Florida hade emellertid varken Muskie eller McGovern lagt ner något arbete — kandidaterna måste ju av naturliga skäl söka koncentrera sig på de delstater där man verkar ha de bästa utsikterna, och det gällde alldeles särskilt i år då det var ovanligt många primärval; deras antal varierar från gång till gång. I det konservativa Florida med dess många pensionärer gick det Wallacescka budskapet om lag och ordning och "give them (i Washington) a message" hem med bravur. Den liberal som aktivt verkade där var Lindsay, som dock inte alls lyckades så bra som man ett slag antagit.

I det tredje primärvalet i mars, i Illinois, vann emellertid Muskie en lätt seger mot Eugene McCarthy som av någon oklar anledning ställde upp här som Muskies ende motkandidat. Muskie fick 67 procent mot McCarthys 33.

McGovern vann sin första primärvalseger i Wisconsin i början av april. Även den var dock knapp; han fick 30 procent mot Wallaces 22 och Humphreys 21, Muskies 11, Jacksons 8 och Lindsays 7 procent. Humphrey repade sig emellertid och vann en klar seger i Pennsylvania samma månad; han fick där 35 mot Wallaces 21 och McGoverns 21 och Muskies 20. McGoverns andra seger vanns i Massachusetts, där han fick 52 procent, det första där någon av aspiranterna över huvud vann en absolut majoritet — bortsett från Muskies i realiteten utan motstånd vunna seger i Illinois. I Massachusetts fick vidare Muskie 22, Humphrey 8 och Wallace 7 procent. Primärvalserien fortsatte sedan med Indiana i början av maj, där Humphrey fick 46 procent, Wallace 42 och Muskie 12. Humphrey vann samtidigt i Ohio med 41 procent mot McGoverns 39, Muskies 9, Jacksons 8 och McCarthys 3 procent. Tennessee och Nord-Carolina vid samma tid blev klara segrar för Wallace, han fick 68 respektive 51 procent. I Tennessee var hans främste medtävlare Humphrey med 16 och McGovern med 7 procent, i Nord-Carolina Terry Sanford — en s. k. favoritson — med 37 procent.

McGovern bärgade segern i Nebraska, också i början av maj med 41 procent mot Humphreys 35, och Wallaces 13, men Humphrey vann i West Virginia — där han 1960 gjorde sitt numera rätt berömda och misslyckade försök att stå emot den Kennedyska stormvågen — med 68 procent mot Wallaces 32; här ställde McGovern inte alls upp.

I samband med primärvalkampanjen i Maryland inträffade en händelse som uppenbarligen kom att spela en stor roll i valkampanjen, nämligen attentatet mot George Wallace, varvid denne visserligen undkom med livet, men i alla fall sårades så svårt, att han inte mera aktivt kunde delta i kampanjen. Man kan naturligtvis spekulera i om Wallace verkligen velat ställa upp som tredjepartikandidat liksom han gjorde 1968, eller om han trots allt i avsaknad av egen nominering skulle stött McGovern. Men hur han än agerat, hade det haft ett inflytande på valets utgång; Wallaces ställning i södern och randstaterna är stark.

Wallace vann trots — eller möjligen tack vare — sin situation segrar i både Maryland och Michigan i mitten av maj; i den förra staten fick han 39 procent mot Humphreys 27 och McGoverns 22; i den senare vann han en absolut majoritet, 51 procent, mot McGoverns 27 och Humphreys 16. I denna nordliga industristat hade bussningfrågan spelat en stor roll.

Ännu i mitten av maj återstod sex primärval, men bilden var alltjämt oklar. Den hade klarnat såtillvida som Muskie, Lindsay och Jackson av de seriösa kandidaterna hade dragit sig tillbaka. Kampen stod numera mellan Humphrey, McGovern och Wallace, varvid den senare ju omöjligen skulle kunnat bli nominerad, men i alla fall var en maktfaktor. Men mellan de två huvudkandidaterna var läget oklart. Allmänt ansågs det att McGoverns kampanj, som fått ett bra avstamp i New Hampshire, Massachusetts och Wisconsin i mars och april, därefter sackat betänkligt. Det ryktades att McGovern som en följd härav delvis saknade pengar. Det var tydligt, att McGovern behövde en stor seger mot Humphrey i en

viktig delstat, och då tänkte man självfallet på Californien. Denna stat skulle liksom 1968 bli den som skulle fälla avgörandet — då blev det så, fast inte alls på det sätt man tänkt sig, då ju segraren Robert Kennedy mördades efter segern och Humphrey tog hem spelet mot McCarthy. McGovern vann lätta segrar i såväl Oregon — där han fick 50 procent, Wallace 20 och Humphrey 13 — och Rhode Island, där han erhöll 41 procent av rösterna mot 21 för Muskie, 20 för Humphrey och 13 för Wallace.

Den sjätte juni skulle primärvalen avslutas med Californien, New Jersey, New Mexico och Syd-Dakota. McGovern vann alla fyra, och viktigast var naturligtvis att han vann i Californien med 45 procent mot 40 för Humphrey och 5 för Wallace.

Därmed hade McGovern dock inte slutgiltigt säkrat sin seger vid konventet. Reglerna för primärvalen är olika från stat till stat. I somliga stater tar vinnaren alla delegatröster som i Californien, i andra delas de upp i proportion till kandidaternas röstetal, i åter andra står endast vissa delegatröster på spel, medan resten av dessa fördelas på kandidaterna med andra metoder.

McGovern kom emellertid till det demokratiska konventet med vad man antog vara c:a 1 300 röster av behövliga närmare 1 700 och hade en skyhög ledning över Humphrey. McGovern hade inte bara vunnit sina röster i primärvalen. Bakom hans siffror låg också ett enormt tålmodigt arbete bland hans anhängare sedan år tillbaka i de många delstater, där primärval inte hålls. McGoverns marsch från den dag då han 1968 i sista stund ställde upp som demokratisk kandidat för att rädda en del av Robert Kennedys friställda delegatröster till den dag i juli 1972, då han nominerades till demokratiska partiets kandidat, är en arbetets väg, en de tålmodiga insatsernas väg upptrampad av tusentals och åter tusentals frivilliga krafter, mest ungdomar. Medan McGovern länge fick åse hur Muskie och Humphrey var rubrikernas män, arbetade sig McGovern och hans anhängare metodiskt igenom stat efter stat och kunde till slut triumfera. Paradoxalt nog kan hans erövring av nomineringen i viss mening ses som en parallell till Richard Nixons stegvisa återerövring av ledningen i det republikanska partiet.

Både Muskies försvinnande och attentatet mot Wallace bidrog till att göra också denna demokratiska primärvalkampanj spännande och märkvärdig. Den besannade det gamla talesättet om omöjligheten att förutse något i sammanhang som dessa.

Innehållsligt sett var primärvalkampanjen av begränsat intresse, dock kanske större i år än vanligt; primärvalen tenderar av naturliga skäl att bli helt personcentrerade, medan man överlåter åt den egentliga valkampanjen efter konventen att i någon mån ta fram också materiella frågeställningar — det lilla av den varan som det nu blir i amerikansk politik. McGovern gjorde emellertid flera utspel, som han sedan skulle få besvär med: han diskuterade en omfattande socialförsäkringsreform med höjda minimiinkomster, han föreslog en drastisk sänkning av försvarsutgifterna, han ställde sig positiv till "bussning", d. v. s. spridandet av skolbarn över större områden för att uppnå bättre raslig balans framför allt i de stora städerna, han talade om en hemtagning av vissa amerikanska trupper i Europa, och naturligtvis talade han om Vietnamkriget, om Nixon, som lovat göra slut på kriget men som i stället utvidgat och fört landet genom ytterligare fyra år av krig. Mitt under kampanjen kom ju mineringen av Haiphongs hamn, vilket intensifierade debatten för en tid. Man kan säga, att McGovern under större delen av primärvalkampanjen spelade ett spel med ganska radikala övertoner. Han ville markera sin distans till de andra demokratiska kandidaterna: reaktionären Wallace, mittmännen Humphrey och Muskie.

Om den demokratiska primärvalkampanjen var ganska spännande, var den republikanska dess raka motsats. Till att börja med hade Nixon faktiskt två motståndare inom sitt eget parti, nämligen kongressmännen Paul McCloskey från Californien, som representerar vänstern inom det republikanska partiet, och John Ashbrook från Ohio som företräder högern. Men dessa två hade naturligtvis inga faktiska möjligheter att hota Nixon och fick redan från början nöja sig med mycket blygsamma procentsiffror. De drog sig snart tillbaka. Nixons marsch mot åternominering blev en promenadseger.

Det republikanska konventet i Miami blev något som många kommentatorer betecknade som en kröning av "kung Richard I". Hela konventet var en enda magnifik hyllning till den framgångsrike och inom *sitt* parti väsentligen oomstridde presidenten Nixon — en disciplinerad hyllning, framförd av gamla professionella republikaner, som nu drömde att genomföra det otroliga, att inte bara omvälja Nixon utan också förvandla det republikanska minoritetspartiet till ett nytt majoritetsparti. Det var en mycket olycklig man som till följd av sitt mandat var tvungen att deklarera att han avgav sin röst för McCloskey. Bortsett från denna enda röst var Nixons nominering enhällig. Likaledes återuppställdes Spiro Agnew som vicepresidentkandidat.

Det demokratiska konventet var betydligt mera stillsamt denna gång än 1968, då ju kravaller ägde rum utanför konventshallen i Chicago. McGovern valdes enhälligt till partiets presidentkandidat, och på hans förslag utsågs senatorn Thomas Eagleton

från Missouri till vicepresidentkandidat. Valet av den senare var inte direkt överraskande, men Eagleton var inte heller den förste som tillfrågades. McGovern gjorde självfallet tappra försök att förmå Edward Kennedy att ställa upp, enligt uppgift också Humphrey — men det hade ju blivit litet väl magstarkt för denne att svälja — och flera andra. Men i valet av Eagleton trodde sig McGovern ha hittat en som liberal och förståndig ansedd senator dels med goda kontakter med fackföreningsrörelsen — en av McGoverns svagheter — dels med hemortsröst i en randstat mot södern, vilket skulle kunna vara till nytta för den säkert för söderns demokrater alldeles brandradikale McGovern. Valet av Eagleton skulle emellertid bli en kvarnsten om McGoverns hals.

III. *Valkampanjen från konventen till valet*

Den egentliga valkampanjen kom att domineras av två ting: dels McGoverns stora problem med sin "credibility", dels Nixons nästan totala avstående från all kampanjverksamhet. McGoverns tilltro fick sig en allvarlig knäck, som den aldrig riktigt hämtade sig ifrån, när han efter bara dryga två veckor tvingades skilja sig från sin vicepresidentkandidat. Snart efter valet av Eagleton började rykten snurra om att han varit intagen på sjukhus för psykiatrisk vård. Det visade sig att McGovern inte alls kände till detta. Till att börja med intog han den hållningen, att han sade sig stå bakom Eagleton helt och hållet, men det blev snart uppenbart att det skulle bli omöjligt att behålla denne på valsedeln — det skulle bli för mycket tissel och tassel om det farliga i att ha en person som varit intagen för sådan vård som vicepresidentkandidat. Eagleton gick ut och medgav fakta i målet, vilket naturligtvis ytterligare ledde till frågor av typen: hur går det om McGovern skulle falla ifrån, kan Eagleton klara det hela då? Samma frågor har ju många gånger — även om de nu börjar sjunka undan — ställts rörande Edward Kennedys möjligheter att bli president efter olyckan i Chappaquiddick. McGovern såg sig således tvungen att ta bort Eagleton från valsedeln och efter åtskilligt letande ersätta honom med Edward Kennedys svåger, förre fredskårschefen och Parisambassadören Sargent Shriver. Men folk skulle ända fram till valet fråga sig vad slags person McGovern var som hade så dåligt omdöme, att han dels inte undersökte sin medkandidat ordentligt, dels sedan trots att han sagt sig skola göra så, inte stod bakom honom. Shriver var säkert på många sätt en tillgång för kampanjen med sin uppenbara glädje över att över huvud få vara med, men för McGovern var affären Eagleton ett allvarligt bakslag.

Nu var ju McGoverns position ändå så svag, att han oavsett vicepresidentkandidataffären aldrig skulle fått en reell chans att hämta in Nixons försprång. Detta var hela tiden enormt, och opinionssiffrorna visade att Nixon ledde med 25—30 procent nästan hela tiden, ett hittills oanat försprång. McGovern hävdade naturligtvis tappert, att han skulle komma att hämta in Nixons ledning och hänvisade till Humphreys spektakulära upphämtning 1968, men inga optimistiska förutsägelser i världen kunde ju dölja att Nixon inte kunde hotas och att McGovern gick mot ett stort nederlag. McGovern sökte under hela kampanjen att försiktigt närma sig mitten och modifiera en del av sina ganska radikala åsikter i försvarsfrågan, skattepolitiken, Mellersta Östern, narkotikaproblemet etc. Också detta skapade problem och medförde att luften till en del gick ur den väldiga frivilligapparat av ungdomar, som McGovern var så uppenbart beroende av: när de märkte att McGovern fann sig tvingad att kompromissa för att dra till sig stöd från bossarna i det demokratiska partiet och för att få mera pengar, blev de besvikna. Slutresultatet blev naturligtvis att ingen var riktigt nöjd och att McGovern för många gav intryck av obeslutsamhet och opportunism.

Inte ens Nixons eskalering genom den intensifierade bombningen mot Nordvietnam och mineringen av Haiphongs hamn gav McGovern den politiska ammunition han behövde; man kan säga att Sovjet desarmerade den genom att ta emot Nixon: härigenom framstod Nixons politik som "lyckad" och ägnad att avsluta kriget. David Yankelovich går i New York Review of Books (31 november) så långt att han menar, att sedan Nixon vidtagit denna eskalering och i alla fall utåt lyckats vända kriget som ju då gick mycket dåligt hade han säkrat valsegern. När Moskva svalde denna utmanande politik — och enligt Yankelovich knuffade tillbaka Nixon i Vita Huset — återvann väljarna förtroendet för Nixon. Yankelovich förnekar dock inte att inrikespolitiska faktorer också spelat in, men undervärderar dem, som skall framgå nedan. Det kan nämnas att David Broder (International Herald Tribune 7 november) är inne på delvis samma tankegångar när han menar, att Nixon främst genom dels mineringen av Haiphong och den ökade bombningen, dels löne- och prisstoppet, dels åter resan till Kina stärkte sina aktier inför valet: tre fall av djärv exekutiv maktutövning. Men Broder anser inte som skall framgå nedan att detta var den verkliga orsaken till Nixons storseger.

McGovern hade också stora svårigheter att entusiasmera viktiga delar av den gamla demokratiska koalitionen; fackföreningsrörelsen under sin ledare George Meany förklarade sig för första gången på mycket, mycket länge neutral och stödde inte den

demokratiske kandidaten — även om en del enskilda fackförbund gjorde så. Vidare alienerade McGovern till dels judarna från sitt parti i presidentvalkampanjen — han hade sagt något oförsiktigt om Mellersta Östern som kunde tolkas som ett icke ovillkorligt stöd för Israels position. Och särskilt i staten New York är denna befolkningsgrupp av stor betydelse numerärt som finansiellt. I södern hade McGoverns kampanj problem därför att han redan från början — och på denna punkt ändrade han sig inte märkbart — stödde den s. k. bussningen.

Nixon däremot renodlade ytterligare en kampanjstil som med framgång utvecklats av Lyndon Johnson 1964: han ignorerade nästan totalt att det pågick en presidentvalkampanj och intog den hållningen, att sådant krafs kunde inte en sittande president hålla på med. I de få valtal Nixon höll, nämnde han aldrig McGovern vid namn — också ett effektivt trick — och placerade sig med stor skicklighet nära mitten i det amerikanska politiska spektrum — en värnare av amerikanska ideal, av en fred med ära etc. I slutet av valkampanjen kom så offentliggörandet av det första utkastet till överenskommelse mellan Hanoi och Washington och Kissingers ord om att "peace is at hand". Detta lär inte ha minskat Nixons redan tidigare mycket goda utsikter att vinna en storseger.

James Reston skrev i New York Times (International Herald Tribune 28 september) att nu när det var så uppenbart att McGovern skulle förlora stort kunde han ju följa Adlai Stevensons exempel från 1952 och 1956 och söka lyfta valkampanjen över på ett litet allmännare och mera seriöst plan. Han hade ju intet att förlora på att söka ta upp stora nationella problem av såväl in- som utrikespolitisk natur, nu då han inte hade någon möjlighet att vinna valet. I någon mån kan ju McGovern sägas ha gjort det genom sina många gånger ganska radikala förslag, men han vidhöll som sagt tappert ända till slutet att han skulle vinna.

IV. *Valet: resultatet*

Men så skulle det alltså inte bli. Opinionsundersökningarna skulle visa sig ha haft rätt. Nixons valseger blev ett jordskred, ett av de största som inträffat i amerikansk politik. Nixon fick 60,7 procent av rösterna mot McGoverns 37, vann alla stater utom en, Massachussetts samt District of Columbia, vilket gav honom 521 delegatröster mot 17 för McGovern. För historiska jämförelser kan det vara av intresse att notera att Lyndon Johnson 1964 fick 61,1 procent av rösterna och 486 delegatröster mot Barry Goldwaters 38,5 och 52 delegatröster. Roosevelts storseger 1936 gav honom 60,8 procent och 523 delegatröster mot Alf Landons 36,5 procent och 8 delegatröster, vunna i de två ärkerepublikanska staterna Vermont och New Hampshire. Herbert Hoover fick 1928 58,2 procent och 444 delegatröster mot Alfred Smiths 40,8 och 87 delegatröster. Republikanen Warren Harding erhöll 1920 60,3 procent och 404 delegatröster mot James Cox' 34,1 procent och 127 delegatröster. Av äldre val kan noteras att Ulysses Grant 1872 vann alla delegatrösterna — hans motståndare avled innan valet ägt rum — liksom George Washington vid båda sina val samt James Monroe 1820 gjorde. Ett lägre antal delegatröster än McGovern fick har i modern tid endast Landon fått, en sämre procentuell utdelning endast Cox 1920 och Landon 1936. I ett avseende är Nixons valseger vidare helt unik: han vann alla stater utom en, Massachusetts; District of Columbia sänder visserligen delegater till det formella presidentvalet, men är ju ingen stat.

För Nixon som 1968 vann en knapp seger över Hubert Humphrey, var det naturligtvis en stor tillfredsställelse att nu kunna konstatera, att han vunnit storsegrar i alla grupper och regioner utom bland två väljarkategorier, de färgade och de mycket fattiga; de gav McGovern sitt stöd. De färgade röstade bara till 11 procent på Nixon, en bättre siffra än 1968 men alltfort låg, och av de lågavlönade fick han 38 procent. I övrigt gjorde Nixon således allvarliga inbrytningar i den gamla demokratiska koalitionen: han vann över hela södern och fortsatte den framryckning här som republikanerna inledde redan 1952 och 1956 då Eisenhower valdes, han ryckte in i den amerikanska arbetarklassen och fick 50 procent av dess röster. Inte ens hos ungdomen, som ju ändå bestod McGovern med så mycket frivilligt arbete, vann McGovern någon klar majoritet. Nixon vann storsegrar i alla stater från djupa södern till New York och Californien. I Södern kan nämnas, att Nixon vann 66 procent i Louisiana, 67 i Texas, 69 i Virginia, 70 i Arkansas och Nord-Carolina, 72 i Florida, 76 i Georgia och Alabama samt 79 i Mississippi. I randstatsbältet vann Nixon 62 procent i Maryland, 64 i West Virginia, 63 i Missouri, 64 i Kentucky och 74 i Oklahoma. I de stora staterna gick det också bra, 56 procent i Californien, 57 i Michigan och 60 procent i New York — gamla demokratiska fästen — och likaledes 60 procent i Pennsylvania, Ohio och Illinois. Även i nordost — i det på senare år säkra demokratiska New England vann Nixon, utom således i Massachusetts, i Rhode Island med 54 procent i övriga med c:a 60. I Västern fick han liknande siffror varierande från 52 i Minnesota till 67 i Indiana, 68 i Kansas och 71 i Nebraska. McGovern förlorade likaledes i Wisconsin, där han vann en klar primärvalseger, med 43 procent; 1 procent mera fick han i den egna hemstaten Syd-Dakota. Av uppräkningen

framgår att Nixon hade sina största framgångar i Södern och Mellanvästern och att primärvalen över huvud taget innebar en allmän förstärkning av stödet till den republikanska kandidaten men inga ändringar av regionala tendenser i och för sig.

Nixons seger förminskas naturligtvis av det även för ett presidentval mycket låga valdeltagandet, 54,5 procent, vilket är den lägsta siffran sedan 1948. En så låg siffra är naturligtvis nästan chockerande för en europé och måste hur man än vrider på saken ses som beklaglig. Den har ändock vissa förklaringsgrunder. Valdeltagandet i USA dras ju alltid ner av tvånget att registrera sig innan man kan delta; något automatiskt utsändande av röstkort eller dylikt förekommer således inte. Men i år hade i alla fall c:a 75 procent av de röstberättigade registrerat sig. Av dem avstod således en tredjedel från att rösta. Varför? Det finns de som hävdar, att det låga valdeltagandet är ett hälsotecken för den amerikanska demokratin, då ett högre valdeltagande skulle tendera att uppmuntra reaktionära och extrema mönster; de valundersökningar som gjorts i USA efter kriget företer ju ofta röstberättigade med en tendens att förespråka reaktionära och enkla lösningar på komplicerade politiska problem. Men det finns också andra som hävdar att demokratin skulle vinna på ett högre valdeltagande. (Denna debatt redovisas i Leif Lewins "Folket och eliterna", 1970). I USA torde många av dem som registrerat sig ha avstått avsiktligt av brist på entusiasm för någon av kandidaterna. Många kan också ha ansett utgången given och därför avstått. Mera allmänt beror ju det låga valdeltagandet på att man saknar, tror New York Times, européernas tradition av "citizen compliance with the demands of tough detail-minded bureaucracies". Men som tidningen säger, i Europa är registreringen enklare, mera effektiv och omfattande. USA har däremot ett lapptäcksartat registreringssystem med skiftande regler. Härtill kommer ju att USA är mindre homogent, större, mindre centraliserat än de västeuropeiska staterna.

Säkert är att det låga valdeltagandet delvis återspeglar det förhållandet att valet främst var *mot* McGovern och inte *för* Nixon. James Reston påpekade redan före valet (4 november) det ironiska i att McGovern syntes ha bäst chanser i Californien och District of Columbia, d. v. s. där man kände Nixon bäst. Nixon är inte särskilt populär men vann ett jordskred, en paradox som vi skall återkomma till; den har liksom det mesta sin naturliga förklaring.

Till bilden hör emellertid också, att valet inte bara var ett presidentval utan också innebar nyval av en tredjedel av senaten, hela representanthuset och ett antal guvernörsposter i delstaterna. Och här är man framme vid ett förhållande som gör att bilden av årets val är något splittrad. Å ena sidan har Nixon förvisso vunnit en jordskredseger, men å andra sidan har det republikanska partiet inte skurit några lagrar att tala om. Väljarna har i år i större omfattning än någonsin tidigare tillgripit vad som kallas "vote-splitting", d. v. s. röstat på olika partier när det gällt olika ämbeten. Den amerikanske väljaren har ju att ta ställning till ett stort antal kandidater alltifrån president till sheriff och här har man tydligen lärt sig att kryssa och byta spak i valmaskinerna. David Broder tror (International Herald Tribune 7 november) t. o. m. att väljarna medvetet väljer "immobilitet", röstar på ett parti i presidentvalet och ett annat i valen till kongressen för att uppnå något slags jämvikt och förhindra maktmissbruk. Men då förnekar man, liksom man gjort i alla val under de senaste 20 åren utom 1964, den sittande presidenten en effektiv kongressmajoritet — så minskar man risken för otrevliga ingrepp från Washington. Richard Rovere menar (New Yorker 14 oktober) att ett beslut av en demokrat att rösta på Nixon i själva verket så att säga kräver av honom en "split-ticket" — om man överger sitt parti på presidentvalplanet, måste man stödja det desto mer på andra plan. Det är ingen orimlig tanke.

Republikanerna hade förvisso som utgångspunkt att söka vinna en majoritet av senaten som ju ända sedan Roosevelts tid — bortsett från åren 1947—48 och 1953—54 — behärskats av motståndarpartiet — samt i vart fall knappa in på demokraternas stora majoritet i representanthuset. Men detta skulle alltså inte alls lyckas. I själva verket ökades den demokratiska majoriteten i senaten från 55—45 till 57—43 (en s. k. oberoende räknas då in i majoriteten). I representanthuset lyckades republikanerna inte vinna mer än ett dussin platser; den demokratiska majoriteten där uppgår nu till 244—191. Demokraterna lyckades också vinna en guvernörsplats.

Flera kända republikanska senatorer blev överraskande utslagna: senatens enda kvinna, Margareth Chase Smith, förlorade i Maine mot William Hathaway, som fick hela 54 procent mot fru Smiths 46, en helt oväntad förlust. En lika oväntad förlust drabbade Caleb Boggs i Delaware, där knappt trettioårige Joseph Biden fick 51 procent mot Boggs 49, i Iowa vann Dick Clark mot sittande republikanen Jack Miller, med 56 procent mot 44 och i Colorado förlorade Gordon Allott mycket knappt mot Floyd Haskell. Republikanerna förlorade dessutom i Kentucky och Syd-Dakota. I Kentucky ställde inte den gamle republikanske veteranen John Sherman Cooper — känd för sitt engagemang i Vietnamfrågan

— upp till omval. Den som skulle axla hans mantel, Louie Nunn, dittills guvernör i staten, förlorade mot demokraten Walter Huddleston, som fick 52 procent mot Nunns 48. På samma sätt gick det i Syd-Dakota, där gamle Karl Mundts efterträdare som kandidat, Robert Hirsch, inte klarade att ta hem mera än 42 procent mot demokraten James Abourzek, för övrigt en McGovernman.

Däremot vann republikanerna fyra platser från demokraterna, i New Mexico där Peter Domenici slog ut Jack Daniels som sökte efterträda avgångne Clifton Anderson, med 54 procent mot 46, i Oklahoma lyckades inte den efter frivilligt avgångne senatorn Fred Harris förekommande demokraten Ed Edmonson klara republikanen Dewey Bartlett, som fick 52 procent mot 48 för Edmonson. I Nord-Carolina vann den starkt högerbetonade republikanen Jesse Helms den första senatsplatsen för sitt parti i denna stat under detta århundrade: han besegrade demokraten Nick Galifinakis med 55—45, i Virginia slutligen besegrade William Scott sittande demokraten William Spong. I övrigt återvaldes kandidaterna i allmänhet utan större svårighet som Illinois' Charles Percy, ett av det republikanska partiets främsta namn i senaten, vilken inte hade några svårigheter att besegra demokraten Roman Pucinski. Sittande republikanen John Tower i Texas återvaldes också liksom Robert Griffin i Michigan, Mark Hatfield i Oregon — för övrigt över f. d. republikanen och senatorn Wayne Morse. Till de mera kända demokrater som återvaldes hörde Claiborne Pell, som klarade sin plats i Rhode Island, Thomas McIntyre i övrigt strängt republikanska New Hampshire och Lee Metcalf i Montana. Ett par demokrater återvann sina platser i Södern utan större besvär som James Eastland i Mississippi, John McClellan i Arkansas. West Wirginias Jennings Randolp vann lätt återval liksom Minnesotas Walter Mondale. Klara republikanska segrar vanns också av James Pearson, Kansas, Carl Curtis, Nebraska, Clifford Hansen, Wyoming, Clifford Case, New Jersey och Edward Brooke, Massachusetts — senatens ende färgade medlem som vann 65 procent av rösterna i den enda stat som gick till McGovern — Howard Baker, Tennessee, Strom Thurmond, Syd-Carolina (f. d. demokrat av allra reaktionäraste snitt) och Ted Stevens, Alaska.

De personella förändringarna i representanthuset eller guvernörsresidensen är av mindre betydelse för en analys av denna typ. Nämnas kan dock att det inte lyckades familjen Rockefellers ende demokrat, John D. Rockefeller IV, att vinna guvernörsplatsen i West Wirginia, trots att staten är ett demokratiskt fäste. Rockefeller, som har stora ambitioner, förlorade mot Arch Moore. Republikanerna kunde också vinna segrar av intresse i Texas, där Henry Grover vann över Dolph Briscoe, i Missouri där den unge Christopher Bond slog demokraten Edward Dowd. Demokraternas mest spektakulära vinster kom i Illinois, där Daniel Walker besegrade sittande guvernören Richard Ogilvie, och i New Hampshire, där Thomas Salmon vann över Luther Hackett.

V. *Valet: några analytiska slutsatser*

Det är naturligtvis riktigt som de flesta observatörer sagt om det amerikanska presidentvalet, att Nixon vann därför att McGovern var för "radikal" och att det var ett alltför vitt "credibility gap" knutet till hans namn. Naturligtvis har Nixon inte vunnit för att han är populär i USA. Det är han lika litet nu som för tjugo år sedan. Men McGovern innebar för många amerikaner med deras extremt individualistiska synsätt ett slags hot mot deras normala värdeskala. Nixon spelade också på detta tema i det sista av sina fåtaliga större framträdanden i valkampanjen: han betonade — givetvis utan att någon gång nämna McGovern: adressen var tydlig nog i alla fall — att man måste slå vakt om de amerikanska värdena, om den amerikanska moralen; här fick inte ges plats för någon kollektivistisk, liberalistisk eller allmänt löslig samhällsfilosofi av den typ som alltså McGovern sades representera. Här åsyftades McGoverns olika skatteförslag med inslag av skärpt förmögenhetsbeskattning, minimilöner, liberalare inställning till marijuanamissbrukare och desertörer, friare abort, nedskärning av försvaret etc. Man visst vad man hade, men McGovern tedde sig för många som ett farligt hot mot den invanda världen och mot privatlivets helgd. Joseph Kraft (International Herald Tribune 12 oktober) trodde redan före valet, att en av orsakerna till att Nixon skulle vinna var just att hans stora styrka var att hålla saken i gång, inte *lösa* problem; han stödde populära åsikter om lathundar som lever på socialhjälp, stödde kampanjen mot bussningen, med andra ord appellerade till väljarnas enkla fördomar och fick McGovern att framstå som mycket radikal.

Richard Rovere — New Yorkers briljante politiske kommentator — skriver (18 november) att McGovern egentligen inte är särskilt radikal. Han är inte mera radikal än något dussintal andra senatorer, men redan från början fick han *stämpeln* att vara radikal, och den satt kvar. Rovere anmärker, att många undersökningar visar, att amerikanen i allmänhet vill framstå som "konservativ", ganska få som "liberala" och ytterligt få som "radikala". I den allmänna opinionens ögon uppfattas just ordet "radikal" som negativt laddat. Intet annat strategiskt drag var mera värt för Nixon än att han lyckades sätta fast stämpeln

"radikal" på sin motståndare. (Inte ens Rovere är emellertid helt konsekvent. I en krönika före valet, 14 oktober, hävdar han att Nixons då väntade storseger också skulle vara betingad av utrikespolitiska skäl. Nixon skulle bli en av de få presidenter som skulle vunnit eller förlorat mycket på något annat än inrikespolitiska frågor). Humphrey hjälpte här till då han särskilt i primärvalet i Californien uttalade sig i liknande vändningar. Sedan kan man naturligtvis som Rovere gör betona att skillnaden mellan de båda kandidaterna egentligen inte var så stor som syntes. Men den var stor nog — så ter sig bilden i alla fall för de flesta européer.

Det är uppenbart således, att inrikespolitiska faktorer varit bestämmande för Nixons seger. Härtill kommer sådana saker som att McGoverns valkampanj inte sköttes så bra, att han förlorat sympatier på affären Eagleton och på att han t. ex. i skattefrågan tonade ner sina förslag från våren för att de skulle passa mera moderata demokrater också. Att utrikespolitiska skäl skulle spelat in är däremot mindre troligt. Visst har man i utländska kommentarer ibland läst att de amerikanska väljarna skulle uppskattat de spektakulära utspel Nixon gjort med resorna till Peking och Moskva och att hans då (på hösten) aktuella nedtrappning av kriget i Vietnam skulle inverkat positivt. Snarare är det väl så, som Rovere skrivit vid ett annat tillfälle (2 september), att man underskattat "medelamerikanens" möjligheter att absorbera — utan att direkt uppskatta dem — radikala förskjutningar av det slag som nu ägt rum i utrikespolitiskt avseende — liksom för övrigt mot Keynesianskt tänkande. Man kan också som Frances Starner invända, att Nixons utrikespolitiska steg varit avgörande skulle väl inte hans framgångar varit kanske störst i de sedan gammalt isolationistiska områdena i Mellanvästern och Södern (Far Eastern Economic Review den 22 november). Denna tanke bortser dock från det faktum att där Nixon och hans republikaner redan var starka, blev man ännu starkare: där man hade en svag ställning förbättrades den också. Med andra ord; regionala svängningar var av mindre vikt. Säkert är dock att utrikespolitiken haft mindre betydelse, när Nixon nu en gång klarat en pacificering av kriget i Vietnam som debattämne — ty däri hade han lyckats.

Ju mera man analyserar detta presidentval desto mindre intressant blir egentligen frågan varför Nixon vann. Den verkligt intressanta frågan måste i stället bli: varför valde demokraterna egentligen McGovern till sin kandidat när det måste ha varit uppenbart för var och en, att han inte hade någon riktig chans att vinna? Valde man honom just därför att det var ointressant vem som skulle bli slaktoffer för Nixons självklara seger och att man då lika gärna kunde välja någon som så gärna ville bli kandidat? Man har ju snuddat vid denna typ av tänkande i debatten när det sagts att Ted Kennedy visste att det var meningslöst att ställa upp i år mot Nixon och att han därför stödde McGovern i hans hopplösa kamp mot övermakten i förhoppning om att han 1976 skulle kunna stiga fram och slå ned den enligt alla bedömningar insignifikante vicepresidenten Agnew? Detta resonemang förutsätter framför allt att Nixons seger hela tiden varit solklar. Det har den dock blivit först i år. Richard Rovere anmärker (2 september), att för mindre än ett och ett halvt år sedan var Nixons position en helt annan och även de mest insiktsfulla observatörer kunde säga att Nixon skulle bli en "one-term president"; ekonomin gick dåligt, kriget i Vietnam gick också dåligt, den misslyckade invasionen i Cambodja hade just inletts, Nixons kandidater till Högsta Domstolen tillbakavisades i senaten, och demokraterna vann en i alla fall klar moralisk seger i 1970 års mellanval och återhämtade sina förluster. Ju mera han höll sig till det gamla tänkandet i ekonomiskt och utrikespolitiskt avseende, desto sämre låg han enligt Rovere till i opinionsundersökningarna. Med andra ord; demokraterna ansåg nog inte läget så hopplöst ännu vid förra årsskiftet, fast det blev det alltmera under detta år. Hade de ansett det, skulle knappast Muskie eller Humphrey ansett det mödan värt att söka nomineringen.

Orsaken till att demokraterna satsade på en "given" förlorare får nog sökas på annat håll. Den sedan länge — och framför allt i Anthony Downs' "An Economic Theory of Democracy" (1957) — cementerade tesen om att partierna i ett tvåpartisystem alltid väljer kandidater som ligger nära varandra är nog inte alldeles korrekt. Tanken är ju att partierna för att kunna ta marginalväljare från varandra måste välja någon kandidat som ligger tillräckligt nära det andra partiet på något slags höger-vänsterskala — extremisterna i varje parti saknar ändå möjligheter att gripa till andra alternativ. Men det finns flera fel i detta synsätt. Det är visserligen sant att det i allmänhet ter sig på detta sätt, men vi har flera undantag också i amerikansk politik. Röstmaximeringsteorin är tyvärr alltför rationalitetsinriktad för att vara riktigt användbar: ty det är klart att om partierna är dikterade av totalt rationella synsätt, skulle de göra klokt i att i ett system som det amerikanska välja två kandidater, som tenderade att inta centerståndpunkter. Men var gränsen går för den punkt när man genom sin "centrism" stöter de alltför radikala eller alltför konservativa är inte lätt att veta.

1948 års presidentval var främst en kamp mellan två centerkandidater, Truman och Dewey, men vi fick ändå bevittna utbrytningar både till vänster (Wallaces progressiva parti) och till höger (Thurmonds "States Rights Party"). Deras "centrism" gick tydligen för långt: själva faktum pekar på att röstmaximeringsteorin är behäftad med vissa svagheter.

Men varför valde då demokraterna McGovern? För att han var mest ihärdig och lyckades slå ut, kanske genom en tillfällighet, Muskie och genom hårt arbete den sege gamle stridshästen Humphrey? Nej, frågan är naturligtvis mera komplicerad än så. Albert Hirschman redogör i sin fina bok "Exit, voice and loyalty" (1970) för de mekanismer som står väljaren (liksom konsumenten) till buds om han inte är nöjd med sitt parti (eller sin vara). Man kan endera använda sig av "exit", d. v. s. lämna partiet, avstå eller rösta på något annat, eller man kan använda sin "voice" till att söka påverka partiet i rätt riktning. 1968 års presidentval lämnade en dålig eftersmak hos demokraterna. Visserligen förlorade man knappt, men det hade varit svåra interna stridigheter mellan olika falanger; först hade man tvingat Johnson att avsäga sig förnyad kandidatur, sedan hade man fått uppleva mordet på Kennedy, valet av Humphrey till kandidat och kravallerna i Chicago. Partiet måste, ansåg de krafter som fylkats kring Kennedy och framför allt McCarthy, radikaliseras och de gamla stridshästarna måste rensas ut. Detta var vad som skedde; partiaktivisterna, som alltid är mera radikala och engagerade än partiets väljare i allmänhet, tog befälet i partiet genom att använda sin "voice", och de drev igenom valet av McGovern: konventets sammanställning var också till stora delar ny. Det uppstod ett svalg mellan kandidaten och hans anhängare å ena sidan och den gamla demokratiska koalitionen å andra sidan. Detta var exakt vad som i spegelvänd form hände 1964, då republikanerna drev igenom valet av Barry Goldwater, trots att man där ansåg honom alldeles utan chans. Republikanerna hade den gången på samma sätt ansett sig böra förnya partiet efter 1960 års knappa nederlag, som efter lång republikansk maktutövning i Vita Huset, kom som en icke alldeles trevlig slutpunkt; Nixon hade ju också förbrukats — ansågs det då — genom sitt nederlag i 1962 års guvernörsval i Californien.

McGovern blev alltså mot bättre vetande hos många demokrater deras kandidat. Många av 1968 års aktivister på den demokratiska sidan kände behov av ett alternativ, en radikalisering, och eftersom de både är mera radikala och mera artikulerade — ofta samma sak — fick de sin vilja igenom. Tanken att partiets aktivister av lojalitet är bundna vid sitt parti och därför inte kan begagna sig av "exit" innebär alltså inte att de är maktlösa. Tvärtom kan de, menar Hirschman, just därför ha desto större anledning att arbeta för att se till att partiet kommer in på de spår de vill. Blir det alltför utslätat som t. ex. 1968, reagerar dessa aktivister på sätt som ovan beskrivits.

Det är ganska uppenbart att McGovernfallet 1972 är en parallell i detta avseende till Goldwaterfallet 1964. Den verkliga orsaken till demokraternas nederlag ligger således redan i valet av McGovern och den linje som han företräder och som ligger långt från röstmaximeringsteorin. David Broder bestrider dock (International Herald Tribune 16 november) denna tes helt och hållet. Det finns, säger han, en parallell mellan Goldwater och McGovern, men den ligger inte i att båda valts till kandidater av en engagerad radikal klick inom respektive parti — de vann sina nomineringar genom att, inte minst i det viktigaste primärvalet, Californien, slå ut sina motståndare. I stället återfinns den däri att både Goldwater och McGovern, liksom en gång den flerfaldige demokratiske kandidaten William Jennings Bryan (1896, 1900, 1908), var något av politiska "profeter" som tog upp saker innan de var "mogna" och på ett sätt som avskärmade dem från gängse politiska traditioner. Väljaren skyggar tillbaka inför de "profetiska", enkla och hederliga budskap som dessa män framfört och avvisar dem därför att de i deras ögon saknar för att citera Broder, "den grundläggande subtiliteten, skepticismen och — antar jag — listigheten som krävs för presidentämbetet". Broders tes är inte oförenlig med den som drivits här; både Goldwater och McGovern nominerades av partiaktivister inom sina respektive partiers flyglar och tillbakavisades av väljarna för deras politiska budskap, som lät för avvikande och "radikala". Det kan mycket väl hända, slutar Broder, att McGovern, liksom Goldwater — som lanserade temat "lag och ordning" och kritiken mot maktkoncentrationen i Washington — och en gång Bryan blir en av de förlorare som kommer att få stort inflytande i amerikansk framtida politik, och han nämner särskilt McGoverns tankar om försvarsutgifter och orättvisa skatter — de var för tidigt ute.

Men som också sagts i många kommentarer: den demokratiska koalitionen är inte slutgiltigt sönderslagen. Det är visserligen sant, som också andra kommentatorer sagt, att Nixon på *presidentvalsnivå* genom sin jordskredsartade seger brutit upp Roosevelts gamla koalition, av väljare från södern, fackföreningsrörelsen, de etniska minoriteterna och de intellektuella storstadsliberalerna. Men det är också sant att demokraterna nästan överallt på övriga nivåer sitter i orubbat bo: deras position har naturligtvis försämrats i södern med tiden, men i det stora hela

är ställningen i senaten, representanthuset, guvernörsresidensen och delstatslegislaturerna oförändrat stark. Någon ny majoritet har Nixon inte lyckats åstadkomma, summerar Richard Rovere. Processen med "vote-splitting" har således nått nya höjder, vilket markerar en ökande grad av medvetenhet hos de få som röstar och kanske, som Broder sagt, att man avsiktligt röstar för "immobilitet" vilket då skulle vara ett nytt drag i amerikansk politik under senare år, men det kan knappast tas till intäkt för att de politiska majoritetsförhållandena i landet skulle ha ändrats på något märkligt eller omvälvande sätt. Det synes faktiskt en smula märkligt, att kommentatorerna i de stora tidskrifterna Time, Newsweek och andra så snabbt dragit slutsatsen att den gamla koalitionen håller på att upplösas. Det återstår att se. En undersökning av Robert Axelrod (i American Political Science Review Vol. LXVI; 1, March 1972) bekräftar i vad gäller valen fram till 1968 att koalitionerna i stort sett motsvarar den traditionella bilden.

Det innebär ju inte att något som ens närmar sig 100 procent — i vad gällde de färgades demokratiska röstande dock stundtals c:a 80 procent — av en viss kategori väljare stöder ett parti. Men vederbörande parti får trots allt en majoritet av de aktuella grupperna. Ser man till valen till senat och representanthus får man nog en litet annorlunda bild av koalitionens styrka än om man ser till presidentvalet. Detta är i sin tur nog att se som något ganska speciellt. Ty att 1972-års presidentval skulle vara något genomsnittsval är nog mycket svårt att hävda.

VI. *Utsikter inför 1976 års presidentval*

Om man nu ändå trots de inledande varningarna skulle försöka sig på att spekulera något om den inrikespolitiska framtiden i USA; är det väl rimligt att mot den bakgrund som givits ovan först diskutera det demokratiska partiets framtid. Det kan slås fast, att den demokratiska koalitionen är långt ifrån sönderslagen. Dess problem är att finna en lämplig kandidat som kan onödiggöra "vote-splitting" av den omfattning som skedde vid detta val, med andra ord en kandidat som kan samla alla partiets disparata grupper kring sitt namn. Det finns idag bara ett namn att ta hänsyn till: Edward Kennedy. En gallupundersökning visar att Kennedy skulle visserligen förlorat vid valet i år men att han låg endast nio procent efter Nixon, mot McGoverns dryga 23 procent efter. I ett hypotetiskt val Kennedy-Agnew skulle Kennedy enligt samma undersökning ha fått 51 procent mot Agnews 43. Även om undersökningen är hypotetisk, redovisar den sannolikheten för en enorm press på Kennedy att ställa sig till förfogande — som läget är idag, måste man tillfoga.

Det nämndes ovan att Kennedy kanske avsiktligt stannade utanför årets val dels för att låta minnet av den ödesdigra Chappaquiddickolyckan ytterligare nötas av tidens tand, dels för att han insåg att Nixon skulle bli svårslagen och att det därför skulle vara lika bra att vänta till 1976, då Nixon av konstitutionella skäl är förhindrad att ställa upp. Det kan naturligtvis förhålla sig på det sättet, att Kennedy trots allt ändå vill bli president, men det kan lika väl förhålla sig på motsatt sätt, att han med sina bröders öden i färskt minne aldrig skulle vilja utsätta sig för de enorma risker det skulle innebära redan att ställa upp i ett presidentval. Liksom sin broder Robert under slutet av Lyndon Johnsons presidenttid är Edward Kennedy nu, utan att formellt ha någon ledande ställning i partiet, den mest kände och populära demokratiske politikern. Han har visserligen under senare tid i många frågor — inte minst i Vietnamfrågan — intagit klart radikala ståndpunkter, men tydligtvis utan att alienera sina mera konservativa partikandidater på samma sätt som McGovern. Ett skäl härtill är naturligtvis att den s. k. Kennedymaskinen alltid haft en säker kontakt med partibossar och andra och inte enbart litat till ungdomliga proteströrelser och andra grupper"utanför"dentraditionella ordningen.

Det demokratiska partiet har förvisso också andra namn av god kvalitet, som idag inte är så kända kanske ens i hemlandet, men som kan bli. Till de främsta hör senatorerna Walter Mondale, Minnesota, Birch Bayh, Indiana och Frank Church,Idaho, alla mittenmän eller till vänster om mitten, men utan McGoverns stämpel av radikal idealitet. Mondale vann en komfortabel seger i senatvalet nu och nämns i flera kommentarer som ett alternativ, om inte Kennedy vill komma i fråga. Bayh försäkte redan i år ställa upp, men försvann på ett tidigt stadium — bl. a. av finansiella skäl. Church är av allt att döma en betydande talang. I själva verket innehåller det demokratiska partiet åtskilliga som skulle vara lämpliga. Men det är en sak att vara lämplig, en annan att bli utsedd till presidentkandidat.

Det demokratiska partiet har redan börjat rensa ut de radikala krafter, som drivit fram valet av McGovern. Med Hubert Humphreys goda minne har en del demokrater startat en organisation för uppnåendet av en demokratisk majoritet (vid presidentvalet 1976), en organisation av klar mittenkaraktär. Jean Westwood, formellt partiordförande och McGovernanhängare, har ersatts av Robert Strauss, en mera konservativ demokrat från Texas.

Två säkra slutsatser kan dras: Edward Kennedy kommer även fortsättningsvis att vara ett framträdande namn i kandidatfloran och partiet kommer

inte att 1976 välja en kandidat av samma "radikala" natur som George McGovern. Aktivisterna får ligga lågt nu.

Många anser, att Nixon genom nomineringen av Spiro Agnew som vicepresidentkandidat än en gång givit klartecken för att Agnew 1976 blir partiets presidentkandidat. Trots att Agnew tonat ner sin excentriska förkunnelse under senare år och direkt sagt sig skola moderera sig, är det emellertid många som finner det en alltför fantastisk tanke, att han skulle bli presidentkandidat. Dessa hänvisar i stället till f. finansministern John Connally, demokrat och f. d. marinminister hos Kennedy, guvernör i Texas m. m., känd som en hårdför typ av Nixons virke. Många ansåg ju, att Connally kanske skulle blivit Nixons parhäst redan detta år, men så blev alltså inte fallet. Säkert är att Nixon sätter stort värde på Conally, som ledde organisationen "Demokrater för Nixon". Säkert är också att det skulle innebära en politisk kupp av historiska dimensioner, om det republikanska partiet skulle nominera en demokrat eller f. d. demokrat — ett drag som å ena sidan visserligen skulle kunna alienera många ärkerepublikaner, men å andra sidan attrahera demokrater och kanske upplevas som man hade en över partigränserna stående kandidat. Några andra namn än dessa två diskuteras inte nu allmänt: man nöjer sig med att påpeka att alla vicepresidenter under post-Roosevelteran — med undantag för Alben Barkley, som 1952 var för gammal — nominerats som presidentkandidater. Tanken är oroande, säkert inte endast för en europé. Även det republikanska partiet innehåller en del talanger, framför allt i senaten (Charles Percy är väl den mest framträdande idag), men det är svårt för dem att göra sig gällande efter Nixons valseger som också kommit Agnew till godo. *Idag* förefaller det säkrast att räkna med att Agnew kommer att toppa den republikanska kandidatlistan 1976.

Det har många gånger i dessa översikter betonats att det amerikanska partisystemet och politiska systemet över huvud är stabilt. Det har överlevt många attacker från förhoppningsfulla tredjepartikandidater, 1912, 1948, 1968. Det har överlevt hittills den segslitna striden om Vietnampolitiken. Man vägrar idag att tro att denna fråga skall figurera i ett fjärde presidentval efter 1964, 1968 och 1972 och endast hoppas att man i 1976 års valstrid skall ha lämnat den bakom sig.

I dagarna finns det anledning att betona att Nixon inte får det lätt under den kommande valperioden. Kongressen kan bli besvärlig; många känner inte längre något behov av att sluta upp kring presidenten då han ju inte kan bli omvald, andra är arga för att han inte lämnat partiets kandidater landet över aktivare stöd. I de fall han gjorde det, var det inte särskilt effektivt. Det är ju möjligt, att hans rockskört kunnat bli avsevärt längre om han aktivt deltagit i kampanjen i stället för att inta sin presidentiellt upphöjda hållning. Motståndarpartiet har alltjämt majoriteten i kongressen. Nixons möjlighet att gå till historien efter Vietnam är att söka höja sig över partinivån under de kommande åren. Han har intet att förlora på det — Agnew sitter nog ganska illa till ändå om demokraterna förmår hitta en rimlig kandidat — och kanske något att vinna. Om det nu alls efter julen 1972 är möjligt för honom att vinna någon positivt framträdande plats i historien. Det är många som tvivlar på det.

Stockholm i december 1972

Mats Bergquist

De japanska valen

Situationen i Östasien har ändrats mycket snabbt, sedan Japan och USA kom överens om Ryukyuöarnas återlämnande till Japan (jfr StvT 1970; 2). Dessa förändringar skedde för Japans del inom tre områden; den internationella ekonomiska situationen inkl. förhållandet till USA, förhållandet till Kina och därmed Japans ställning i Asien över huvudtaget och landets inre politik.

Ett kännetecken för japansk politik är, att man snarare reagerar för händelser än att händelserna är en följd av politiska beslut. Denna tröghet i politiken hade på våren 1972 satt regeringen Sato i en svår ställning. Kritiken kom från många håll, på det internationella planet speciellt från USA på grund av Japans ekonomiska politik, från Kina på grund av Japans "expansion" i Asien, från stora delar av det japanska samhället på grund av bristerna i välfärden.

Härtill kom, att premiärminister Satos mandatperiod som partiledare utgick under 1972. Då han på grund av sin ålder inte var aktuell för omval, stod Liberaldemokratiska partiet (LDP) inför ett partiledarskifte. Detta problem måste först lösas.

Partiledarskiftet i LDP

Vid LDP:s partikongress sommaren 1972 fanns fyra kandidater till partiledarposten. De var Takeo Fukuda, den kandidat som tillhörde premiärminister Satos fraktion och hade dennes stöd, tidigare finans- och utrikesminister: Kakuei Tanaka ledare för den liberala delen av partiet och tidigare finansminister, generalsekreterare i partiet och industri- och utrikes-

handelsminister: förre utrikesministern Masayoshi Ohira och likaledes förre utrikesministern Takeo Miki. Dessa fyra representerade olika fraktioner av regeringspartiet. I den avgörande omröstningen stod valet mellan Tanaka och Fukuda, de två kandidater som erhållit de högsta röstetalen i den första valomgången. Denna omröstning vann Tanaka bl. a. genom en koalition med Mikis och Ohiras fraktioner.

I den nya regeringen, i vilken Ohira och Miki ingick, var ingen minister utom Tanaka medlem av den tidigare regeringen under Sato. Den nya regeringen var "obalanserad" mellan LDP;s fraktioner, vilket kom till uttryck i att två ministrar tillhörande Fukudas fraktion vägrade acceptera sina ministerutnämningar, då de ansåg att den sistnämndas fraktion var underrepresenterad i regeringen. Tvisten bilades emellertid efter ingripande av förre premiärministern Sato.

Den internationella ekonomiska situationen och förhållandet till USA

Det kanske svåraste problemet för de japanska ledarna att lösa var de ständigt återkommande störningarna i förhållandet till USA. Dessa är till stor del beroende på det kraftiga japanska överskottet i handeln med USA. Förhandlingar om "frivilliga" restriktioner i den japanska exporten har länge förts, och försök att genomföra restriktioner har gjorts. Men trots detta har de japanska överskotten fortsatt att öka. Under våren 1971 deltog USA i de internationella påtryckningarna mot Japan för att yenen, den japanska valutan, skulle skrivas upp. Den japanska regeringen vägrade att vidtaga en sådan åtgärd. För att dämpa, dels exporten, dels den internationella opinionen, vidtog man åtgärder, som skulle medföra ökad konsumtion inom landet, bl. a. åtgärder i välfärdspolitiskt syfte. Att japanerna vid denna tidpunkt inte ville revalvera kan väl i första hand tillskrivas den relativt dåliga konjunkturen i Japan 1970/71, vilken man inte ville ha förvärrad genom en revalvering.

Förhållandet länderna emellan komplicerades ytterligare genom "Nixon-chocken". Utan att informera och konsultera den japanska regeringen vidtog USA;s president ett antal åtgärder, som allvarligt berörde de bilaterala förbindelserna och även innehöll åtgärder riktade mot japanska intressen. Kortfattat bestod Nixon-chocken i nyheten om upprättande av förbindelser med Kina, valuta och handelspolitiska åtgärder, bl. a. importavgift, riktad främst mot Japan samt ett amerikanskt ultimatum i förhandlingarna om handelsbegränsningar. Denna amerikanska politik skapade osäkerhet om USA;s politik: för första gången har det öppet diskuterats i politiska kretsar, vilken nytta Japan har av avtalen med USA.

I samband med valutaoron då dollarns bindning till guldet upphävdes, tvingades de japanska myndigheterna, efter att i det längsta försökt undvika det, att låta yenen flyta. Beslutet ansågs då som ett nederlag för Japan, men man har ännu inte sett många negativa verkningar för den japanska ekonomin av denna åtgärd.

Att de japanska myndigheterna inte längre ser så stora faror i en kursförändring av den japanska valutan kunde man konstatera vid den senaste dollardevalveringen vintern 1973. Yenen fick omedelbart flyta mot dollarn. Under de senaste 1 ½ åren har yenen revalverats ungefär 35 % jämfört med dollarn. Men fortfarande kvarstår den bristande jämvikten i ländernas handelsbalans. Kring dessa handelspolitiska problem pågår för närvarande förhandlingar; bl. a. försöker USA erhålla lättnader i de s. k. icke-tariffära handelshinder, som finns för importvaror i Japan.

I andra politiska frågor föreligger i stort sett enighet mellan Japans och USA;s regeringar. Den rådande försvarspakten kommer att bibehållas: för övrigt ett intresse som samtliga stormakter i Stilla Havsregionen delar. Man förutser därför också en effektivisering av det japanska försvaret, främst flottan, och en ökad u-hjälp från Japan till övriga asiatiska länder.

De japanska partiernas åsikter går i sär vad gäller relationerna till USA. Regeringspartiet LDP är klart positivt till fortsatt nära samarbete med USA, medan de fyra oppositionspartierna i mer eller mindre grad är motståndare till detta samarbete och vill ha ett mera neutralt Japan.

Japans relationer till Kina och övriga Asien

En av de stora händelserna i Asien under 1972 var upprättandet av diplomatiska förbindelser mellan Kina (folkrepubliken) och Japan. Under många år har "halvofficiella" förbindelser existerat innehållande bl. a. handelsavtal, journalistutbyte, etc. Men några officiella förbindelser har inte kunnat etableras, mest beroende på Japans bundenhet till USA:s Kinapolitik. Karaktäristiskt för denna var Japans roll som "med-förslagsställare" för en två-Kina-lösning vid FN-debatten om Kinas inträde i organisationen. Detta ställningstagande ledde till kraftig opposition mot regeringen, främst mot premiärminister Sato.

Hur kan man då förklara de förändrade relationerna mellan Japan och Kina? Genom de relativt täta kontakter som fanns mellan ländernas politiker, blev man i Japan medveten om att den kinesiska regeringen hade ändrat attityd. Detta kunde man också kon-

statera genom en nedgång i antijapansk propaganda i kinesisk press under vintern—våren 1971/72.

Kinas nytta av att ha bättre förbindelser med Japan kan tänkas ligga i att Taiwan (nationalistregeringen) ytterligare skulle isoleras, att Kina skulle få tillgång till japanska produkter och japansk teknik, att nära förbindelser skulle hindra ett närmande mellan Sovjet och Japan, att den japanska politiken skulle ändras mot ett större hänsynstagande till de asiatiska länderna och att slutligen övriga länder i Asien skulle följa Japan och erkänna Kina.

Kina hade i flera år hävdat, att ett närmande mellan länderna skulle bygga på tre principer; 1) Folkrepubliken Kina är landet Kinas enda lagliga regering: 2) Taiwan tillhör Kina: 3) fredsfördraget mellan Japan och nationalistregeringen på Taiwan är ogiltigt. Den japanska regeringen under Sato hade accepterat endast den första principen. Alltså återstod för den nye premiärministern Tanaka att lösa de två återstående problemen.

Vilka var då den japanska regeringens motiv till att erkänna Kina? På grund av de gamla historiska banden råder det i Japan en positiv inställning till Kina. Den förändrade internationella opinionen till Kinas favör spelade också stor roll. Dessutom passade ett närmande till Kina in i det mönster av reorientering, som japansk utrikespolitik för närvarande genomgår. Denna omorientering siktar till en utrikespolitik som förenar tre faktorer specifika för Japan: att Japan är den enda utvecklade staten i Asien och är en regional "stormakt": att man som en av världens ekonomiska stormakter måste medverka till att världsekonomin fungerar effektivt: att inte kombinera den ekonomiska stormaktsställningen med en militär sådan.

Bland de inrikespolitiska motiven var kanske det främsta, att regeringspartiet skulle neutralisera oppositionens fördelar med dess prokinesiska attityd. Vidare var de mäktiga ekonomiska grupperna i Japan intresserade av en öppning mot Kina. Man räknar med att handeln skall ge god avkastning, då Kinas modernisering kommer att kräva ett ökat handelsutbyte, detta trots Kinas ekonomiskt låga ökningstakt, låga inkomstnivå och troliga diversifiering av utrikeshandeln.

Efter förhandlingar där regeringen Tanaka godtog de två sista av de tre principerna, kunde den japanska premiärministern göra sitt historiska besök i Kina, och diplomatiska förbindelser upprättades mellan länderna. Problemet med Taiwan-landet har en viss ekonomisk betydelse för Japan — har tills vidare lösts så, att man har "halvofficiella" förbindelser.

Den kinesisk-japanska överenskommelsen framkallade inte enbart positiva kommentarer i Asien. En viss oro råder om konsekvenserna av en eventuell japansk-kinesisk allians. I några asiatiska länder har man börjat se negativt på den japanska ekonomiska dominansen i Asien. Detta kan leda till framtida problem för den japanska regeringen.

Ett exempel på sådana problem kan vara diskussionen om Indonesien/Malaysias krav på suveränitet över Malacka-sundet, ett krav som den japanska regeringen ser med stort ogillande då detta kan få följder för Japans sjöfart.

Valet i december 1972

Två månader efter återkomsten från Kina-resan upplöste premiärminister Tanaka nedre kammaren i parlamentet. Motiven till att utlysa nyval ett år innan det var nödvändigt anses vara, att LDP skulle kunna dra fördelar av, dels Tanakas lyckosamma besök i Kina, dels det stora intresse som visats premiärministerns förslag till plan för välfärds- och regionalpolitiken i landet.

I valdebatten kom de utrikespolitiska frågorna inte att spela någon stor roll. Oppositionspartierna JSP (Japans Socialist Parti), Komeito ("hederliga regeringspartiet", tidigare knutet till buddhistsekten Soka Gakkai), JDSP (Japans Demokratiska Socialist Parti) och JKP (Japans Kommunistiska Parti) anklagade regeringen för militarism med hänvisning till den nya femårsplanen för försvaret och för

Japanska val 1963—72

	10.12.72		27.12.69		29.1.67	21.11.63
	%	mandat	%	mandat	mandat	mandat
LDP	46,9	271	47,6	288	277	283
JSP	21,9	118	21,4	90	140	144
JKP	10,5	38	6,8	14	5	5
Komeito	8,5	29	10,9	47	25	—
JDSP	7,0	19	7,7	31	30	23
Oberoende	5,3	16	5,3	16	9	12
S:a	100,1	491				

utsugning av de fattiga länderna i Asien genom Japans handelspolitik. De föreslog, att säkerhetsavtalet med USA omedelbart skulle sägas upp. LDP å sin sida visade på de resultat regeringens politik hade gett — Ryukyuöarnas återlämnande och upprättandet av förbindelserna med Kina.

I stället blev den stora frågan i valet välfärdspolitiken, frågor om miljöförstöringen, ökningen av levnadskostnaderna, bostadsbristen etc. På dessa sektorer har regeringens insatser inte varit tillräckliga, vilket utnyttjades av oppositionen.

Valprognoserna pekade på en framgång för JSP, vilket antogs återvinna en del av de stora förlusterna från 1969 års val, och en på viss ökning för JKP. Övriga partier beräknades få behålla eller något minska sina mandatantal i nedre kammaren.

Valdeltagandet — 71,8 % av valmanskåren — var drygt 3 % högre än i det senaste valet 1969. Valet ledde inte till någon förändring avseende majoriteten i nedre kammaren, vilket inte heller var väntat.

Regeringsmajoriteten är större än vad som framgår av tabellen, då flertalet oberoende kandidater väntas stödja regeringen. LDP;s 25-åriga regeringsinnehav hotas alltså inte av den tillbakagång valet medförde, och alla ministrar och fraktionsledare blev återvalda. Det sakta sjunkande antalet mandat i nedre kammaren och den sjunkande röstandelen för LDP, vilket varit en trend i japanska val sedan 1960, dock bruten i valet 1969, verkar fortsätta. Detta beror troligen på att partiet traditionellt har sin styrka på landsbygden, vars betydelse minskat genom den kraftiga urbaniseringen: partiet har inte lyckats så väl med att öka sitt stöd bland väljarna i de stora städerna.

Valets huvuddrag är framgångarna för vänstern, främst JKP. Detta partis framgångar verkar ha skett på bekostnad av mellanpartierna JDSP och Komeito. Dessa led kraftiga förluster i valet, framför allt Komeito. JKP har sin styrka i de stora städerna, och detta kan kanske förklara framgången, då valdeltagandet var ganska högt i dessa. Så t. ex. vann JKP förstamandaten i Osakas samtliga valdistrikt. Ökningen av JSP;s mandattal kan väl närmast ses som en återgång till "mera normala" förhållanden. Partiet har ju hela tiden haft drygt 20 % av rösterna i valen, även i det ur mandatsynpunkt mycket dåliga valet 1969.

Det relativa bakslaget för LDP i valet ledde till att premiärminister Tanaka tvingades ombilda regeringen. Denna balanserades nu bättre mellan regeringspartiets fraktioner än tidigare. Så blev t. ex. Fukuda, Tanakas medtävlare om partiledarposten, nu åter minister. Av den gamla regeringens 19 medlemmar stod endast sex inkl. Tanaka kvar på sina poster, medan de övriga nybesattes. Den deklaration som avgavs vid regeringstillträdet innehöll en programförklaring, att regeringen skulle koncentrera sig på att lösa de akuta välfärdsproblemen i landet. Detta skall ske efter den s. k. Tanaka-planen, som innehåller punkter som effektivare kollektiva kommunikationer i hela landet, utflyttning av industrier från Stilla Havskusten, skapandet av nya städer och sanering av de gamla, kraftigt skärpta bestämmelser mot miljöförstöringen och en utvecklingsplan för Okinawa. Enligt samma deklaration skulle den utrikespolitiska kursen vara ett fortsatt nära samarbete med USA och en strävan efter fredliga och vänskapliga förbindelser med alla länder i den anda som präglat normaliseringen mellan Kina och Japan.

Lund i mars 1973

Björn Beckman

Replik till Helander-Ståhlberg

Sedan del I av KFG:s skriftserie publicerades (Ett forskningsprogram, 1970) har jag, liksom andra inom forskningsgruppen, haft anledning att ytterligare arbeta med demokratimodellen. Jag tror fortfarande, att den i stort sett är lämplig för sitt syfte, men vissa mindre modifikationer skulle jag, redan på detta stadium, vilja göra. I den utlovade sammanfattningen av våra undersökningar kommer det kanske att finnas skäl till ytterligare revision.

Den väsentligaste ändringen gäller "deltagande" som värde och teknik. Jag tror att deltagandevärdet bör ges en något mer framskjuten plats och att deltagande bör förbindas med båda de grundläggande demokrativärdena: förverkligandet av medborgarnas vilja och självständig åsiktsbildning (jag föredrar uttrycket "självständig" framför "fri" åsiktsbildning). I den anglosaxiska och framförallt den amerikanska debatten är deltagandet ett värde som ofta konkurrerar ut de till den representativa tekniken knutna värdena.

Att däremot i de skandinaviska länderna åsiktsrepresentativiteten eller åsiktsöverensstämmelsen vanligen uppfattas som det centrala tekniska demokrativärdet står för mig utom allt tvivel. Så har varit fallet ända sedan det proportionella valsystemets införande eller det moderna partiväsendets genombrott. Det är detta som också kommer till uttryck i det kända förhållandet, att man i våra länder till alldeles övervägande grad röstar på parti och inte på person. (En sak för sig är att det just i Finland vore intressant att studera om själva valmetoden, med personval inom partivalets ram, också ökar personvalsaspektens konkurrenskraft i förhållande till partivalet.) Vad personrepresentativiteten beträffar räcker det att

hänvisa till KFG:s skriftserie nr III, Partierna nominerar. Få värden är så aktuella som detta vid nomineringarna.

Våra finländska kritiker (Voitto Helander och Krister Ståhlberg, StvT 1973: 1) påpekar, att "medborgarfostran" inte nämns som ett demokratiskt värde. Självfallet har vi varit medvetna om att detta värde spelat en central roll särskilt i äldre demokratidebatt (några skulle kanske numera hellre tala om "självförverkligande"). Anledningen till att det saknas är emellertid enkel: det ligger utanför den demokratiska besluts- och åsiktsbildningsprocessen och kan snarast betraktas som en möjlig produkt av denna. På liknande sätt har vi inte tagit med "gillande av politikens output" — även det betraktar vi som en möjlig följd av ett demokratiskt beslutsfattande.

Värdet "åsiktsrespekt" är skäligen vagt presenterat. Det sammanhänger med att källorna på denna punkt ger dålig ledning. Till åsiktsrespekten hör i första hand att respektera den aktuella opinionen, däremot inte "att påverka" opinionen i viss riktning.

Kritikerna påpekar risken av att våra egna värderingar påverkat vår demokratidefinition. Det är väl alltid en risk för dylik påverkan, när man sysslar med värderingar, men jag har svårt att se att någon annan metod i högre grad än vår — dvs. att utgå från ett stort aktuellt debattmaterial — skulle vara ägnad att minimera denna risk. Vidare och framförallt är våra kritiker bekymrade över en hel rad operationaliserings- och mätningsproblem. Dessa problem har naturligtvis sysselsatt oss också, och vi har prövat ut och håller fortfarande på att pröva olika lösningar. Den demokratiska ideologien är nämligen ofta så obestämd, att den inte ger stöd för några aprioristiska antaganden. En väsentlig finess med själva "värdeansatsen" och denna demokratimodell är just att den är så öppen, att den i mindre mån binder än tjänar som en påminnelse om mångfalden av demokratiska värden. Vi har redan från början tänkt oss att i slutfasen pröva i vilken grad tillgodoseendet av olika demokratiska värden går samman, att matcha exempelvis deltagandevärdet mot andra, att eventuellt se vad som händer om man ger värdena olika vikter etc.

Vi kritiseras också för att ha förbigått maktproblematiken. Det skulle föra för långt att utveckla skälen för vår ståndpunkt. Jag nöjer mig i stället med några allmänna ord om hur jag ser på forskningsläget i stort, när det gäller studiet av demokratin som politiskt system. Enligt min bedömning har alltflera börjat inse, att den generella maktansatsen inte ger den utdelning man hoppats på. Den har aldrig, inte ens av Robert Dahl, kunnat föras i hamn på ett tillfredsställande sätt, och jag tror att den delvis leder direkt fel, i varje fall vid studiet av moderna samhällen.

Under de närmast följande åren kommer vi att få uppleva en rik ström av resultat från undersökningar i olika länder av den representativa demokratin. Dessa resultat kommer att i många avseenden påverka vår syn på hur de politiska systemen fungerar. Här kommer också att finnas underlag för ideologiskt nytänkande. I ett väsentligt hänseende är emellertid de nu pågående undersökningarna ofullständiga. De tar ögonblicksbilder av tillståndet på olika nivåer inom den representativa demokratin och genom att taga sådana bilder med visst tidsmellanrum kan också vissa punkter i ett skeende klarläggas. Men varken de nationella representationsundersökningarna eller KFG:s undersökningar är inriktade på den politiska åsiktsbildnings- och beslutsprocessen i sin helhet. Det är en väldig uppgift, som kräver att en rad teori- och metodproblem löses. Likväl är det först när sådana undersökningar genomförts, som vi kan göra anspråk på att ge en i huvudsak fullständig bild av den politiska demokratin.

Jörgen Westerståhl

Litteraturgranskningar

DAG ANCKAR: *Partiopinioner och utrikespolitik. En studie av partipolitiska pressopinioner kring ett antal händelser i Finlands utrikespolitik 1955—1963.* Acta Academiae Aboensis, Serie A Humaniora. Volym 41. Åbo 1971, 357 s.

I

Inom vilka informella ramar och i vilka termer som den finländska pressdebatten i utrikespolitiska frågor har förts under senare tid kan man få en uppfattning om genom att läsa den finländske statsvetaren Dag Anckars både välskrivna och metodiskt intressanta doktorsavhandling "Partiopinioner och utrikespolitik". Avhandlingen kan ses som ett utflöde av den uppmärksamhet, som studiet av dagspressen och relationerna mellan pressen och de politiska partierna rönt bland statsvetare och sociologer i bl. a. de nordiska länderna. Till de problem som har aktualiserats i denna diskussion hör pressens partibundenhet, definitionsproblem i samband med begreppet partipress samt pressens roll sedd ur ett valsociologiskt perspektiv.

Syftet med Dag Anckars avhandling är tvåfaldigt: (I) att beskriva den partipolitiska pressdebatt som förts i Finland kring nio utrikespolitiska händelser samt (II) att presentera en förklaringsskiss till debatten (s. 9). Avhandlingen består av tre delar. Den inleds med ett metodkapitel som omfattar ungefär 10 % av utrymmet, därefter följer en mera deskriptiv framställning som upptar ungefär 70 % samt slutligen en systematisk framställning om cirka 20 % av avhandlingen.

Författaren utgår i sin avhandling ifrån Lasswells välkända kommunikationsparadigm: *Vem* säger *vad*, *till vem*, *hur*, under vilka *omständigheter*, i vilket *syfte* och med vilken *effekt*? Med undantag för *effekten* av kommunikationen behandlas referensramens alla komponenter (s. 18). Således:

vem	= de politiska partierna
vad	= opinionsyttringar i samband med nio utrikespolitiska händelser
till vem	= allmänheten, speciella grupper
hur	= via partipressen
omständigheter	= valrörelser, regeringsengagemang
syfte	= att främja partiets målsättning
effekt	= undersöks ej.

De utrikespolitiska händelser som författaren undersöker infaller samtliga under perioden 1955—63. Dessa för Finland utrikespolitiskt händelserika år delas av författaren upp i två perioder: 1955—56 och 1958—63. Den första perioden rymmer tre och den senare sex utrikespolitiskt betydelsefulla händelser. (1) Porkalas återskänkande till Finland och förlängningen av den finsk-ryska vänskaps- och biståndspakten, (2) anslutningen till Nordiska rådet samt (3) Finland i FN; omröstningar om Suez- och Ungernfrågan, tillhör den första perioden medan (4) "nattfrosten", (5) associeringen med EFTA, (6) president Kekkonens resor i västerled, (7) "notkrisen", (8) det nordiska samarbetsavtalet (Helsingforsavtalet) samt (9) avtalet om Saima kanal infaller under den senare perioden.

Det material som är föremål för Dag Anckars analys utgöres av tidningsledare från 19 dagstidningar representerande sju politiska partier, vilka har det gemensamt att de under hela eller större delen av undersökningsperioden varit representerade i den finländska riksdagen. Författaren kompletterar den deskriptiva delen med en genomgång av ytterligare 31 dagstidningar.

Författaren placerar de sju partierna på en högervänsterskala, som i avhandlingen kallas den ideologiska grundordningen.[1] De sju partierna är i ordning från höger till vänster: Nationella samlingspartiet (saml.), Svenska Folkpartiet (SFP), Finska Folkpartiet (FFP), Agrarförbundet (agr.), Socialdemokratiska partiet (SDP), Arbetarnas och småbrukarnas

[1] Jämför *Olavi Borgs* studie "Partiideologier. En innehållsanalytisk undersökning av partiernas principprogram", i Jan-Magnus Jansson, red. Studier i finländsk politik, Falkenberg 1968, s. 115 ff.

socialdemokratiska förbund (ASSF) och Demokratiska förbundet för Finlands folk (DFFF). Ytterligare två partier fanns representerade i den finländska riksdagen under denna tid, Finlands småbondeparti och De frisinnades förbund, men de har uteslutits ur undersökningen på grund av att de saknar en egen dagspress.

Dag Anckar använder en form av kvalitativ innehållsanalys för att "uppfånga och återge de nyanser som uppträder i argumenteringen" (s. 33), men redovisar också debatten i kvantitativa termer. För att kunna uppfylla det andra syftet med avhandlingen, nämligen att förklara debatten, arbetar författaren med ett mål-medelresonemang. Därvid ses de politiska partierna som målstyrda enheter, vilka agerar på tre arenor: den parlamentariska, den interna och väljararenan. De mål som författaren uppställer för partierna är: (a) programrealisering, (b) maximering av parlamentariskt inflytande, (c) partikohesion och (d) röstmaximering. Dessa mål ses som intermediära i förhållande till det mer generella målet att partiet självt skall kunna fatta de auktoritativa besluten i överensstämmelse med sitt värdesystem. (s. 11).[2]

Vad beträffar förklaringen av debatten preciserar författaren med utgångspunkt från de ovan nämnda partimålen ett antal frågeställningar. Dessa är: (1) vilket är det "program" som partierna redovisar via pressen? (2) hur framträder strävan till maximering av parlamentariskt inflytande? (3) hur förmärks önskan att upprätthålla partikohesionen? (varför inte lika gärna använda det enklare uttrycket partisammanhållning) (4) hur framträder strävan till röstmaximering i partipressens argumentering? samt (5) vilka interaktioner och kompromisser mellan olika målsättningar uppträder (målkonflikter, *vår anm.*) (s. 14)?

II

Tonvikten i vår anmälan läggs vid tre problem, som vi uppfattar som centrala för avhandlingen. Dessa är:

(a) förhållandet mellan dagspress och partier i Finland,
(b) den innehållsanalytiska metoden samt
(c) författarens förklaringsskiss.

(a) *Förhållandet mellan dagspress och partier i Finland*

Om tyngdpunkten i en undersökning inte lägges vid att spegla pressdebatten i sig utan vid att man ser pressen som ett instrument i partiernas tjänst och varvid det egentliga analysobjektet är partierna och de ståndpunkter och argument de för fram i olika frågor, så undviker man en hel del problem genom att gå direkt till partierna i stället för att ta omvägen via dagspressen. Emellertid förutsätter detta att partierna verkligen redovisar sina ställningstaganden och för fram sina argument genom andra kanaler. I Finland erbjuder detta större svårigheter jämfört med många andra länder, inte minst genom att debattaktiviteten i utrikespolitiska frågor i parlamentet är osedvanligt låg.[3]

Dag Anckar väljer därför att studera de utrikespolitiska opinioner, som förmedlas via partipressen, vilken han uppfattar som "ett medel genom vilket partierna förmedlar information främst till väljarkåren och gör det i en bestämd avsikt. Vilken denna avsikt är blir beroende av vilka mål partierna har för sitt handlande" (s. 10). Författaren utvecklar sin syn på relationerna mellan pressen och partierna, då han diskuterar de validitetsproblem som kan uppstå vid en dylik koppling. "Pressen antas vara partibunden, partierna antas ha möjligheter att förenhetliga pressopinionerna och utnyttja dem som propagandamedel" (s. 15) och "Som en allmän regel torde man kunna säga att partipressen i Finland är rätt politiserad till sitt innehåll. Partierna har strävat att knyta nära kontakter med sina organ" (s. 15).

Författarens användning av begreppet partipress är emellertid enligt vår uppfattning oprecis och ger upphov till åtminstone två frågor. (1) Vad menas egentligen med partipress? (2) I vilken utsträckning är dagspressen i Finland, enkannerligen de 19 (50) undersökta dagstidningarna, bunden till respektive politiskt parti?

Inom pressforskningen är begreppet partipress ingalunda något entydigt begrepp. Definitionerna är legio.[4] Hadenius-Weibull laborerar, för att ta ett exempel, med tre kriterier för vad som skall kallas partipress. (1) Företagsmässiga: Vem äger tidningen, hur ser styrelsen ut, vem är chefredaktör? (2) Innehållsmässiga: Överensstämmer de konkreta ställ-

[2] Författarens antaganden om partimålen bygger till övervägande del på *Gunnar Sjöblom:* Party Strategies in a Multi-Party System, Lund 1968.

[3] *Jaakko Nousiainen* "The Parties and Foreign Policy" i *Finnish Foreign Policy*, Vammala 1963, s. 177 ff. För en redogörelse om riksdagen och utrikespolitiken se *Bengt Broms* "The Parliament of Finland and Foreign Policy Decision-making" *i Essays on Finnish Foreign Policy*, Vammala 1969. Som exempel kan nämnas att den finländska riksdagen diskuterade EFTA-frågan i plenum endast en gång under förhandlingarna 1959—61 — bortsett ifrån då man fattade beslut i ärendet våren 1961. Under Nordek-planens handläggning åren 1968—70 drogs frågan i plenum endast vid ett tillfälle, i december 1969.

[4] En blick på avhandlingens litteraturförteckning bestyrker intrycket att författaren kanske inte haft möjlighet att penetrera alla de böcker som utkommit på senare tid i Norden och som uppmärksammat relationen press—parti. T. ex. saknar man *Hadenius — Weibull:* Press—Radio—TV, Stockholm 1970 och *Niels Thomsen:* Partipressen, Aarhus 1965.

ningstaganden som tidningen gör med partiets uppfattning? (3) Strukturella egenskaper: Hur sprids tidningen? Finner tidningen sina läsare huvudsakligen bland dem som röstar på samma parti, som det vilket tidningen stöder, s. k. inomspridd press, eller läses den till största delen av personer med annan politisk uppfattning än den som tidningen företräder, s. k. överspridd press?[5]

Den danske pressforskaren Niels Thomsen har kartlagt ägarförhållanden och styrelsesammansättning inom dansk dagspress. Han har därvid använt tre variabler för att fastställa tidningens politiska tendens: ägarförhållandet, ex. aktiebolag, stiftelse etc., förekomst av politiska uppdrag inom redaktionen och inom styrelsen. Vad Hadenius-Weibull kallar företagsmässiga variabler har Thomsen därmed givit en operationalisering.[6]

Avsaknaden av en diskussion kring begreppet partipress får sannolikt också till följd att det för läsaren ställer sig svårt att bedöma i vilken utsträckning de tidningar Anckar valt att studera verkligen kan sägas vara så nära förbundna med respektive parti, som undersökningens teoretiska syfte förutsätter. Ingen betvivlar att författaren har rätt i att de flesta tidningarna kan anses stå relativt nära ett visst parti eller en viss politisk åsiktsriktning, men att denna partibundenhet skulle vara så framträdande att ledarnas ståndpunkter och argument helt eller till avgörande del kan anses vara identiska med resp. partis har författaren knappast lyckats göra troligt.[7]

Men låt oss något granska de tidningar som Dag Anckar valt ut för sin undersökning och därvid koncentrera oss på de 19, som ingår i den kvantitativa studien. Författarens uppfattning är att partipressen i Finland är rätt politiserad till sitt innehåll. Starkast är denna politisering inom vänsterpartierna, som direkt eller indirekt äger sina pressorgan. Bland de borgerliga tidningarna anses agrarernas pressorgan vara mest partibundna (s. 15 f.). Klara problem uppstår däremot när man kommer till finska respektive svenska folkpartiet. Finska folkpartiet hade Turun Sanomat som huvudorgan fram till 1961, då tidningen förklarade sig partipolitiskt oavhängig. FFP har således efter 1961 inget eget pressorgan och representeras under tiden 1955—61 av endast en tidning. Även simoniterna (ASSF) företräds av endast en tidning: Päivän Sanomat. Övriga fem partier representeras av tre tidningar var, valda enligt fyra kriterier. För det första skall de vara representativa för partiet, för det andra vara företrädare för olika åsiktsfraktioner inom partiet, för det tredje bör de representera en viss geografisk spridning samt för det fjärde utkomma ungefärligen lika ofta (s. 22 f.).

Mot valet av de pressorgan, som skall företräda samlingspartiet, socialdemokraterna, agrarerna samt folkdemokraterna/kommunisterna, finns inget väsentligt att invända. (Förutsatt givetvis att man godtar principen att tidningarna representerar de politiska partierna, vilket emellertid enligt vår mening är tveksamt och som i varje fall återstår att empiriskt belägga. Jämför punkt 2 i vad som Hadenius-Weibull kallar en partitidning.) Problemen tornar däremot upp sig för de tre övriga partierna: FFP, SFP och ASSF. Både FFP och ASSF företräds, som framgått, av endast ett pressorgan mot de övrigas tre och i Turun Sanomats fall är tidningen endast partiorgan under två tredjedelar av undersökningsperioden. Päivän Sanomat började däremot utkomma först 1957, dvs. den utges inte under tre av de nio utrikespolitiska händelserna.

Svenska folkpartiet vållar speciella problem, vilka författaren också ägnar ett visst utrymme. Inget av de svenskspråkiga pressorganen är direkt knutna till partiet, utan de företräder enligt Dag Anckar olika meningsriktningar inom partiet (s. 17). Hufvudstadsbladet har officiellt förklarat sig för oavhängig, men det står å andra sidan klart att tidningen ger SFP sitt stöd.[8] Vidare tillfogar författaren den slagkraftiga reservationen att det för SFP:s del mer rör sig om propaganda för partiet än partiets propaganda (s. 17). Det finns följaktligen skäl att fundera över om det inte varit bättre att enbart ägna den systematiska delen av undersökningen åt de fyra partier, två borgerliga och två socialistiska, vilka företräds av pressorgan som kan anses representativa och som utges under hela tidsrymden. (Vi bortser här ifrån problemet med fusionen år 1957 av den kommunistiska Työkansan Sanomat och folkdemokratiska

[5] *Hadenius—Weibull*, a. a. s. 143 f.

[6] *Thomsen*, a. a. s. 67 ff.

[7] Undersökningar som genomförts i de skandinaviska länderna antyder att pressen, åtminstone de större tidningarna, alltmera frigör sig från de politiska partierna. Se *Kai Kronvall* (m. fl.); Partipressen idag, Lund 1971, s. 10 f.

Om den finska pressen skriver *K. Killinen* följande; "What are the relations of the press to the political parties? There prevails a powerful tendency towards independence. This has partly been motivated by economic considerations, in part it is a proof of the political enlightenment of the Finnish public and its desire to receive news of the most diversified kinds and to form its opinions freely and independently." *K. Killinen* "The Press and Foreign Policy" i *Finnish Foreign Policy*, s. 197.

Liknande synpunkter på relationen press—parti i Finland som dem som framförs av Killinen återfinns också i *Torsten Steinby:* In Quest of Freedom, Finland's Press 1771—1971, Helsinki 1972, s. 94 ff.

[8] Här kunde författaren kanske som stöd för sin uppfattning ha anfört att HBL på valdagen ofta på ledarplats uppmanar sina läsare att rösta på SFP.

Vapaa Sana till ett gemensamt folkdemokratiskt/kommunistiskt huvudorgan, Kansan Uutiset, samt med ägarförhållanden inom samlingspartiets dagspress.) Man undgår på detta sätt många problem, men visst mister undersökningen i intresse genom att korrelationerna med den ideologiska grundordningen endast kan genomföras för fyra partier mot som nu sju, men i varje fall låter sig undersökningen genomföras rent tekniskt-metodiskt även i denna mera begränsade omfattning.[9]

Slutligen kan tilläggas att författaren, som uppenbarligen är medveten om ovanstående problem, försökt att kontrollera undersökningens validitet. Härvid har han använt sig av partiernas debattinlägg i parlamentet i utrikespolitiska frågor (s. 37 f. och 342 f.). Tyvärr måste man väl något ifrågasätta betydelsen av den överensstämmelse författaren därvid funnit. Skälet härför är, analogt med vad som tidigare påpekats, att debattaktiviteten i parlamentet är tämligen låg och, kan man förmoda, det som sägs tämligen utslätat.

(b) *Den innehållsanalytiska metoden*

Undersökningsmetoden är innehållsanalytisk, varvid både en kvalitativ och en kvantitativ metod kommit till användning. Tidningsledaren utgör analysunderlaget, och den mätenhet som användes är utgångar, dvs. stycken i en ledare. Materialet redovisas i den deskriptiva delen också med hjälp av inbalanskoefficienter (tendenskoefficienter) av tre olika slag. Denna metod innebär att partiet ges ett numeriskt värde för den attityd dess press intagit i den aktuella frågan. Man erhåller sålunda ett statistiskt mått på tendenserna i materialet. Detta ger författaren dels en möjlighet att presentera sina resultat grafiskt och med partiavstånden utsatta, dels räkna fram korrelationer med den ideologiska grundordningen.

Inbalanskoefficienten förutsätter dock att analytikern opererar med ett fåtal kategorier. I föreliggande fall har materialet grupperats i endast tre kategorier — positiv, neutral och negativ, vilka tillsammans utgör relevanta enheter. En fjärde kategori utgörs av icke-relevanta enheter.[10] Detta innebär att frågor där dylika "enkla" ställningstaganden inte kan urskiljas inte kan analyseras med hjälp av inbalanskoefficienten. Tyvärr har detta i Dag Anckars fall inneburit att en tredjedel av de utrikespolitiska händelserna — Porkala, "nattfrosten" och "notkrisen" — endast kunnat behandlas verbalt.

Inbalanskoefficienten kan också ge upphov till missvisande resultat. Koefficienten registrerar endast attityder i termer av "för", "neutral" och "emot", men tar inte hänsyn till skälen för ett ställningstagande. Dag Anckar säger exempelvis i samband med avsnittet om FN-voteringarna "Den frågeställning denna klassificering utgått ifrån är *givetvis* (vår kurs.): Var Finlands uppträdande i FN acceptabelt eller inte?" (s. 80). Redan formuleringen "är givetvis" väcker vissa misstankar eftersom just bruket av uttryck av typen "självfallet", "givetvis" etc. tenderar att peka på att brister i argumenteringen föreligger och att dessa hjälps upp med överskylande uttryck av detta slag.

Alltnog, omröstningarna i FN och därmed sammanhängande ställningstaganden från Finlands sida är enligt vår mening inte endimensionella, som författaren låter påskina, utan istället tvådimensionella. De frågor som ledarskribenterna tog ståndpunkt till var sannolikt två: (1) Vilken uppfattning har vi om de två aktuella händelserna (Suez- och Ungernkriserna)? (2) Givet denna inställning, vad anser vi om regeringens agerande i frågorna?

Författaren grupperar i sin grafiska framställning av debattattityderna DFFF, saml. och SFP på den negativa delen av skalan (s. 81). Gemensamt för dessa tre partier står att de är kritiska mot regeringens sätt att rösta i FN. Emellertid, vilket författaren också mycket riktigt påpekar, kritiserar DFFF och samlingspartiet/SFP regeringen från två helt skilda håll. Kommunisterna anser att regeringen uppträtt alltför västvänligt medan de två övriga partierna menar att regeringen handlat alltför östvänligt.

Fångat i en fyrfältstabell kan partiernas attityder i de två dimensionerna som vi uppfattar det åskådliggöras enligt följande:

Att en skillnad framträder i Dag Ankars verbala framställning mellan DFFF å ena sidan och saml./SFP å den andra men inte i hans grafiska illustrationer och kvantitativa beräkningar beror på att han underlåter att strukturera materialet även enligt dimensionen "positiv eller negativ till en sovjetisk intervention".

---

[9] Pressens representativitetsproblem i förhållande till politiska partier diskuteras av *Sven Lindman* i Finsk Tidskrift 1972; 1 i en anmälan av Anckars avhandling. I sin recension anför Lindman reservationer mot författarens sätt att betrakta dagspressen som partiernas verktyg (s. 51 f.).

[10] Det kan tilläggas att försök gjorts att utvidga antalet kategorier och därmed erhålla en något mer sofistikerad analysteknik. Sålunda har kategorierna "negativ" och "positiv" uppdelats på vardera två nya kategorier "mycket negativ", "måttligt negativ" resp. "mycket positiv", "måttligt positiv". Man har även givit kategorin "neutral" en ytterligare innebörd, nämligen att de innehållsenheter där de positiva och negativa omdömena ansågs ta ut varandra betecknades som neutrala.

Se *Hadenius—Weibull*, a. a. s. 61 samt *Ole R. Holsti:* Content Analysis for the Social Sciences and Humanities, Reading 1969, s. 107.

		Bedömningen av den egna regeringens handlande	
		Positiv	Negativ
Inställningen till sovjetisk intervention i Ungern	Positiv		DFFF
	Negativ	Agr. FFP	Saml. SFP

Samma typ av flerdimensionalitet föreligger också i Saima-kanal-frågan. I tabellhuvudet på sidan 226 står: "Partipressens inställning till arrenderandet av Saima kanal". Författaren finner att opinionen kan uppdelas på två grupper, den ena bestående av ASSF, DFFF och agrarerna, den andra av samlingspartiet, FFP, SFP och SDP, varav den förstnämnda gruppen ligger långt ut på den positiva delen av skalan medan den andra ligger på den negativa delen. Av detta måste, bland annat med ledning av vad som säges i tabellhuvudet, dragas slutsatsen att dessa två partigrupperingar är positiva resp. negativa till arrenderandet av kanalen.

Emellertid är bilden ingalunda så enkel. I åtminstone debattens *begynnelseskede*, hösten 1960, förhåller det sig inte alls så som tabellen och skalorna på sidan 226 vill göra gällande. Detta tycks Anckar själv vara medveten om. På sidan 227 skriver han: "Den senare opinionen representerades av samlingspartiets, folkpartiernas och socialdemokraternas press. Man var här inte villig att omedelbart ta ställning till frågan, men längre än så gick inte motsättningarna mellan de två opinionerna. En direkt negativ inställning kom egentligen inte i någon del av partipressen till synes.... Kravet på omfattande tilläggsutredningar var man dock inte villig att göra avkall på".

Författaren har i föreliggande fall underlåtit att skilja på partiernas inställning i den aktuella sakfrågan, nämligen arrenderandet av Saima kanal, och inställningen till regeringens aktuella *förslag* i frågan.[11] (I debattens slutskede kan dock förmärkas en alltmer avtagande skillnad mellan dessa två aspekter såtillvida att de partier som kritiserade regeringens förslag även ställde sig alltmer kritiska till själva sakfrågan.)

Den inneboende tvådimensionaliteten i de två ovan diskuterade händelserna får emellertid även, såvitt vi kan se, konsekvenser för avsnittet om programrealiseringen i den systematiska framställningen. I tabell 16 (s. 251), som behandlar rangvärdenas medeltal för de partifärgsgrupperade tidningarna, utgående från inbalanskoefficienterna, har författaren fått vända på rangvärdena för att dessa skall falla in på det öst-västkontinuum som han placerar in de sju partierna på. Efter att tidigare ha redovisat en C_r-korrelation (rangkorrelation för relevant material, s. 34) på minus 0,49 för FN-omröstningarna i tabell 7 (s. 81) tillgriper Dag Anckar en positiv korrelation på 0,60, när han redovisar dessa omröstningsvärden i tabell 16. Ett liknande förfarande kommer till användning vid redovisningen av motsvarande värden för Saima kanal.

En annan invändning, låt vara av mindre betydelsefullt slag, kan riktas mot Dag Anckars resonemang om varför den socialdemokratiska pressen teg helt och hållet i samband med de två FN-frågorna. Författaren menar, att det socialdemokratiska partiets tystnad "är lätt att påvisa. Partiet var i regeringsställning och härigenom delansvarigt för omröstningsbesluten" (s. 81). Alldeles bortsett ifrån att regeringsansvaret delades med agrarer, SFP och FFP och att agrarernas Johannes Virolainen beklädde utrikesministerposten i ministären Fagerholm, så ter sig kodningen av den socialdemokratiska pressens tystnad tveksam.

Dag Anckar kodar den socialdemokratiska pressens tystnad inte som en icke-observation utan som en faktiskt förekommande nollobservation, där de positiva och de negativa värdena tar ut varandra. Detta förfarande är självfallet helt orimligt, nästan lika orimligt som att beskriva frånvaron av observationer vad beträffar Päivän Sanomat, som började utkomma året efter, som nollobservationer.

Slutligen en mindre synpunkt på författarens kategorier. Det förefaller inte helt klart hur författaren gått tillväga för att urskilja de enheter som klassificerats som neutrala eller icke-relevanta. En enhet som beskriver exempelvis Nordiska rådets framtidsutsikter negativt eller positivt kan väl i och för sig ses som ett indirekt argument för resp. emot anslutning. Kommer en sådan enhet att kodas som neutral? Detsamma gäller det förhållandet att tidningen använder resurser, ledarutrymme, för referat av uttalanden rörande Finlands anslutningsmöjligheter. Är det inte lika sannolikt att tidningen på detta sätt indirekt markerar sin egen ståndpunkt? Gäller det dessutom att påverka läsarna kan man ju möjligen tillägga att dessa i högre grad måhända litar på vad de uppfattar som expertuttalanden etc.

[11] För att ytterligare belysa denna skillnad kan man betrakta två partier som båda säger sig vilja sänka skatten. Emellertid förekommer trots detta skarp polemik mellan partierna avseende skattefrågan. Polemiken hänger dock icke samman med själva sakfrågan, sänkt skatt eller icke, detta är man överens om, utan debatten gäller vilket partis förslag som ur olika synpunkter bäst kan anses tillgodose kravet på sänkt skatt.

c) *Författarens förklaringsskiss*

För att ha någon uppfattning om den beroende variabeln, propagandan, förefaller det rimligt att man också har någon uppfattning om de oberoende variablerna såsom partiernas väljarkårsammansättning, andelen för partiet påverkbara rörliga väljare, väljarnas ståndpunkter och attityder, partisammanhållning, partiernas "värdesystem" etc. samt om förhållandet mellan dessa variabler. Om partierna nämligen ses som målstyrda agerande enheter, vilka alla har samma mål, måste ju de skillnader som framträder i partiernas propagandabeteenden hänga samman med olika värden på de oberoende variablerna.

Emellertid presenterar författaren aldrig för läsarna på ett systematiskt sätt dessa bakgrundsdata, och följaktligen sägs inte heller något om relationerna mellan olika variabler. Detta betyder, att läsaren i viss mån svävar i tvivelsmål huruvida författaren verkligen lyckats i sin föresats att "i mer generella termer söka skissera en förklaring till varför den partipolitiska pressdebatten tagit de former den fått" (s. 14 f.).

Istället förefaller det som om Anckar i många fall sökt förklara olika enskildheter i de olika partiernas beteenden. Detta har heller inte alltid slagit väl ut. Författaren säger exempelvis på sidan 282: "Bakom dessa kontingenser [samförekomst av variablerna 12 och 13 dvs. 'Paasikivilinjen' och 'hela folket'] ligger dock även ett annat syfte." M. a. o. "torde sambanden få tolkas främst som ett försök att bemöta de anklagelser för att bedriva en farlig och med landets bästa oförenlig utrikespolitik som dessa partier [saml. och SFP] utsatts för . . . Ur röstmaximeringssynpunkt har det framstått som angeläget att neutralisera det tryck skarpa uttalanden från inrikespolitiska motståndare och även från Sovjetunionens sida i popularitetshänseende skapat." Emellertid har ju även FFP och i ännu högre grad SDP under hela perioden utsatts för skarp kritik av agrarerna, DFFF och ASSF. (Se ex. sidan 301). I detta avseende har alltså SDP:s strategiska läge varit detsamma som de båda andra partiernas. Trots detta finner man inte någon signifikant samförekomst av 12 och 13 hos SDP.

På ett annat ställe (s. 165) skriver Anckar angående debatten om president Kekkonens resor i västerled: "Även för ett annat parti, SDP, förefaller hänsynstaganden till presidentvalet ha spelat in, här har dessa hänsynstaganden dock verkat i aktivitetshämmande riktning. Man fann det förmodligen betänkligt att i ett större antal ledare beröra statsbesök som — även om de i princip var att se som något positivt — var ägnade att ge den sittande presidenten ett visst mått av good will och ökad väljarpopularitet." Varför skulle inte denna "förklaring" gälla även exempelvis samlingspartiet, som ju var tämligen aktivt i debatten? Även för detta parti måste ledare som berör dessa statsbesök vara ägnade att ge presidenten "gratisreklam". Om man alltså på detta sätt "förklarar" SDP:s låga aktivitet, måste man nog ge läsaren en vägledning om varför ett annat parti i samma situation uppvisar en relativt betydande debattaktivitet.

Anckar diskuterar på sidorna 311 f. röstmaximeringsmålets utility-aspekt och partiernas värdesystem. Bland annat säger han avseende DFFF: "För DFFF kan man tydligen utgå ifrån antagandet att den ideologiska samhörighet med Sovjetunionen pressargumenteringen uttryckt i och för sig haft *väljarskarornas* (vår kursiv) stöd, och i denna mening kan värdesystemets utformning sägas ha motsvarat röstmaximeringsprincipens utility-aspekt. . . . Det avkall på principen om oinskränkt självbestämmanderätt som åtminstone implicit synes inrymmas i ett augmentativt tolkningsmönster står ej heller i direkt konflikt med *partianhängarna* (vår kursiv.) uppfattningar." "Väljarskarorna" skall här tydligen uppfattas som synonymt med de egna partianhängarna. Ungefär samma sätt att resonera går igen vad gäller övriga partier.

Författaren menar alltså att i och med att utformningen av partiets värdesystem överensstämmer med partianhängarnas så har röstmaximeringsprincipens utility-aspekt tillgodosetts. Detta är ju emellertid endast en sida av "röstmaximeringsmyntet". Schematiskt skulle man kunna likna ett partis väljarkår vid tre koncentriska cirklar. Den inre cirkeln utgöres av de väljare som mycket starkt identifierar sig med partiet. Denna grupp röstar alltid och på samma parti. Den andra cirkeln består av väljare som tämligen starkt sympatiserar med partiet och som därför knappast byter parti men i ett val kan tänkas avstå från att rösta. Det är i första hand denna grupp partiet har i sikte vid utformandet av en "mobiliseringsinriktad" propaganda. Den tredje cirkeln, slutligen, innesluter de svagt sympatiserande, som dels kan tänkas avstå från att rösta men också mycket väl kan tänkas byta parti. Det är i denna typ av väljargrupp, som marginalväljarna kan antas befinna sig. Anckar har tydligen endast de två förstnämnda grupperna i sikte, när han diskuterar enligt ovan. Men den andra sidan av "röstmaximeringsmyntet" är ju just att genom en mer marginalväljarinriktad propaganda vinna nya väljare. Det är i detta fall som målkonfliktproblem kan bli akuta. Antag att en grupp där partiet tror sig kunna göra vissa röstvinster prioriterar ett antal frågor enligt A, B, C medan partiet prioriterat samma frågor enligt C, B, A.

Vilka avvägningar gör partiet i ett sådant läge? Tyvärr har författaren knappast behandlat dessa problem trots att detta utlovades (s. 14).

Slutligen skall riktas en anmärkning av mindre betydelse mot det variabelschema Anckar presenterar på sidan 276. "Offensiv propaganda" (variabel 6 i schemat) definieras av författaren som kritik av olika partiers och partirepresentanters argument och ställningstaganden (s. 254). Detta måste väl rimligen innebära att man *definitionsmässigt* måste finna en samtidig förekomst av variablerna 6 (offensiv propaganda) och 14 (andra partiers argumentering). Självfallet visar det sig också att alla partier uppvisar denna samförekomst. (Däremot gäller inte det omvända, alltså att om 14 förekommer så måste också 6 förekomma, eftersom ett parti positivt kan ha uttalat sig om ett annat partis argument.)

III

Dag Anckar studerar hur sju politiska partier argumenterat i samband med nio utrikespolitiska händelser under åren 1955—63. Som vi påpekat föreligger emellertid stora svårigheter att finna representativa pressorgan, som täcker hela undersökningsperioden. För tre av de sju partierna gäller att man inte kan finna tre tidningar som utkommer under hela undersökningsperioden och som kan anses vara knutna till respektive parti.

Därtill kommer att av de nio utrikespolitiska händelserna kan tre inte studeras kvantitativt med Dag Anckars metod och att ytterligare två händelser — FN-omröstningarna och Saima kanal — inte låter sig infångas på en endimensionell skala. Kvar blir således endast fyra av de nio kriserna enligt ett mera strikt betraktelsesätt. Av de teoretiskt möjliga 9×7 observationerna återstår följaktligen enligt vår mening 16, dvs. fyra utrikespolitiska händelser och fyra politiska partier. Antalet partier är givet och kan inte utökas. Författaren redovisar inte vilka kriterier, som varit vägledande vid urvalet av utrikespolitiska händelser. Det finns sannolikt senare händelser som hade kunnat studeras, varvid också de rokader i utrikespolitisk position, som ägt rum hos vissa partier under mellantiden hade kunnat belysas.

Avslutningsvis vill vi gärna understryka att författaren lyckats utomordentligt väl med sin beskrivning av debatten kring de nio utrikespolitiska frågorna. Dag Anckar presenterar sina intressanta resultat utförligt och överskådligt och i en verbal dräkt som stundom kryddas av finlandssvenska mustigheter. Till författarens fördel skall också räknas de klara, men för den skull inte onödigt detaljerade, bakgrundsskildringarna av de aktuella händelseförloppen. Vid studiet av utrikespolitiska pressdebatter blir det i fortsättningen svårt att förbigå Dag Anckars avhandling.

Jan Wibble *Claes Wiklund*

DAN BRÄNDSTRÖM: *Nomineringsförfarande vid riksdagsval. En studie av partiernas kandidatnomineringar inför 1970 års riksdagsval.* SOU 1972: 17. Stockholm: Allmänna förlaget 1972.

Rekrytering av förtroendevalda har som statsvetenskapligt intresseområde tilldragit sig allt större uppmärksamhet under senare år. Den beslutsprocess genom vilken kandidaterna sållas fram, den s. k. nomineringsprocessen, erbjuder utomordentliga tillfällen att studera, hur "intern partidemokrati" åstadkommer ett "politiskt persongalleri". Emellertid är kunskapen om förfarandet vid nomineringar inget lättfångat gods. Av den som ger sig in i denna djungel krävs en god orienteringsförmåga om partiernas organisation och sätt att arbeta.

En problemställning i nomineringarna, vilken tillmätts betydelse framför andra, är följande:

Vilka möjligheter till inflytande har den enskilde partimedlemmen (sympatisören) på personvalet?

Författningsutredningens arbete ledde aldrig till någon lösning av personvalsfrågan. Bl. a. denna omständighet utgjorde ett av ledmotiven till grundlagsberedningens (GLB:s) direktiv, nämligen att genom ett särskilt studium få belyst:

(1) personvalsmomentet till den del det aktualiseras i själva nomineringsförfarandet och
(2) personvalsmomentet till den del det aktualiseras för väljaren vid själva valtillfället.

Härigenom ville GLB erhålla ett underlag för vidare överläggningar på sikt i personvalsfrågan.

Inför 1966 års kommunalval studerade Dan Brändström partiernas nomineringsförfarande.[1] GLB förutsatte att Brändström, bl. a. mot bakgrund av denna erfarenhet, med fördel skulle kunna åta sig studiet omfattande riksdagsnomineringarna inför 1970 års val. Därför gick uppdraget till honom. Resultatet lades fram som akademisk avhandling för doktorsexamen strax före årsskiftet 1971/72. Efter viss omarbetning lät GLB utge arbetet. Jag kommer i det följande att i huvudsak hålla mig till den tryckta versionen — ett aktstycke av monografisk karaktär på ca 100 sidor och indelat i åtta kapitel.

Det finns anledning slå fast att GLB, genom Brändströms arbete, erhållit ett rikt material från

[1] Brändström, Dan: Nomineringsförfarande vid kommunala val. Lic.avh. 1968. Kommunalforskningsgruppens avhandlingsserie 4. Stencil.

samtliga partier i rikets 28 valkretsar. Eftersom det förmodligen kan komma att dröja innan någon så omfattande undersökning av nomineringarna återigen genomföres, står det klart att föreliggande studie är av mycket stort värde. Detta gäller inte minst för dem som från andra utgångspunkter än GLB:s intresserar sig för området rekrytering till politiska poster. Brändströms arbete som akademisk avhandling skall jag, efter en summarisk delgivning av innehållet, återkomma till i några principiella punkter.

Inledningsvis redogör författaren för utredningsuppdraget och anger sina teoretiska utgångspunkter. Han berättar om Kommunalforskningsgruppens nomineringsstudier och om materialinsamlingen för det aktuella arbetet. Efter en kort presentation av undersökningens gång följer en redovisning av gjorda observationer jämte beskrivning parti för parti, vart och ett i sitt kapitel. Varje delpresentation är standardiserad enligt följande:

(1) Partiets organisatoriska byggnad med översikt av antalet lokala enheter och medlemmar
(2) Formella nomineringsregler
(3) Formell nomineringsplan
(4) Reell nomineringsplan 1970
(5) Förslagsverksamheten (namnförslag)
(6) Gallring och rangordning samt i förekommande fall provval
(7) Fastställelse av valsedel
(8) Listor och listpolitik

Avhandlingen avslutas med två korta kapitel, det ena kallat "Jämförande diskussion och analys" och det andra "Nomineringarna som beslutsprocess".

Jag strukturerar mina synpunkter enligt följande:

(1) Avhandlingens inplacering i forskningsläget
(2) Teknik- och metodfrågor
(3) Den använda teknikens implikationer
(4) Allmänna synpunkter på framställningen
(5) Sammanfattande slutkommentar

1. I slutet av avhandlingen tar författaren upp något av de studier — internationellt sett — som är utförda inom det speciella område av representationers tillkomst, vilket här är ifråga. Han refererar till Valen, Marvick, Herzog m. fl.[2] I början av avhandlingen nämns, förutom Lars Skölds undersökning från mitten av 1950-talet, mera i förbigående norrmannen Wyllers arbete.[3]

Lars Skölds arbete har varit av avgörande betydelse för författaren. I huvudsak är det samma frågor som ställts och samma disposition som använts. Av och till hänvisar författaren i ett antal referenser till Sköld.[4] Det är förståeligt, om utredningsuppdraget och författarens intentioner på den här punkten kan ha kommit i konflikt med varandra. Vissa tecken tyder på detta. Den lösning författaren åstadkommit domineras av en strävan att få till stånd en kumulerande kunskap och på samma gång hålla kontinuiteten visavi Sköld. Nog av, detta är i och för sig hedervärt, men det förvånar att inte Skölds arbete inledningsvis gjorts till föremål för kritisk granskning och på så sätt lagts till grund för föreliggande arbete. Bl. a. skrev Hans Meijer en recension i denna tidskrift, varifrån en del synpunkter borde ha kunnat tagas med för beaktande.[5] M. a. o. borde det ha varit fruktbart att göra en översikt av tidigare vunnen kunskap och ur denna bygga upp en plattform av ett antal grundläggande frågeställningar och hypoteser. Jag vill hävda att ett sådant förfaringssätt hade kunnat ge föreliggande arbete en större tyngd, inte minst i dess egenskap av akademisk avhandling.

2. En av de grundläggande frågorna i all forskning är: Hur ser forskningssituationen ut? Mera specifikt skall bl. a. härmed förstås åtkomligheten vad beträffar material, insamlingsinstrumenten och det sätt på vilket material samlas in. M. a. o. är *observationsstadiet* ett viktigt stadium i forskningsprocessen. Det gäller att kunna bedöma materialets hållbarhet. Det gäller att välja bearbetningsteknik därefter. Det gäller att kreera lämpliga klassifikationsgrunder. Det gäller slutligen att efter väl avvägda hänsynstaganden dra rimligt långtgående slutsatser. Kvaliteten på slutprodukten är beroende bl. a. av det *iakttagelseavstånd*, som råder mellan iakttagare och objekt, jämte den *kontrollmöjlighet*, som föreligger mellan material och verklighet.

Om forskaren ger sig hän åt en modellplatonism, utan någon egentlig förankring i verkligheten, betyder (åtminstone skenbart) de nu anförda propåerna mindre. I de fall, då undersökningar befinner sig på en så "superempirisk nivå" som denna, blir på något sätt data ännu viktigare än någonsin annars. I nu berörda hänseende kan vissa erinringar göras. Det skall i rättvisans intresse framhållas, att forskningssituationen, när det gäller partierna och deras interna arbete, tillhör de svårare. Inte heller synes alla hinder kunna övervinnas, ens om man som Brändström har såväl partiernas kanslier som en hel grundlagsberedning bakom sig. Den som går djupare in i det föreliggande arbetets utförande lägger märke

[2] Valen, Henry: Nominasjon ved stortingsvalg i det Norske Arbeiderparti 1954 m. fl. arbeten.
Marvick, D.: Political Recruitment and Careers.
Herzog, D.: The Selective System in Politics.

[3] Wyller, Thomas Chr.: Om nominasjon ved offentlige valg som statsvitenskaplige problem.

[4] Sköld, Lars: Kandidatnomineringar vid andrakammarval. SOU 1958: 6.

[5] Meijer, Hans: Litteraturgranskning, Statsvet. Tidskrift 1960. s. 113 ff.

till brister, som kan hänföras till svårigheter betingade av den besvärliga forskningssituationen. Exempel härpå är materialinsamlingens långa tidsutdräkt och att materialet samlades in sedan nomineringarna avslutats. Enkäten till partiombudsmännen, vilken utgör huvudmaterialet, sändes ut i okt. 1970 — ett halvår efter det att nomineringarna slutförts. Så sent som hösten 1971 togs ett antal svar emot. Flera exempel på sådant som sänker materialets kvalitet p. g. a. situationella omständigheter kunde anföras.

Författaren lämnar inte detta problem helt åt sidan. Han skjuter mycket ofta in reservationer i olika avseenden. Avsnittet om materialet är dock, om man jämför med Skölds redovisning, alltför knapphändigt. En mera noggrann och fyllig bedömning hade inte bara varit förtjänstfull, den hade väsentligt kunnat höja avhandlingens värde. Att det interna bortfallet (när det gäller vissa frågor) ej redovisas innebär att läsaren lämnas "i sticket" utan möjlighet till egen bedömning. Då han dessutom inte har tillgång till enkätformuläret, får han, när det gäller undersökningens reliabilitet och validitet, orientera i ett "in blanco-fält" utan fasta kontroller. Därmed har jag kommit in på sådana brister som uppenbarligen inte kan skyllas på forskningssituationen utan får läggas på forskaren/författaren. Och här ligger alldeles tveklöst avhandlingens svagaste punkt.

Mot hälften av intervjuformulärets 16 frågor kan starka invändningar anföras. Flera av frågorna är oprecisa. Detta leder ibland till oprecis, ej bearbetningsbar information och ibland till rena missuppfattningar. Någon fråga innehåller i skepnaden av *en* ändå *två* frågor — tekniska missöden, vilka leder till tvehågsenhet och distraktion både för den som skall avge ett svar och för den som vill få ett resultat. I en huvudfråga frågas det efter om nominerings*förfarandet* påverkats av de samtidigt pågående nomineringarna till de andra valen (kommunalvalen). I följdfrågan frågas det efter på *vilket sätt*. Exemplet, som därefter anförs för att klargöra mätningen, avser dock icke *förfarandet* utan resultatet av nomineringarna, nämligen spridningen av uppdragen.

3. Vilka implikationer kan då de exemplifierade bristerna innebära? I de flesta fall leder ett med brister behäftat materialinsamlingsinstrument till efterhängsna besvärligheter under hela forskningsprocessen. Man får lov att rensa, komplettera och reparera. Man förlorar rytmen, tappar tid och når långt ifrån det mål man ställt sig före. I Brändströms fall torde ett par speciella omständigheter ha ytterligare komplicerat situationen. För det första har kombinationen att bedriva avhandlingsarbete och samtidigt vara statlig utredare satt sina tydliga spår. En ibland alltför ensidig inriktning på praktiska behov har resulterat i avkall på teoretisk stringens. För det andra har för vissa avsnitt uppsatsförfattare anlitats för att bearbeta grundmaterial, som även nyttjats för s. k. självständigt arbete. Avhandlingsförfattaren har därigenom inte på alla punkter förmått behålla närhetskontakten med grundmaterialet — en kontakt som är alldeles nödvändig i en situation, då korrigeringar måste utföras.

Effekten av de komplikationer, vilka till en del berörts ovan, har i många fall kunnat mildras genom författarens ansträngningar. I vissa fall avspeglas dock kvarstående brister i redovisningen. Målet att fånga in de förändringar, vilka inträffat vid nomineringstillfällena från och med den av Sköld gjorda undersökningen fram till 1970 års, har endast delvis kunnat fullföljas. Att med enkäten som instrument fånga in t. ex. 1964 års valhändelser måste överhuvud ifrågasättas. Glömskan och ombudsmannabytena är påtagliga faktorer, vilka sätter definitiva gränser. Mödan att mera exakt ange tidpunkten för nomineringsprocessens start har endast resulterat i vaga angivelser, då svarspersonerna som utgångspunkt icke erhållit bestämda kriterier. Förslagsverksamheten — antalet namnförslag på olika nivåer och totalt — bygger tilldels på bräckligt underlag och ett antal svårkorrigerade dubbelräkningar. Slutsatser med stor räckvidd, vilka legat inom synhåll för författaren, har måst modifieras åtskilligt och anges i vissa fall i ganska runda formuleringar.

En väsentlig problemställning för samhällsvetenskaplig forskning är huruvida den skall minska volymen av enkät- och intervjudata och söka sin dokumentation i annat material. Nu må det med förlov bli sagt, att en sådan övergång "gubevars" med stor sannolikhet skulle innebära, att statskunskapen finge avstå från kunskap på många av politikens vitala områden.

4. Beskrivningen av partiernas organisatoriska byggnad är ytterligt förtjänstfull. Figurerna är instruktiva. Mycken och värdefull kunskap har checkats upp beträffande antal lokala enheter, sidoorganisationer och medlemsantal.

Den ingående behandling Brändström givit provvalsinstitutet och dess funktion är utmärkt. Här föreligger också en dokumentation av utomordentlig kvalitet.

Det är anmärkningsvärt vilket enormt arbete vissa partier lägger ned på provvalsförfarandet. Med minutiös noggrannhet rangordnas potentiella kandidater efter snillrikt konstruerade måttstockar i fingradig skala. Numera är det regel, i motsats till för 20 år sedan, att man anordnar provval inom såväl moderata samlingspartiet som inom folkpartiet. Centerpartiet tillämpar ett omröstningsförfarande

inom avdelningarna. I det socialdemokratiska partiet gallras och rangordnas förslagen allteftersom de når en högre instans i partiet. Deltagandet i provvalen, som är rådgivande, ligger på omkring 20 % av medlemsstocken hos moderaterna och folkpartiet. Omröstningen i centerpartiet har ett deltagande på nära 30 %.

Provvalets främsta funktion ligger i att informera partiets ledning om medlemsopinionen. Författaren uttrycker detta på följande konkreta sätt: "Med rådgivande provval vill man ge medlemmarna en känsla av direkt medbestämmanderätt genom att de ges möjlighet att uttala sig om i vilken ordning kandidaterna skall placeras på den slutliga valsedeln."

Det framgår klart av avhandlingen att resultaten av provvalsförfarandet i många fall frångås, då det verkligen bär till att utforma den definitiva valsedeln. Förändringar av provvalsresultatet inför 1970 års nomineringar skedde inom samtliga valkretsar i de partier som tillämpade tekniken. Ändringarna är störst på de s. k. icke valbara platserna. En mycket tydlig tendens synes vara att etablerade politiker hävdar sig lättare i ett provval än unga, mindre kända kandidater. Detta har också lett till, att t. ex. kvinnor och ungdomar ofta givits en bättre placering på listan, än fallet skulle ha varit om provvalsutslaget följts.

I avsnitten om provvalen glimmar det till hos författaren i en initierad analys, som är central för huvudproblemet, nämligen personvalsmomentet. Framställningen har på den här punkten (åtminstone för anmälaren) bekräftat en sedan länge närd misstanke: provvalsinstitutet bär signum lika mycket av demokratidemonstration inför folket som djupgående folkinflytande.

Varje parti behandlas för sig. Denna struktur är monoton, den tröttar och minimerar läsarens möjligheter till överblick. Om man vill jämföra de olika skedena i partiernas nomineringsprocess, har man svårt att minnas och hålla ihop massan av uppgifter. Ett fylligare kapitel "Jämförande diskussion och analys" hade varit önskvärt. Slutkapitlet, där vissa försök göres att jämföra internationellt, är rapsodiskt och påminner lite om honom, som kastade jästen efter bullarna in i ugnen.

5. Om författaren, utur den kunskapsmängd som föreligger beträffande det studerade området, hade dragit fram "var står studiet och resultaten idag om nomineringsförfarandet", skulle avhandlingen ha vunnit i styrka. Det hade då varit lättare för honom att (1) dels sätta sig före vilka landvinningar han ville göra och (2) dels konstatera huruvida några landvinningar uppnåtts. Den mark Brändström bröt, när han studerade de kommunala nomineringarna, var hårdare att bryta än den han nu bearbetat. Denna hans insats framstår för mig personligen såsom mera självständig än den föreliggande.

Erinringarna är dock icke ägnade att förta intrycket av en hedervärd insats. Det bästa sättet att förvissa sig härom är att läsa Brändströms arbete.

Harry Forsell

GUNNEL GUSTAFSSON: *Strukturomvandling och politisk socialisation. Avhandling för doktorsexamen framlagd i Umeå 27 maj 1972. Stencil.*

Vid Statsvetenskapliga institutionen i Umeå genomförs under ledning av professor Pär-Erik Back ett forskningsprojekt om befolkningsrörelsernas inverkan på kommunalpolitiken i Sverige. Det först publicerade resultatet är Gunnel Gustafssons "Strukturomvandling och politisk socialisation". Forskargruppen har valt att låta tre kommuner som arketyper företräda skilda situationer: Jokkmokk har under 1960-talet förlorat 31 % av sin befolkning, Ovanåker i Hälsingland (kring Edsbyn) har förlorat endast 6 % och kan betraktas som befolkningsstabil, Upplands-Bro (mellan Stockholm och Enköping) har ökat från 4 000 till 11 000 invånare under 1960-talet. Med förf:s något olyckliga termer beskrivs de som respektive retarderande, stagnerande och expanderande. För att komparationen skall underlättas, har alla tre kommunerna valts bland de av sammanläggning inte akut berörda kommuner i landet som har under 10 000 invånare och mellan 30 och 70 % tätortsbefolkning. Inom denna klass utgör Jokkmokk och Upplands-Bro extremfallen i fråga om befolkningsrörelser, Ovanåker ett av fallen nära nollpunkten. Som vi senare skall se är denna åtgärd ingalunda tillräcklig för att övertyga om de valda kommunernas jämförbarhet, i den meningen att för undersökningen icke relevanta oberoende variabler kan behandlas som konstanter.

Förf. vill studera hur socialisationen av barn och ungdom, under inflytande från föräldrar, skola, kamrater och den lokala miljön allmänt, fungerar i de tre kommunerna. Antagandet är att iakttagna skillnader i politisk kultur kan förklaras med de starkt skiljaktiga erfarenheterna av strukturomvandlingen. Två ansatser framträder: först surveyundersökning, sedan komparation.

Förf. anger följande frågeställningar:

1) Hur inverkar strukturomvandlingen på
a) barnens politiska kultur
b) föräldrarnas politiska kultur
c) skillnader mellan föräldrar och barn i fråga om politisk kultur
d) lärarnas politiska kultur

2) Hur inverkar strukturomvandlingen på det inflytande som följande socialisationsagenter utövar på barnen
a) föräldrar
b) kamrater
c) lärare
d) undervisning
e) massmedia

Utgångspunkten är sålunda en välbekant, nu pågående, i de flestas ögon mycket viktig social förändring: utflyttning från glesbygden, förtätning i storstadsregionerna. Denna förändring är det för hela Umeåprojektet gemensamma forskningsobjektet. Den uppfattas som en determinant, medan de enskilda författarna studerar skilda aspekter av dess konsekvenser, alltså resultanter, däribland barns politiska socialisation. Häri ligger redan från början en oklarhet, som aldrig blir tillfredsställande utredd. Förf. antyder på några ställen, att strukturomvandlingen såsom en opersonlig process, ett led i "utvecklingen", knappast kan uppfattas som en verklig agent, orsak eller determinant, men studerar den ändå som om den vore av detta slag. Samtidigt är hon angelägen att framhålla, att grundläggande ekonomiska och sociala förändringar i "socialistiska" samhällen är resultatet av politiska beslut, att de alltså har sitt upphov inom det politiska systemet i Eastons mening, medan de i "kapitalistiska" samhällen har sitt upphov utanför systemet, nämligen inom banker, företag osv. Men i båda fallen är alltså strukturomvandlingen en resultant, innan den kan övergå till att bli en determinant för något annat. Och de som kan påverka resultanten genom att besluta om omlokaliseringar av företag o. dyl., de kan också påverka sådana omständigheter som sammanhänger med strukturomvandlingens följder, såsom tillgången till bostäder, utbildning, alternativ sysselsättning osv.

Kausalsammanhanget är sålunda utan överdrift tilltrasslat. Det torde av den fortsatta anmälan klart framgå, att det på många grunder måste ifrågasättas, om man alls kan tolka iakttagna, mer eller mindre säkerställda samband mellan kommuntyp och svar på åsiktsfrågor (som mått på socialisationens effekter) som ett direkt eller ens indirekt orsakssamband.

Avhandlingen rymmer en proportionsvis betydande teoretisk del, men denna har tyvärr inte den direkta relevans för och anknytning till den empiriska delen som önskvärt vore. Förf. diskuterar aspekter av Eastons systemanalys för att anpassa den till subsystem, såsom kommuner, och för att uppvisa hur den har blinda fläckar i fråga om maktförhållanden i "kapitalistiska" samhällen. Vidare klarläggs skilda uppfattningar av innebörden i begreppet politisk socialisation. Allt detta är rimligt i och för sig, men det utförs på ett synnerligen allmänt och abstrakt plan: den konkretisering och specificering som skulle ha utgjort mellanledet till den jordnära undersökningen av tre svenska kommuner saknas. Framför allt måste den bristen påtalas, att förf. i likhet med Easton och många andra av samtidens stora nöjer sig med att arbeta med begreppsapparater, "dimensionalistiska teorier" eller vad man vill kalla dem, som anger hur man kan betrakta och analysera verkligheten men inte utsäger något om hur denna är beskaffad. En tillrättalagd systemanalys kan, såsom i detta fall, tala om för oss i stora drag, vilka sidor av verkligheten som är intressanta att studera, men den genererar inga hypoteser, inga satser som kan prövas mot verkligheten. Följden blir, att förf. inte har någon på förhand given uppfattning om vilka resultaten bör bli, att hon ofta uppställer frågor utan klar motivering och ofta förklarar de erhållna svaren i efterhand, *ad hoc*.

Om en hypotetiko-deduktiv ansats är alltså inte tal. Att undersökningen inte heller i strikt mening kan vara induktivt teorigenererande är uppenbart därav, att de tre undersökta kommunerna inte kan antas vara representativa för alla svenska miljöer i motsvarande befolkningsändringsläge. Förf. säger själv, att undersökningen bör anses vara explorativ och hypotesgenererande. Om detta är avsikten, är fullföljandet inte konsekvent. Å ena sidan kommenteras resultaten i sina enskildheter med en bestämdhet som förfarandet knappast motiverar, å andra sidan avslutas framställningen inte med någon lista över tentativa generaliseringar, av det slag som programmatiskt antytts. Häri ligger enligt anmälarens mening dess främsta svaghet.

Vi får ta del av en rad enskilda resultat, vi får veta att barnen i Ovanåker har "mer" av något än barnen i de andra kommunerna, att lärarna i Jokkmokk avviker från dem i Upplands-Bro på ett visst sätt osv. Vi får också veta, att dessa omständigheter är effekter av strukturomvandlingen. Men varför effekterna skulle se ut på just detta sätt, varför kommunerna skulle komma än i ordningen K-U-O, än O-J-U osv. vid mätningen av de olika indikatorerna, varför än lärarna, än föräldrarna skulle visa den tydligaste effekten av befolkningsförändringen, det framgår aldrig. Vilka resultat är väntade, vilka oväntade? Vilka faller in i ett meningsfullt mönster, vilka faller utanför och måste i så fall ges en särförklaring för att inte utgöra ett hot mot mönstret? Utgör över huvud taget de många starkt växlande rangordningarna mellan de tre kommunerna något sammanhängande mönster? Om detta får vi ingen resonerande

framställning, inget utkast till teori. Vi får ta del av en empirisk undersökning av ett litet, till representativiteten okänt material, som inte utgår från några i en egentlig (propositionalistisk) teori grundade hypoteser, ej heller utmynnar i några sammanhängande generaliseringar.

Centralt för avhandlingen är antagandet, att de tre kommunerna vid komparationen kan behandlas som lika utom i avseende på befolkningsrörelserna, att m. a. o. alla observerade skillnader i fråga om politisk socialisation antas kunna förklaras just av den utvalda variabeln. Enligt anm:s mening finns det tvärtom goda grunder att räkna med att en rad andra variabler, som rimligtvis också måste tillmätas stor vikt som determinanter, antar så skilda värden i de tre kommunerna, att grunden för det komparativa antagandet rycks undan. Sveriges politiska geografi hör hit: är inte övre Norrlands inland en så särpräglad del av Sverige, så genomsyrad av en ingrupp-utgrupp-uppfattning av sin situation i förhållande till landet i övrigt, att Jokkmokk redan på denna grund måste förväntas skilja sig avsevärt från de övriga kommunerna? Och har inte partipolitiska traditioner, utbildnings- och inkomstnivå, tätortsbildning osv. stor betydelse? Nedanstående mått är procenttal, avseende data om de tre kommunerna i aktuell statistik:

	Jokkmokk	Ovanåker	Upplands-Bro
Röster S+K 1970	69	53	55
Därav enbart K	19	4	6
Röster C 1970	11	26	20
Röster M+F 1970	13	17	24
Socialgrupp III	60	58	47
Låginkomsttagare	42	32	11
Mer än folkskola	33	24	56
Bor i kommunens två största tätorter	70	90	95

Här framträder bilden av tre särpräglade kommuner: det extremt glesa, icke industrialiserade, lågutbildade, anmärkningsvärt "röda" Jokkmokk, det centerpräglade Ovanåker, det välutbildade, välbetalda Upplands-Bro som håller på att bli en "långpendlarförort" till Stockholm.

Vi kan vidare ur förf:s egna siffror få fram data om skillnader mellan de tre kommunernas undersökta lärarkårer: över 40 år är 39 % i Ovanåker, 18 % i Upplands-Bro, mer än 6 års anställning har 71 % i Ovanåker, 18 % i Upplands-Bro — och i den senare kommunen bor 23 % av lärarna inte ens i kommunen. Lärarna antas själva ha blivit påverkade av befolkningsutvecklingen i de undersökta kommunerna. Hur kan detta gälla nyanställda lärare, som kanske inte ens skaffat bostad i kommunen? En viktig uppgift, som förf. utelämnar för att skydda intervjuhemligheten men som framkommit muntligt, var de studerade lärarnas politiska färg och livsåskådning. Extremfallen var Jokkmokk, där alla (om anm. minns rätt) var radikala socialdemokrater, och Ovanåker, där de allra flesta var frikyrkliga och gammaldags liberala. Att så olika lärare påverkar sina elever på olika sätt, särskilt i samhällskunskap och dagsfrågor, är knappast ägnat att förvåna — men måste det, och kan det, förklaras med strukturomvandlingen?

Låt oss också betänka några av befolkningsrörelsens realiteter. De som drabbats hårdast i Jokkmokk har redan flyttat, finns alltså inte med i materialet (utom kanske någon i Upplands-Bro?). Många av de kvarvarande kan såsom offentligt anställda, pensionärer e. dyl. känna sig ganska trygga för att bo kvar, men de skils inte ut från dem som alltjämt känner sig hotade. Det nästan oförändrade befolkningstalet i Ovanåker betyder säkert inte "stagnation" utan sannolikt betydande flyttning inom kommunen, från glesbygden till orter som Edsbyn och Voxna — se andelen i dessa två orter ovan! I Upplands-Bro slutligen är de 4 000 ursprungliga invånarna, till stor del lantbrukare, rimligtvis en helt annan kategori än de inflyttade. Några av de senare har kommit frivilligt, den nya miljön upplevs som en standardhöjning jämfört med en trång lägenhet inne i Stockholm, andra är mindre nöjda. Och några är nästan nya — enbart under 1970 ökade kommunen från 8 500 till 11 000 invånare. Detta betyder att en stor del av skolbarnen, särskilt i de äldre klasserna, så gott som helt socialiserats någon annan stans än i Upplands-Bro, och av andra lärare.

Den del av undersökningen som avser komparation uppfyller sålunda inte de krav på jämförbarhet, som förfarandet kräver, och slutsatserna blir därför ytterst osäkra. De åtgärder som legat närmast till hands är givetvis underuppdelning av materialet inom varje enskild kommun, i syfte att konstanthålla andra relevanta oberoende variabler. Men materialets litenhet omöjliggör multivariat analys: i varje kommun har endast 110—120 föräldrar och 60—70 barn intervjuats. Det är givetvis ingen brist i en undersökning att resurserna inte medgett en bredare datainsamling, men det är en brist att man inte uppmärksammar konsekvenserna därav.

Det har redan framhållits, att de frågor som används inte har härletts från några egentliga hypoteser utan valts ut mera på känn. Väsentligt är vidare att förf. inte direkt studerar den politiska socialisationen som process (annat än i något avseende) utan i stället dess resultat: vad barnen vet och tycker. Detta kan vara praktiskt rimligt, men mot bakgrund av de kritiska

övervägandena ovan framstår det också som teoretiskt riskabelt. Vi får en rad mått på barnens åsikter, men vi kan endast gissa oss till hur dessa åsikter formats. Såvitt anm. vet är detta en svaghet hos en stor del av socialisationsforskningen, något som måste betyda att ett teoretiskt tämligen klart begrepp är empiriskt svåråtkomligt, att m. a. o. socialisationsstudier dras med stora validitetsproblem.

Inte minst betänksam blir man inför den nästan fullständiga frånvaron av något uppenbart mönster i de många svarsfördelningarna bland barnen. Ibland är skillnaderna inte statistiskt signifikanta, på grund av materialets litenhet, ibland anar man inverkan av andra determinanter än de undersökta, ibland grips man av känslan att det måste finnas en slumpmässighet av stora mått när man frågar ut barn om u-hjälp, jämlikhet och rymdprogram.

Utan att göra anspråk på någon expertis i fråga om barnpsykologi vill anm. sätta stora frågetecken för det sätt på vilket förf. frågat ut barnen, särskilt åttaåringarna (det är urval ur årsklasserna 1, 6 och 9 som deltagit), men även de äldre barnen. Vad skall man göra av deras synpunkter på omfånget av stormakternas rymdprogram? På storleken hos Sveriges u-hjälp? På möjligheterna att hejda utflyttningen från glesbygden? På löneskillnaderna i dagens Sverige? Vad menar en åttaåring med att han är intresserad av politik? Har inte förf. tappat kontakten med verkligheten, när hon i de allmänna slutsatserna talar om att barnen "blir nationellt men inte internationellt jämlikhetsmedvetna" (s. 94), eller om "barnens ställningstagande i ekonomiska ... frågor" (s. 98)? Detta avser åttaåringar!

Vilka är då resultaten? Som redan antytts framträder inte något entydigt mönster. Ovanåker framstår dock i en rad avseenden som mer politiskt passivt, mer samhällsfrånvänt, mer idylliskt (?) än de båda andra kommunerna, och det stämmer ju i stora drag med den förväntan som ligger till grund för undersökningen. Det är de båda andra kommunerna som beter sig än si, än då. Än är det oron och bitterheten i Jokkmokk som antas ge utslag, än växtvärken i Upplands-Bro. Men förklaringarna, som blir alltmer säkra ju längre man kommer i texten, förblir i regel av *ad hoc*-typ. Att klassificera de iakttagna skillnaderna är ju inte detsamma som att förklara dem.

Förf. talar om "takteffekt" när de båda förändrade kommunerna är inbördes lika men skiljer sig från Ovanåker, om "karaktärseffekt" när Jokkmokk och Upplands-Bro tycks bilda poler. Men nog är detta ett feltänkande? Det enda Jokkmokk och Bro har gemensamt är ju själva förändringen, deras situation skiljer sig i övrigt radikalt. Om takteffekt i egentlig mening kan man väl endast tala, när jämförelser görs mellan långsamt och snabbt växande kommuner, och, *mutatis mutandis*, beträffande kommuner som förlorar invånare?

Denna anmälan är övervägande kritisk. Måhända har såväl uppläggningen av undersökningen som färdigställandet av avhandlingen erhållit för liten tid, på grund av omständigheter som undandrar sig anm:s bedömning. Att det hade krävts en betydligt grundligare utredning av begreppen och de möjliga kausalsammanhangen är tydligt, liksom att det varit både önskvärt och möjligt att formulera vissa satser av typ partiell teori för att styra undersökningen i hypotetikodeduktiv riktning. I ett vidare sammanhang kan man framkasta frågan, om det över huvud taget var sannolikt att förf. med den valda uppläggningen och de tillgängliga resurserna skulle kunna isolera och mäta effekten på barnens socialisation av just befolkningsrörelserna.

På samma gång är naturligtvis ämnesvalet en av avhandlingens obestridliga förtjänster: en mycket relevant aspekt av skeendet runt omkring oss. Anknytningen till systemanalys är rimlig, genomgången av Easton förmodligen till stor del överflödig just för den kommande undersökningens syften men likväl ofta slående. Kanske stör termer som "kapitalistisk" och "socialistisk" liksom den tunga samhällsvetarjargongen inte andra läsare lika mycket. Många enskildheter är flyhänt och säkert utförda. Och inte minst: de tendenser som trots allt framskymtar i resultaten pekar ofta i samma riktning som den i huvudsak implicita teorien tycks göra. Vi får ofta en klar känsla för hur olikartat människor, även åttaåringar, upplever sin situation i utflyttningsbygder som Jokkmokk jämfört med stabiliserade områden som Ovanåker. Här finns otvivelaktigt mycket mer av intresse att hämta.

Ingemar Lindblad

Genmäle

Ingemar Lindblads ingående granskning av min avhandling föranleder några kommentarer från min sida. Jag nöjer mig därvid med att ta upp saker av principiellt intresse.

1. Låt mig börja med anmälarens invändningar mot avhandlingens teoretiska utgångspunkter. Lindblads mest generella kritik gäller den valda analysinriktningen som sådan och dess lämplighet för empiriska studier av politisk socialisation. Lindblad framhåller att det inte är tal om någon hypotetikodeduktiv ansats och fortsätter: "En tillrättalagd systemanalys kan, såsom i detta fall, tala om för oss i stora drag, vilka sidor av verkligheten som är intressanta att studera, men den genererar inga

hypoteser, inga satser som kan prövas mot verkligheten".

Jag är ense med Lindblad om att teorin inte i strikt mening är "propositionalistisk". Kanske upplever jag inte detta faktum som särskilt besvärande. Jag är ju i gott sällskap bland statsvetare, minst sagt. Måhända är det inte utan skäl som samhällsvetare ofta avstår från en alldeles konsekvent hypotetisk-deduktiv uppläggning. Det bästa kan här lätt bli det godas fiende, åtminstone om man har ambitionen att någon gång komma fram till det empiriska stadiet av en undersökning.

När Lindblad påstår att systemteorin inte utmynnar i några hypoteser, är detta emellertid felaktigt. Det grundantagande som teorin genererar (s. 36) är visserligen allmänt men har den förtjänsten, att det riktar uppmärksamheten på det kommunalpolitiska systemets relationer till sin omgivning, inte minst till det nationella politiska systemet. Också vissa mer specifika antaganden har kunnat uppställas (s. 36, 37 och 38) när resultaten av tidigare undersökningar betraktats mot bakgrund av den (av mig) modifierade systemanalytiska ansatsen. (Av den förhållandevis grundliga genomgång av tidigare forskningar inom området politisk socialisation som redovisas i avhandlingen framgår, att 60-talets studier grovt sett kan sägas ha haft antingen en systemanalytisk eller en allokativ ansats). Lindblad är kritisk och finner bland annat den svagheten hos socialisationsforskningen "... att ett teoretiskt tämligen klart begrepp är empiriskt svåråtkomligt, att m. a. o. socialisationsstudier dras med stora validitetsproblem". Ja, det är alltid svårt i samhällsvetenskaplig forskning att slå bryggan från teori till empiri. Inte alltid görs ett försök; det har jag i alla händelser gjort. Att svårigheterna skulle vara större inom socialisationsforskning än i övrigt kan jag inte se. Koncentrationen på socialisationens *resultat* är ju endast *en* begränsning bland många möjliga.

Särskilt märklig blir Lindblads argumentering när han framhåller, att undersökningen inte heller kan vara "induktivt teorigenererande" i strikt mening. Detta skulle ha krävt att de tre undersökta kommunerna hade varit "representativa för alla svenska miljöer i motsvarande befolkningsförändringsläge". Här hänger naturligtvis allt på vad recensenten menar med teori. Av sammanhanget framgår att rec. inte förnekar att undersökningen kan vara induktivt hypotesgenererande. Men detta är ju just vad den är avsedd att vara! Att avhandlingen inte avslutas "med någon lista över tentativa generaliseringar", detta rent tekniska förhållande kan väl inte vara något avgörande argument. De producerade hypoteserna finns där ju ändå. För att ta några ur högen: om administrativa enheter expanderar eller retarderar, ökar det politiska intresset hos barn, föräldrar och lärare; under nämnda förhållanden blir lärare och barn mer beredda till aktivt politiskt arbete; om samhällsproblemen i en enhet är sådana att de resulterar i stark retardation, leder detta till ökad sammanhållning såväl mellan föräldragenerationen och den unga generationen som mellan barn och föräldrar inom samma familj.

2. En del av Lindblads kritik mot avhandlingens teoretiska del tycks sammanhänga med hans egendomliga föreställning om kommunurvalet och dess konsekvenser. Att undersökningen omfattar tre kommuner medför givetvis att resultaten inte i strikt mening är generaliserbara. Framför allt kan inga slutsatser dras om de urbaniseringsnivåer som inte studerats: undersökningen begränsar sig till *en* storleks-tätortsnivå. Självfallet hindrar dock inte detta, att de producerade hypoteserna i en kommande undersökning prövas också i relation till andra urbaniseringsnivåer. Allt detta framhålles med emfas i avhandlingen.

De principer efter vilka urvalskonstruktionen skett är emellertid — också bortsett från vad som nyss sagts — ingalunda så godtyckliga som Lindblad tycks vilja påskina. Recensenten tycks inte ha uppfattat, att förändring i kommunernas befolkningstal används som indikator på strukturomvandling. Han hävdar att jag gör anspråk på "att alla observerade skillnader ifråga om politisk socialisation skulle förklaras av just den utvalda variabeln". Detta är ett felaktigt påstående. Tvärtom understryks i avhandlingen befolkningsförändringarnas samvariation med exempelvis kommunmedborgarnas utbildning, kön, ålder, socialgrupps- och näringsgrenstillhörighet samt boendetid i kommunen. De nu nämnda variablernas samband med befolkningssituationen är ofta uppenbara. Undersökningar inom kommunalforskningsgruppens ram visade, att storleks- och tätortsgraden påverkade flertalet komponenter i det kommunalpolitiska systemet. Samma iakttagelse kunde jag göra i samband med de pilotstudier, som föregick valet av design för avhandlingen. Konstanthållandet av storleks- och tätortsgraden i föreliggande undersökning torde därför i huvudsak garantera att de faktorer, som inte är direktrelaterade till strukturomvandlingen, hålls under kontroll. Men självfallet kan det — med hänsyn till att antalet kommuner är så litet — inte uteslutas att kopplingen mellan befolkningssituation å ena sidan, faktorer som geografiskt läge, socialgruppstillhörighet etc. på någon punkt är atypisk. Detta gör att resultaten måste tolkas med stor försiktighet, vilket även påpekas i avhandlingen.

3. Lindblads kritik utformas också så att den

kommer att gälla frågan om vilka resultat som är väntade resp. oväntade. Det sägs att en resonerande framställning saknas om de många växlande rangordningarna mellan kommunerna och om det eventuella mönster de kan uppvisa. Också här förefaller mig rec. en smula orättvis. Jag hänvisar till avsnittet 4.1 i avhandlingen, som behandlar samband mellan politisk socialisation och inom- resp. utomsamhällelig omgivning, och till behandlingen av metodfrågorna i kapitel 6. Det sistnämnda utmynnar i en sammanställning av kriterier på de mönster i kommunvariation som skall tolkas som avsaknad resp. förekomst av strukturomvandlingseffekt. Jag gör där en distinktion mellan karaktärseffekter och takteffekter, korrekt beskriven av Lindblad när han skriver: "Förf. talar om takteffekt när de båda förändrade kommunerna är inbördes lika med skiljer sig från Ovanåker, om karaktärseffekt när Jokkmokk och Upplands-Bro tycks bilda poler". Lindblad tillägger: "Men nog är detta ett feltänkande? Det enda Jokkmokk och Upplands-Bro har gemensamt är ju själva förändringen, deras situation skiljer sig i övrigt radikalt". Men detta är ju själva poängen: distinktionen är gjord just för att betona, att den enda likheten mellan Jokkmokk och Upplands-Bro är att takten i utvecklingen i båda fallen är högt uppdriven. Kanske kunde bättre termer ha hittats än takt och karaktär (det är dock inte så lätt), men det ändrar inget i sak.

4. Rec. riktar stark kritik mot attitydfrågorna och särskilt mot det sätt, på vilket 8-åringarna utfrågats. Här borde nog rec. ha varit åtskilligt försiktigare. Tydligt är att han inte tagit del av det speciella formulär, som begagnades vid utfrågningen av denna årskull. I avhandlingen påpekas, att detta formulär på praktiskt taget alla punkter ifråga om formuleringar och uppläggning skilde sig från det som tillställdes de äldre barnen; det framhålles också att formuläret finns tillgängligt för den intresserade läsaren. Naturligtvis kan en 8-åring inte besvara frågor med den utformning Lindblad anger. Vid förstudien (omfattande c:a 200 åttaåringar) testades exempelvis olika formuleringar ägnade att mäta politiskt intresse. Intervjufrågan kom slutligen att få följande formulering: "Tycker Du att det är roligt att prata om t. ex. hur mycket pengar pappor och mammor får för sitt arbete, hur man skall hjälpa sådana som bor i fattiga länder och annat som jag nu frågat Dig om?"

5. "Samtidigt är hon angelägen att framhålla, att grundläggande ekonomiska och sociala förändringar i socialistiska samhällen är resultatet av politiska beslut, att de alltså har sitt upphov inom det politiska systemet i Eastons mening, medan de i kapitalistiska samhällen har sitt upphov utanför systemet, nämligen inom banker, företag osv". Citatet visar att Lindblad knappast förstått vare sig Eastons resonemang eller min kritik därav.

Såväl de begreppsdefinitioner som de utsagor som ingår i Eastons teori är så generella, att de skall kunna appliceras vid empiriska studier gällande *alla* typer av politiska system. Easton för vissa resonemang angående de teoretiska begreppens och utsagornas empiriska innebörd, och hans konkretisering sker med hjälp av exempel på historiska situationer då teorin varit tillämplig. Referenserna är i många fall endast lätt antydda och därför svårtolkade. En del grundläggande resonemang gällande teorins empiriska tillämpning måste därför, som redan nämnts, diskuteras och modifieras innan systemteorin kunde bli en användbar utgångspunkt för min undersökning. En sådan punkt gäller hur det politiska systemet operationellt skall avgränsas från det ekonomiska.

En genomgång av Eastons arbeten (avsnitt 3.4 och 3.4) visar att interaktioner utesluts ur det politiska systemet om de a) äger rum utanför den statliga makt*strukturen*, b) äger rum inom en *struktur* vars kompetensområde är begränsat. Enligt min mening är Eastons lätt antydda empiriska indikatorer just därigenom, att de tar fasta på strukturers egenskaper inkonsistenta med hans analytiska definition av det politiska systemet. För att betona svagheterna i Eastons resonemang angående lämpliga indikatorer på vad som skall falla inom respektive utom det politiska systemet gör jag bl. a. en jämförelse mellan styrda (exempelvis socialistiska) och icke styrda system (exempelvis kapitalistiska). Min poäng är, att man vid en bedömning av om en interaktion är politisk inte bör ta hänsyn till vad som kännetecknar den struktur inom vilken den äger rum utan enbart beakta dess auktoritativitet och giltighet för samhället. Tvärtemot vad Lindblad påstår blir min konklusion, att grundläggande sociala och ekonomiska förändringar i alla typer av samhällen har sitt upphov inom det politiska systemet i Eastons mening (dvs. definierat som "those interactions through which values are authoritatively allocated").

6. Termen stagnerande används som beteckning på den kommun där det råder balans mellan in- och utflyttning. Begreppet är så väldefinierat, att det inte borde behöva ge upphov till missförstånd trots det måhända mindre lyckade ordvalet. Stagnation innebär således ingalunda att omflyttningar inom kommunen inte skulle förekomma. Lindblad håller det för "sannolikt att flyttningen från glesbygden och till orter som Edsbyn och Voxna är stor". Det är emellertid lätt att med hjälp av offentlig statistik förvissa sig om att befolkningstalet just när det gäller Voxna och Edsbyn, tvärtemot vad Lindblad antar, varit

ganska stabilt under senare år. Tätorten Edsbyn hade sålunda 1965 7 119 inv. och 1969 7 201 inv. Motsvarande siffror för Voxna var 964 respektive 918. Också opponentens påstående att huvuddelen av de 4 000 ursprungliga invånarna i Upplands-Bro till stor del är lantbrukare är felaktigt. I verkligheten var endast 480 av de 3 889 invånare som 1960 bodde i Upplands-Bro sysselsatta inom jord- och skogsbruk.

Anmälarens kritik är till formen utomordentligt hård. Förmodligen borde jag skämmas över att så klent ha levat upp till de stränga kraven på metodisk finess, integration av teori och empiri, slutavsnitt med vettiga generaliseringar, och så vidare. Jag är dock en smula obstinat och beslöt mig för att, än en gång, ur dessa synvinklar studera vad svensk statskunskap frambragt av empiriskt orienterade doktorsavhandlingar. Studiet ledde till ökad insikt om mina egna svagheter, i flera avseenden. Som helhet gav det emellertid — sorgesamt eller glädjande nog — anledning för mig att dra upp mungiporna till en grimas av behärskad tillfredsställelse.

Gunnel Gustafsson

Slutreplik

Den möjlighet som numera erbjuds en avhandlingsförfattare att ge svar på tal till sin opponent/recensent bör inte av den senare missbrukas till förnyad, utförlig polemik. De intresserade som har läst avhandlingen får själva bedöma, om framförd kritik syns dem obillig eller ej, och detta kan givetvis vara beroende av vilken allmän uppfattning man har om disciplinens aktuella läge.

Jag håller gärna med GG om att det vore orimligt att i alla lägen kräva en genomarbetad propositionalistisk teori som startpunkt för en empirisk undersökning. Men just i detta fall anser jag att den behövs. Startar man annars, som GG gör, med dels en begreppsram av Eastons typ, dels ett antal frågeställningar såsom "hur inverkar X på A och B", måste svårigheterna bli stora att nå fram till väl underbyggda mönster och förklaringar. Jag vidhåller att de tre valda kommunerna skiljer sig avsevärt i fråga om även andra determinanter än strukturomvandlingen, och den omständigheten att värdena på dessa tenderar att samvariera med värdet för s. innebär *inte* att man kan postulera att s. är den enda intressanta, eller den dominerande, determinanten. Sålunda är det troligen riktigt, att utpräglade avfolkningskommuner som Jokkmokk också, i likhet med Jokkmokk, utmärks av klart lägre utbildnings- och inkomstnivå än riksgenomsnittet. Men min fråga kvarstår: hur kan man veta att de för Jokkmokk karakteristiska data i föreliggande undersökning "beror på" s. snarare än på de variabler med vilka s. samvarierar, om man inte sökt reda ut sammanhanget dem emellan? Och var kommer in i bilden ytterligare två variabler vilka jag pekat på, nämligen den höga andelen K i kommunens traditionella beteende, samt den av mig förmodade, för inre Norrland karakteristiska politiska och sociala kulturen? Jag menar, att i sådana fall endast en genomarbetad teori kan styra uppgörandet av ett frågeschema och ordnandet av hypoteser.

GG har naturligtvis rätt i sin avslutande lilla pik mot flertalet tidigare publicerade avhandlingar, inklusive min egen. Men denna reflexion kan vändas mot henne med det argument jag använde vid disputationen: vår disciplin har utvecklats, vår teoretiska medvetenhet är nu en helt annan än för bara 10—15 år sedan, och det måste vara rimligt att förvänta sig att det som görs i dag går utöver det som gjordes i går, inte bara upprepar dess svagheter.

Jag medger att jag när jag skrev recensionen förbisåg, att de frågor som ställdes till de yngsta barnen inte fanns med i avhandlingen (varför?). Men detta ändrar föga i sak. För det första är många av frågorna olämpliga även för större barn, för det andra når man knappast högre validitet vid utfrågningen av åttaåringar genom att tala barnspråk i stället för vuxenspråk, om det man talar om inte svarar mot några realiteter i barnets värld — jämför formuleringen av den fråga som GG återger ovan.

Jag medger också, att de data om Ovanåkers kommun som GG nu meddelar gör det avsevärt rimligare att betrakta den som stagnerande, i meningen väsentligen oförändrad, än vad fallet skulle varit vid inre omflyttning. Låt mig då erinra om att dessa data saknas i avhandlingen, att jag drog upp frågan vid disputationen genom att redogöra för andra kommuner inom samma klass från vilken Ovanåker drogs (tydligen av reseskäl) där en mycket stor inre omflyttning förvisso ändrat kommunens karaktär, och att *då* inget svar gavs, vilket kan tolkas så att de här lämnade data har tagits fram först i efterhand. Alltså snarast en lycklig slump?

Slutligen GG:s kritik under punkt 5 ovan: här talar vi tydligen förbi varandra. De poänger hon plockar gentemot Easton i avhandlingen och här upprepar accepterar jag som goda, vilket jag uttryckligen framhöll vid disputationen. Min invändning var en helt annan, nämligen att det hos GG aldrig blir ordentligt utrett i vad mån företeelsen strukturomvandling skall betraktas som resultant eller determinant, eller rättare sagt att det aldrig blir ordentligt utrett på vilket eller vilka sätt de olika variablerna kuggar i varandra. Detta är blott en aspekt av kritiken mot bristande teoretisk genomarbetning. Frågan

gäller alltså inte vad David Easton, GG eller jag kallar "politiskt" utan vad som bör betraktas som orsak och verkan.

Ingemar Lindblad

OTTAR HELLEVIK: *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap.* Oslo: Universitetsforlaget 1971. 384 s.

Bristen på läroböcker i statsvetenskaplig metod har fram till slutet av 1960-talet varit betydande. Johan Galtungs Theory and Methods of Social Research, 1967, Ottar Helleviks Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap, 1971, Ingemar Lindblads Om den praktiska vetenskapens grunder, 1972, samt Björn Söderfeldts Statsvetenskapliga metoder, 1972, har i många avseenden avhjälpt denna besvärande bristsituation.

Det är knappast överraskande, att man i dessa fyra metodböcker finner en myckenhet av gemensamt stoff. Trots likheterna har emellertid varje bok sin speciella inriktning. Lindblads bok ger en introduktion till grundläggande metod- och teoriproblem inom statskunskapen. Söderfeldt och Hellevik sysselsätter sig mer med "the tools of the trade", dvs. de hjälpmedel som står till förfogande, när man skall undersöka ett empiriskt fenomen. Hellevik koncentrerar sig på de s. k. kvantitativa metoderna. Dvs. objekt och relationer mellan objekt uttrycks i form av siffror och mönstret i detta siffermaterial fastställes med hjälp av skilda metoder. Söderfeldt är mer inriktad på att redovisa kvalitativa metoder som t. ex. genetisk, logisk och funktionell idéanalys. I Galtungs bok slutligen finner vi de flesta av de metoder som Hellevik redovisar fast i betydligt utvidgad och fördjupad form.

Helleviks objekt, rent allmänt, är att diskutera små och stora problem i forskningsprocessen. Han strukturerar sin problemdiskussion med hjälp av följande sju faser i forskningsprocessen:

1. Val och utformning av problemställningen.
   Definition av centrala begrepp (enheter och variabler) är grundläggande problem på denna nivå.
2. Val av enheter och variabler som skall undersökas.
   Problemen på denna nivå är urvals- och representativitetsproblemen samt t. ex. frågan om djup- contra breddanalys.
3. Insamling av data.
   Hur? Observation, intervju eller enquete?
4. Behandling av data.
   Klassificerings-, reliabilitets- och validitetsproblem.
5. Analys av data.
   Hur? Frekvensanalyser, indexkonstruktioner eller sambandsanalyser?
6. Tolkning av data.
   Problemen här är främst frågan om orsak och verkan samt möjligheterna till generaliseringar.
7. Resultatredovisning.

Enligt min uppfattning är detta en utmärkt strukturering av stadier och problem vid en massdataanalys. Genom en bred diskussion av problem på varje stadium når Hellevik sitt mål att informera om vilka svårigheter som kan möta en universitetsstuderande, ställd inför ett uppsatsämne av utredningskaraktär. Han når också sitt mål att öka läsarens möjligheter att såväl förstå samhällsvetenskaplig facklitteratur som kritiskt värdera den tekniska kvaliteten.

Den enda anmärkningen, av större principiell räckvidd, som kan riktas mot boken, är frånvaron av en helhetsdiskussion. Relationerna mellan de problem som redovisas ovan diskuteras mycket lite. Detta har lett till att varje problem har "renodlats", vilket t. ex. medför att i avsnittet "analys av datamatrisen" inga aspekter redovisas av tolknings- eller representativitetsproblem, utan endast *hur* rent tekniskt datamatrisen kan analyseras. Detta förfaringssätt får en olycklig konsekvens, vilken kan preciseras med följande fråga:

Vilken är, enligt Hellevik, det minsta antalet acceptabla enheter i en cell vid frekvens eller sambandsanalyser? En diskussion av denna fråga skall baseras på följande tre citat från Hellevik:

"Leseren skal bli spart for eksempler på multivariate fordelinger med fire, fem, seks osv. variable. For det første fordi framgångsmåten i disse tilfellene er helt parallell til den vi alt har sett for bi- og trivariate fordelinger, den eneste forandringen er at opptellingsskjemaet blir stadig større og tabellen stadig mer uoversiktlig og komplisert å forstå. For det annet har vi så få enheter i vår matrise at vi med mer enn tre variable vil få svært mange tomme ruter i tabellen og *svært få ruter med mer enn én enhet* (kurs. av rec.). En slik tabell vil vanskelig kunne fortelle oss noe interessant om sammenhengen mellem de variablene som inngår i den" (s. 170).

"Det som kjennetegner et eksperiment er at denne fordelingen har foregått ved en *tilfeldighetsmetode*, for eksempel ved loddtrekning. Derfor kan det ikke være noen *systematiske* forskjeller mellom de to gruppene i det eksperimentet begynner. Dette gjelder også verdien på effektvariabelen, en kan være temmelig sikker på at de to grupene ikke skiller seg mer fra hverandre når det gjelder fordelingen på denne variabelen enn *de små variasjonene en må regne med at en tilfeldighetsutvelging resulterer i*" (kurs. av rec.) (s. 313).

"Hvorvidt en forskjell på 5 prosent mellom kvinners og menns valgdeltakelse er signifikant på et gitt nivå, vil derfor avhenge av *utvalgets størrelse*" (s. 313).

Det förefaller, på grundval av det första citatet, som om Hellevik endast krävde, att antalet enheter

i tabellernas celler skulle överstiga *en*!? Hellevik skulle därmed kraftigt ha reducerat den lägsta siffra som jag påträffat i den mera praktiskt inriktade statistiska litteraturen nämligen *fem*. I teoretiska sammanhang är siffran väsentligt högre. Personligen anser jag, att fem enheter är en väl låg siffra. Orsaken till att man bör kräva ett relativt högt minimital totalt och per cell är just de små slumpvariationer som Hellevik talar om på s. 313. Enstaka udda resultat, smärre felkodningar etc. *får inte påverka undersökningsresultatet*. Om vi studerar ett av Helleviks huvudexempel (s. 163) avseende viss statistik från fjorton europeiska länder finner vi, att Luxemburg beträffande vissa variabler är just ett sådant udda fall. Mordfrekvensen i t. ex. Luxemburg ändrar ett totalmedeltal från 0,9 % (13 länder) till 1,2 % (14 länder), dvs. en ökning med 33 %.

Om vi sedan, i Helleviks exempel, relaterar totalpopulationens storlek till enhetsövergångar mellan cellerna, får vi en god illustration till hur udda förändringar i små totalpopulationer medför kraftiga svängningar i resultaten. Med en totalpopulation på 14 länder medför varje övergång från en cell till en annan en fjortonprocentig resultatsförändring.

Om vi har en dualfördelning med åtta länder i cell 1 och sex länder i cell 2, så innebär detta en procentuell fördelning av 57—43 %. Om endast en av de fjorton länderna är felaktigt placerad, är det korrekta resultatet 50—50 % eller 64—36 %.

Observera vidare att dessa små totalpopulationer även vid sambandsanalyser innebär stora möjligheter för slumpsvängningar.

Orsaken till att Hellevik inte diskuterat dessa problem är förmodligen att söka i frånvaron av helhetsdiskussion. I viss mån gäller det nämligen relationsproblem mellan hur data skall analyseras och hur de skall tolkas.

Sammanfattningsvis vill jag emellertid understryka, att jag varmt kan rekommendera Helleviks bok som bas för metodundervisningen för uppsatsförfattare med problem av massdatatyp. Boken är välskriven och logiskt uppbyggd och bör därmed inte vålla några problem för svenska studenter trots det främmande språket.

Bo Bjurulf

TAGE LARSSON: *Väckelsen och Sundsvallsstrejken 1879*. Stockholm: Gummessons 1972. 198 s.

Folkrörelseforskningen har under de sista decennierna haft ett starkt uppsving. I alltför hög grad har emellertid forskningen fokuserats på enskilda organisationer. Gränsmarkerna mellan olika rörelser har knappast utforskats alls. Man gläds därför särskilt mycket åt Tage Larssons studie kring Väckelsen och Sundsvallsstrejken 1879, eftersom ämnet i sig berör väckelserörelsernas relationer till organiserade eller oorganiserade arbetarskaror.

Sambandet mellan strejken och väckelserörelsen har tidigare behandlats i den vetenskapliga litteraturen men aldrig särskilt uttömmande. Perifert berörs relationerna hos bland andra John Lindgren och Herbert Tingsten. Lindgren (första uppl. av "Från Per Götrek till Per Albin") hävdar, att det religiösa inslaget spelade en odiskutabel roll i strejken, medan Tingsten m. fl. inte tillmäter väckelsen någon roll alls i sammanhanget. Tage Larsson ser sin uppgift framförallt som ett uppröjningsarbete med förhoppningen att kunna ge en mer nyanserad bild av väckelsens roll före och under strejken. Det är i flera avseenden ett pionjärarbete han utfört. Ett stort material har bearbetats och en ingående källprövning har utförts på en rad punkter av särskild betydenhet. Förf. gör därvid bl. a. gällande att det rättsliga materialet (s. 118) förbisetts i litteraturen och att detta förbiseende färgat tidigare framställningar på ett olyckligt sätt. Även frånvaron av annat relevant material i tidigare skrifter om Sundsvallsstrejken har hjälpt till att förvränga bilden av skeendet.

Tage Larsson ansluter sig varken till tesen om en strejk, planerad, organiserad och ledd av väckelsefolket i Sundsvall eller till mottesen om en strejk helt utan inslag från väckelsehåll. Den rikare och mer nyanserade bild Larsson frammanar är bilden av en närmast spontan missnöjesyttring, primärt utlöst av arbetslöshet i området och en därmed sammanhängande lönesänkning. Den starka koncentrationen av sågverk till Sundsvallsområdet framhölls också den som en viktig bakgrundsfaktor till oron i det här området (s. 118 ff). Den ensidiga näringsstrukturen bidrog till utvecklingen.

Trots att väckelserörelsen i Sundsvallstrakten, där den f. ö. synes ha varit stark, ej organiserat konflikten, som man på somligt håll velat göra gällande, återstår att söka klargöra på vad sätt väckelsefolket hade ett finger med i spelet. Tage Larssons tolkning är logisk. När väl konflikten utlösts, påpekar han, gällde det för de strejkande att snarast möjligt ordna sina led. Arbetarrörelsen, i varje fall den socialistiska, var ännu ej organiserad. Sågverksarbetarna hänvände sig i detta läge till de organisationer som fanns och som redan hade en stor arbetaranslutning, nämligen frikyrkoförsamlingar och nykterhetsföreningar. Där fanns personer med organisatorisk erfarenhet och där fanns personer som kunde tänkas förstå sågverksarbetarnas situation — personer som själva i andra sammanhang rest sig och opponerat mot samhällelig överhöghet, mot kyrka och stat. Väckelsekristna

kom härigenom att engageras i konflikten, men centralt stödde väckelserörelserna ingalunda strejken utan uttalade tvärtom sitt ogillande inför arbetarkonflikten.

I skenet av den betydelse skildringen av väckelsen och Sundsvallsstrejken har väger de invändningar mot framställningen man kan ha relativt lätt.

I tredje kapitlet söker förf. att ge en allmän orientering om det religiösa läget i Sundsvallsområdet omkring 1879. Syftet är naturligtvis att relatera konfliktskeendet till det religiösa klimatet inom området. Väckelsens styrka i området bestämmer dess möjligheter till samhällspåverkan i området. Vid försöken att fastställa väckelsens styrka frapperar vissa ofullständigheter i behandlingen. Förf. förtecknar antalet bönehus och det ekonomiska värde dessa representerar samt antalet medlemmar inom väckelsen i trakten utan att anknyta dessa uppgifter till samhällsbilden i stort, t. ex. relatera medlemsantalet till befolkningsunderlaget och kanske jämföra med andra områden. Informationen om väckelsens styrka hänger därvid tyvärr något i luften.

En betydande del av boken bygger på tidningsmaterial. Förf:s principer för urvalet av tidningar förbryllar något. Urvalskriterierna är ej desamma för alla tidningar, och de redovisas ej heller på ett tillfredsställande sätt. Läsaren tvingas till gissningar. Göteborgs Weckoblad väljs uppenbarligen på grund av sin stora spridning i Göteborg och angränsande delar av Västergötland; Wermlands Allehanda och Jönköpings-Posten därför att de utkom i två län, där väckelsen var stark; tidningen Gestrikland för att den ofta tog upp religiösa frågor till diskussion; Weckoposten för att den var baptisernas huvudorgan. Minst tre urvalskriterier används parallellt: 1) spridning inom särskilt intressant geografiskt område, 2) tidningens roll av officiellt organ för en studerad rörelse och 3) storstadstidning med rikksspridning. Möjligen finns där andra tänkbara kriterier. Man får intrycket, att förf. styrts av tillfälligheter i sitt val av tidningar. Självfallet har han vägletts av sitt stora kunnande på folkrörelseområdet, men intrycket av ett tillfälligheternas spel kvarstår.

Beträffande tidningsmaterialet kan man också ifrågasätta meningsfullheten med en uppdelning i konservativ och liberal press. Vad avgör om en tidning betraktas som konservativ och en annan som liberal? Allmänföreställningar om tidningars innehållsliga karaktär och de uppfattningar som framkommer i dem i olika frågor är ofta bestämmande. Till sådana frågor räknas ej sällan rösträttsfrågan, försvarsfrågan men också sociala frågor av olika slag — varför inte inställningen till strejkrätten och arbetarnas arbetsmarknadssituation t. ex. i Sundsvall 1879? I detta senare fallet skulle förf:s eget källmaterial ha bestämt grupperingen. Förf. har emellertid i stället uppenbarligen valt att ordna pressen efter något traditionellt politiskt schablonmönster. Det hör ju dock till bilden att tidningarna ofta ej kan inpassas i sådana mönster eller att en och samma tidning förpassas till olika kategorier, beroende på utgångspunkten för den politiska bedömningen, t. ex. vilken fråga som aktualiserar grupperingen.

Svårigheter vid kategoriseringen resulterar ofta i komplementära beteckningar som moderatkonservativ o. l. Tidningarnas hållningar är dessutom ej alltid klart urskiljbara från varandra. Det handlar många gånger om svårkategoriserade gradskillnader. Förf:s egna formuleringar ger belägg för detta. Han talar bl. a. om "... mer eller mindre konservativa ..." tidningar (s. 133). Det måste dock framhållas till förf:s heder, att han ej försökt att få sina slutsatser till att omfatta t. ex. hela den konservativa pressen o. l. Generaliseringsnivån hålls låg. Slutsummeringen avser som regel varje tidning för sig. Också detta är, som jag ser det, ytterligare ett argument som talar för en annan indelningsgrund. Förf. kunde i stället ha grupperat tidningarna efter uppfattning om olika skeden av och aspekter på Sundsvallsstrejken för att därefter söka finna gemensamma drag hos de tidningar, som erkände strejkrätten, som ansett att det bakom själva strejkhandlingen fanns samhällsomstörtande avsikter ... osv.

Förf. visar själv på ett förtjänstfullt sätt det ofruktbara i att ordna tidningarna efter politiska schablonmönster. Han påpekar, att den liberala GHT:s inställning till läseriet och strejken avvek från t. ex. DN:s på grund av S. A. Hedlunds och hans redaktions stora förståelse för religiösa folkrörelser (s. 135), medan DN är mycket avogt stämd mot väckelsen med anledning av tidningens klart ådagalagda radikalism i religiösa frågor. Också andra tidningar var fientligt inställda till de religiösa folkrörelserna (s. 164). Här påvisas således en grunduppfattning som har mycket större relevans i sammanhanget än vad de politiska schablonbeteckningarna har. Man finner alla politiska schatteringar företrädda bland väckelsens fiender på tidningssidan. Där finns "konservativa" tidningar som GP och NDA tillsammans med "liberala" tidningar som DN och Medelpads Allehanda osv. Också bland de mer "objektiva" skildringarna av händelseförloppet, dess förhistoria och resultat, fanns olika politiska schatteringar företrädda, t. ex. den "konservativa" eller "moderatkonservativa" Stockholms Dagblad tillsammans med den "liberala" GHT (s. 164) osv.

Schablonmönstren saknar i det här sammanhanget helt värde. De är för övrigt baserade på erfarenheter

i nuet och på ofullständiga kunskaper om det förgångna. Frågor som rör rätten att strejka — att protestera för bättre eller mot sämre villkor — har man i vår egen tid ofta en tendens att beteckna som partiskiljande. Vi applicerar ett synsätt, som formats av erfarenheter i nuet, på händelser i förfluten tid. Därmed blir logiken en inbillad logik, en skenlogik. Man förmodar ej sällan att skillnader i fråga om inställningen till strejkrätten kan ha partiskiljande dignitet t. ex. mellan socialister och icke-socialister, men även mellan liberaler och konservativa. Det förra fallet saknar praktisk betydelse i det här sammanhanget så länge som jämförelsen gäller tidningar, eftersom socialisterna 1879 ännu ej hunnit etablera sig på tidningssidan och knappast ej heller i något annat avseende. I det senare fallet bortser man ifrån, att en strejk i 1870-talets Sverige av befolkningen i stort betraktades som "något extraordinärt och oroväckande". De spontana reaktionerna blev i hög grad känslomässiga. Ideologin blev därmed ej så betydelsefull, som man skulle kunna tro utifrån vår egen samhällssituation. En strejk av det här slaget kändes främmande för flertalet, och det okända har ofta medfört rädsla. Reaktionerna i den ideologiska brytningstid, som tiden omkring 1880 ändock var i olika avseenden, var framförallt känslomässiga och i mindre utsträckning ideologiska — paradoxalt nog.

Tage Larssons bok utgör ett värdefullt tillskott till kunskapen om denna brytningstid i svenskt samhälle. Studiet av folkrörelsernas framväxt har dessutom sin särskilda angelägenhet i det förhållandet att dessa i så hög grad format vårt moderna samhälle. Förf. till böckerna om brännvinsreformen vid 1800-talets mitt har med ett traditionellt historiskt grepp utfört ett gott och nyttigt vetenskapligt arbete. Man delar livligt förf:s förhoppningar om att han skall kunna fortsätta forskningarna på det här området.

Bo Andersson

Litteraturnotiser

Gammal bok blir som ny

I den inledning till Coles bok "Industriell självstyrelse, som Tidens förlagsredaktion försett nyutgåvan med, förekommer en fotnot vari det står: "*I denna nyutgåva har två starkt tidsbetonade kapitel som berör mycket lokala brittiska förhållanden under tiden för det första världskrigets slutskede utelämnats ("Om fackföreningsrörelsens omorganisation" och "Lönesystemets avskaffande"). Vidare har smärre longörer strukits.*" Man får vidare reda på, att det är 1960-talets socialistiska debatt och intresset "för frågorna kring arbetslivets demokratisering som demonstrerades vid LO-kongressen 1971", som gjort att det ställer sig "*dubbelt naturligt att åter ge ut en bok som vägledde svensk arbetarrörelses diskussioner redan under 1920-talet.*"

Originalet till den föreliggande nyutgåvan kom på svenska 1921. Denna innehöll bl. a. en 20 sidors inledning av författaren. Man kan anta, att detta inledningskapitel tillhör de "smärre longörer", som redaktionen ansett obetydlig nog att stryka, och dessa strykningar är naturligtvis "dubbelt naturliga" eftersom man där kan finna uttalanden som "*Sovjetidén är i själva verket gilleidén, eller har åtminstone mycket därmed gemensamt*" (1921 års uppl. s. 29).

Om man sedan ser på de två andra kapitel som strukits på grund av deras otidsenlighet, så ställer detta sig kanske t. o. m. "tredubbelt naturligt"; inte för att de är speciellt otidsenliga eller för att de har en speciell begränsning till "lokala brittiska förhållanden", för så är inte fallet, utan därför att de utgör stommen i Coles bok, den radikala kärnan, som förlagsredaktionen i en fotnot sopar under mattan. Det skulle vara för långsökt att gå in i detalj på innehållet i dessa två kapitel, men jag väljer blott ett citat ur kapitlet "Lönesystemets avskaffande" för att illustrera vilken typ av kommentarer som Tidens redaktion funnit för gott att censurera: "*Vår armé är en klassarmé, vari mannen i ledet icke har någon andel i tjänstens organisation. Icke heller har han någon andel i segerns frukter, ty dessa fördelas genom hemlig klassdiplomatis försorg*" (1921 års upplaga s. 86).

Det är den professionelle textförfalskarens kännetecken, att han ej markerar sina strykningar, att i den mån att strykningarna överhuvudtaget omnämns, detta omnämnande sker i sådana ordalag, att läsaren av "nyupplagan" får för sig, att strykningarna är berättigade. I och med "nyutgivningen" av Coles "*Industriell Självstyrelse*", fortsätter Tidens förlagsredaktion den tradition som Branting inledde då han förbjöd översättningen av den femte strofen av Internationalen.

I "*Louis Bonapartes 18. Brumaire*" skriver Marx inledningsvis: "Hegel gör någonstans den anmärkningen, att alla större världshistoriska händelser och personer så att säga förekommer två gånger. Han glömde att tillfoga: den ena gången som tragedi, den andra gången som fars." Att förlagsredaktionen tvingas plocka fram gamla idéer som "gille"- och "skrå"-socialism för att "bidra" till den socialistiska debatten, vittnar inte bara om andefattigdom utan även om det farsartade i den typ av förlagsstalinism, som redaktionen gjort sig skyldig till. Liksom Cole i sin inledning till 1921 års upplaga av "Industriell självstyrelse" vill jag därför säga: "Jag är icke nöjd med denna bok . . ."

Tom Bryder

Referens

Cole, G. D. H., *Industriell självstyrelse*. Stockholm: Tidens Förlag 1972. 166 sid.
(Originalutgåva på svenska 1921 Tidens Förlag)

Sovjetstatistik

Den dåliga materialtillgången är ett notoriskt problem för sovjetforskare. En liten men värdefull pusselbit utgör volymen *Soviet Economic Facts 1917—1970*. Ekonomen *Roger A. Clarke* har här sammanställt officiell sovjetisk statistik för en lång tidsperiod, ett material som tidigare varit svårtillgängligt för den enskilde forskaren. Dels har det sällan publicerats

annat än på ryska, dels har sovjetiska publikationer vanligtvis inte täckt kompletta tidsserier.

I bokens första allmänna del finner man bl. a. värdefulla uppgifter om Sovjets utrikeshandel fördelad på handelspartners och varugrupper samt dessutom statistik rörande befolkningsutveckling, statsbudget, nationalinkomst, utbildning m.m. Återstoden av boken upptas av tabeller över produktionen av vissa industri- och jordbruksprodukter.

Clarke undviker avsiktligt en diskussion om tillförlitligheten av den officiella sovjetiska statistiken. Hans insats ligger främst på det forskningsekonomiska planet: att ha samlat ett spritt och svårtillgängligt material i en behändig volym.

Christer Jönsson

Referens

Clarke, Roger A., Soviet Economic Facts, London Macmillan 1972.

Vetenskapliga kongresser

International Political Science Association (IPSA) avhåller sin nionde världskongress i år, närmare bestämt 19—25 augusti i Montreal, Canada. Kongressen är upplagd kring två större teman: Politics between economy and culture och Key issues in international conflict and peace research. Inom varje tema anordnas två plenarsessioner. Vid sidan härav diskuteras olika problem i ett antal "commissions".

Eventuellt organiseras en charterresa för nordiska statskunskapare till kongressen. Information härom ges i Statsvetenskapliga förbundets tidskrift *Politologen*.

Institutt for presseforskning vid universitetet i Oslo har sänt ut inbjudan till *Nordisk konferanse for mediaforskning* 18—21 juni på Voksenåsen utanför Oslo. Programmet upptar föredrag och diskussioner kring aktuella problem på området; bland de medverkande finns inte bara forskare utan även politiker och journalister.

Vad gör samhällsvetenskaparna?

Sveriges Industriförbund har nyligen publicerat en *Katalog över samhällsvetenskapliga forskningsprojekt*. Samhällsvetenskapsmän vid universitet, högskolor och fristående institutioner har ombetts att lämna en kort sammanfattning av sina forskningsprojekt. Materialet har därefter bearbetats och sammanställts i katalogen, som ger kortfattade besked om de olika projekten. Den som vill ha utförligare uppgifter kan mot en mindre avgift beställa kopior av forskarnas sammanfattningar.

I ett av Axel Iveroth och Bo Sillén undertecknat förord till katalogen heter det bl. a.: "Det är visserligen ingen naturlig uppgift för Industriförbundet att syssla med registerarbete av detta slag. Men ingen statlig myndighet eller annan lämplig institution har tagit tag i denna enligt vår mening viktiga arbetsuppgift eller visat nämnvärt intresse för att fullfölja vårt initiativ. Vi fortsätter därför registerarbetet i egen regi och räknar med att kunna komplettera registret och ge ut ännu bättre kataloger varje höst under de närmaste åren."

Man kan här tillägga, att den ifjol tillsatta forskningsrådsutredningen (U 1972:02) kommer att ta upp problemet. I statsrådet Sven Mobergs direktiv till utredningen heter det bl. a.: "Ett system för information om pågående forskningsprojekt och om forskningsresultat skall framför allt fylla två uppgifter. Dels bör det tillgodose avnämarnas behov av information om forskning och forskningsresultat, dels bör ett sådant system medverka till att 'dubbelforskning' undviks. Inom vissa forskningsområden, t. ex. de beteendevetenskapliga, bedrivs systematisk dokumentationsverksamhet. De sakkunniga bör pröva dels värdet av denna dokumentationsverksamhet, dels skälen att för ytterligare någon forskningssektor upprätta ett system för fortlöpande registrering av pågående forskning och forskningsresultat."

Utredningens arbete beräknas pågå under hela år 1973.

Torbjörn Vallinder

Till redaktionen insända skrifter

Cohen, Albert K., Avvikande beteende. ALMA-serien.
Desfeuilles, Henri, Le pouvoir de controle des parlements nordiques. Librairie générale de droit et de jurisprudence, Paris.
Küng, Andres, Vad händer i Baltikum. Aldus.
Radetzki, Marian, Den ihåliga välfärden. W&W-serien.
Svendsen, Erik Nordahl, Danskere uden TV. Institut for Presseforskning, Århus.
Zippelius, Reinhold, Geschichte der Staatsideen. Verlag C. H. Beck.

Sydsvenska Dagbladets AB, Malmö 1973